

TC
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİL BİLGİSİNDE KELİME TÜRLERİ
(AD VE AD SOYLU KELİMELER)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Nedim YERSÜREN

Enstitü Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı

Enstitü Bilim Dalı: Yeni Türk Dili

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Selçuk KIRBAÇ

HAZİRAN - 2009

TC
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİL BİLGİSİNDE KELİME TÜRLERİ
(AD VE AD SOYLU KELİMELER)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Nedim YERSÜREN

Enstitü Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı

Enstitü Bilim Dalı: Yeni Türk Dili

Bu tez 23/06/2009 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. M. Mehdi ERGÜZEL

Jüri Başkanı

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Doç. Dr. Engin YILMAZ

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Yrd. Doç. Dr. Selçuk KIRBAÇ

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlâk kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Nedim YERSÜREN

15.05.2009

ÖNSÖZ

Dil, insanlar arasında iletişimi sağlayan en önemli araç olmasının yanında, o dili konuşan toplumun kimliğidir. Çünkü diller hem geçmişleri hem de yaşadıkları dönemlerde ait oldukları toplumun karakteristik özelliklerini de taşır. Bu yönüyle en gelişmiş iletişim aracı olan dil aynı zamanda bir kültür taşıyıcısıdır. Bir toplumun öz kültürünü yaşatması, gelecek nesillere aktarabilmesi anadilin doğru hızlı ve kolay biçimde öğretilmesine bağlıdır.

Bugün Türkiye’de birçok bilim adamı bu hassasiyetin farkında olarak bu konuda çok önemli eserler kaleme almıştır. Fakat bu eserleri incelediğimizde birçok noktada farklılıklar ve çelişkili yaklaşımlar görmekteyiz. Bu durum anadilimizin öğretilmesinde birçok zorluğu beraberinde getirmektedir.

Çalışmamızda Türkiye Türkçesinde kelime türleri üzerine yapılan tanımlama ve sınıflandırmaları inceledik. İkili durumları tespit ederek, yapılan tanımlar ve içeriklerle verilen örnekler arasındaki ilişkiyi sorguladık. Özellikle kelime kavramı ve tür tasniflerinin ilköğretim düzeyinde anadil öğretiminde ne gibi zorluklara yol açtığına dikkatleri çekmeye çalıştık. Umarız XIII asırdan daha uzun ve gelişmiş bir edebi kültüre sahip olan dilimiz kelime türlerinin sınıflandırılması yönüyle yeniden ele alınır, yapılan katkılarla daha tutarlı ve çok daha kolay öğretilebilecek bir yöntemle değerlendirilir.

Bu çalışmanın hazırlanmasında yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Selçuk KIRBAÇ’a, teşekkürümü bir borç bilirim. Ayrıca, bu günlere gelmeme yardımcı olan aileme ve tüm hocalarıma, çalışmam sırasında bana manevi desteğini hiçbir zaman esirgemeyen eşim Reyhan YERSÜREN’e ve arkadaşım Salih TÜRK’e sevgi ve şükranlarımı sunarım.

Nedim YERSÜREN

23.06.2009

İÇİNDEKİLER

TABLO LİSTESİ	vi
ÖZET	vii
SUMMARY	viii
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE KELİME TÜRLERİ VE KELİME TÜRLERİNİN SINIFLANDIRILMASI	5
1.1. Kelime (Sözcük) Nedir?	5
1.2. Kelime (Sözcük) Türlerinin Sınıflandırılması	7
BÖLÜM 2: ADLAR (İSİMLER)	17
2.1. Dil Bilgisi Kitaplarında Adların Tanımı	17
2.2. Dil Bilgisi Kitaplarında Adların Sınıflandırılması	20
2.3. Adların Tanımı ve Sınıflandırılması.....	29
2.4. Anlamlarına ve Görevlerine Göre Adlar	31
2.4.1. Varlıklara Verilişlerine Göre Adlar	31
2.4.1.1. Özel Ad	31
2.4.1.2. Tür (Cins) Adı	32
2.4.1.3 Cinsiyet Adı	32
2.4.2. Varlıkların Oluşlarına (Maddelerine) Göre Adlar	32
2.4.2.1. Somut Ad	32
2.4.2.2. Soyut Ad	33
2.4.3. Varlıkların Sayılarına Göre Adlar	33
2.4.3.1. Tekil Ad	33
2.4.3.2. Çoğul Ad	33
2.4.3.3. Topluluk Adı	33
2.5. Yapılarına Göre Adlar	33
2.5.1. Basit Adlar	34
2.5.2. Türemiş Adlar	34

2.5.3. Birleşik Adlar	34
2.6. Adın Durumları	34
2.6.1. Yalın Durum	35
2.6.2. Belirtme (Yükleme) Durumu	35
2.6.3. Yönelme Durumu	35
2.6.4. Bulunma (Kalma) Durumu	35
2.6.5. Ayrılma (Çıkma) Durumu	36
2.6.6. Tamlayan (İlgi) Durumu	36
2.6.7. Eşitlik Durumu	36
2.6.8. İle (Vasıta) Durumu	37
2.7. Ad Tamlamaları (Ad Öbekleri)	37
2.7.1. Belirtili Ad Tamlaması	37
2.7.2. Belirtisiz Ad Tamlaması	38
2.7.3. Takısız Ad Tamlaması	39
2.7.4. Zincirleme Ad Tamlaması	39
2.8. Adlarda Küçültme	39
BÖLÜM 3: ÖNADLAR (SIFATLAR)	41
3.1. Dil Bilgisi Kitaplarında Önadların (Sıfatların) Tanımı	41
3.2. Dil Bilgisi Kitaplarında Önadların (Sıfatların) Sınıflandırılması	43
3.3. Önadların (Sıfatların) Özellikleri	49
3.4. Görev ve Anlam Bakımından Önadlar (Sıfatlar)	49
3.4.1. Niteleme Önadları (Sıfatları)	49
3.4.2. Belirtme Önadları (Sıfatları)	50
3.4.2.1. Gösterme (İşaret) Önadları	51
3.4.2.2. Soru Önadları	51
3.4.2.3. Belgisiz Önadlar	52
3.5. Önad (Sıfat) Tamlamaları	52
3.6. Yapılarına Göre Önadlar	53
BÖLÜM 4: BELİRTEÇLER (ZARFLAR)	54
4.1. Dil Bilgisi Kitaplarında Belirteçlerin (Zarfların) Tanımı	54

4.2. Dil Bilgisi Kitaplarında Belirteçlerin (Zarfların) Sınıflandırılması	57
4.3. Belirteçlerin (Zarfların) Özellikleri	61
4.4. Görev ve Anlam Bakımından Belirteçler (Zarflar)	62
4.4.1. Zaman Belirteçleri	62
4.4.2. Yer ve Yön Belirteçleri	62
4.4.3. Azlık-Çokluk (Miktar) ve Ölçü Belirteçleri	63
4.4.4. Niteleme (Durum) Belirteçleri	63
4.4.5. Soru Belirteçleri	65
4.4.6. Gösterme Belirteçleri	65
BÖLÜM 5: SAYILAR	66
5.1. Dil Bilgisi Kitaplarında Sayıların Tanımı	66
5.2. Dil Bilgisi Kitaplarında Sayıların Sınıflandırılması	69
5.3. Görev ve Anlam Bakımından Sayılar	72
5.3.1. Asıl Sayılar (Miktar Sayıları)	72
5.3.2. Sıra Sayıları	72
5.3.3. Üleştirme Sayıları	73
5.3.4. Kesir Sayıları	74
5.3.5. Topluluk Sayıları	74
5.3.6. Belgisiz –Nicelik Sayıları	74
5.3.7. Soru Sayıları	75
BÖLÜM 6: ADILLAR (ZAMİRLER)	76
6.1. Dil Bilgisi Kitaplarında Adılların (Zamirlerin) Tanımı	77
6.2. Dil Bilgisi Kitaplarında Adılların (Zamirlerin) Sınıflandırılması	81
6.3. Görev ve Anlam Bakımından Adıllar (Zamirler)	85
6.3.1. Kişi Adılları	85
6.3.2. Dönüşlülük Adılları	86
6.3.3. İşaret Adılları	88
6.3.4. Belgisiz Adıllar	89
6.3.5. Soru Adılları	90

BÖLÜM 7: İLGEÇLER (EDATLAR)	92
7.1. Dil Bilgisi Kitaplarında İlgeçlerin (Edatların) Tanımı	92
7.2. Dil Bilgisi Kitaplarında İlgeçlerin (Edatların) Sınıflandırılması	97
7.3. Anlam İlişkisi Kuran İlgeçler (Edatlar)	103
7.4. Ad Durum Ekleriyle Kullanılan Takılar	106
7.4.1. Yalın Durumu İsteyen Takılar	108
7.4.2. İlgi Durumu İsteyen Takılar	110
7.4.3. Yönelme Durumu İsteyen Takılar	112
7.4.4. Ayrılma (Çıkma) Durumu İsteyen Takılar	114
BÖLÜM 8: BAĞLAÇLAR	118
8.1. Dil Bilgisi Kitaplarında Bağlaçların Tanımı	119
8.2. Dil Bilgisi Kitaplarında Bağlaçların Sınıflandırılması	123
8.3. Görev ve Anlam Bakımından Bağlaçlar	130
8.3.1. Kelime Bağlacı	130
8.3.2. Cümle Bağlaçları	131
8.3.3. Kelime ve Cümle Bağlaçları	135
BÖLÜM 9: ÜNLEMLER	144
9.1. Dil Bilgisi Kitaplarında Ünlemlerin Tanımı	145
9.2. Dil Bilgisi Kitaplarında Ünlemlerin Sınıflandırılması	150
9.3. Görev ve Anlam Bakımından Ünlemler	155
9.3.1. Doğrudan Doğruya Ünlem Olarak Kullanılabilen Sözcükler	155
9.3.2. Ünlem Olarak Kullanılabilen Sözcükler	160
9.3.3. Ünlem Olarak Kullanılabilen Yansıma Sözcükler	161
BÖLÜM 10: HİTAPLAR	163
10.1. Dil Bilgisi Kitaplarında Hitapların Tanımı	164
10.2. Dil Bilgisi Kitaplarında Hitapların Sınıflandırılması	168
10.3. Anlam ve Görev Bakımından Hitaplar	168
10.3.1. Çağrı ve Seslenme Hitapları	169
10.3.2. Dikkat Çekme Hitapları	170

10.3.3. Kuvvetlendirme Hitapları	172
BÖLÜM 11: CEVAP SÖZLERİ	173
11.1. Dil Bilgisi Kitaplarında Cevap Sözlerinin Tanımı	174
11.2. Dil Bilgisi Kitaplarında Cevap Sözlerinin Sınıflandırılması	176
11.3. Anlamları Bakımından Cevap Sözleri	177
11.3.1. Olumlu Cevap Sözleri	177
11.3.2. Olumsuz Cevap Sözleri	178
BÖLÜM 12: DUYGU SÖZLERİ	179
12.1. Dil Bilgisi Kitaplarında Duygu Sözlerinin Tanımı	179
12.2. Dil Bilgisi Kitaplarında Duygu Sözlerinin Sınıflandırılması	180
12.3. Anlamları Bakımından Duygu Sözleri	181
SONUÇ VE ÖNERİLER	186
KAYNAKLAR	191
EKLER	194
ÖZGEÇMİŞ	200

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Kişi Adıllarının Sınıflandırılması	85
Tablo 2: Kişi Adıllarının Durum Ekleri Çekimi	85
Tablo 3: Dönüşlülük Adıllarının Durum Ekleri Çekimi	87
Tablo 4: İşaret Adıllarının Durum Ekleri Çekimi	88

Tezin Başlığı: Türk Dil Bilgisinde Kelime Türleri (Ad ve Ad Soylu Kelimeler)	
Tezin Yazarı: Nedim Yersüren	Danışman: Yrd. Doç. Dr. Selçuk Kırbaç
Kabul Tarihi: 23 Haziran 2009	Sayfa Sayısı: viii (ön kısım)+193 (tez)+6(ekler)
Anabilimdalı: Türk Dili ve Edebiyatı	Bilimdalı: Yeni Türk Dili
<p>Türkiye Türkçesinde kelime türleri incelendiğinde ortak bir düşünce olmadığı görülmektedir. Bazı eserlerde sekiz kelime türü olarak gözükmekte, bazı eserlerde ise ünlem, bağlaç ile son çekim edatları “Edatlar” olarak ele alınmakta ve altı kelime türü olarak incelenmektedir. Genellikle sınıflandırma farklılıkları edatlar üzerinde yoğunlaşmış, bu konuda yapılan “Türk Gramerinin Sorunları” toplantılarında da net bir sonuca ulaşılammıştır. Diğer bir husus da temel dilbilgisi kitapları ile ilköğretimde okutulan Türkçe ders kitapları arasındaki çelişkilerdir. Var olan eserler akademik düzeydedir. Türkiye Türkçesinde Türkçe ders kitaplarına kaynak teşkil edecek seviyede herkesin kabul ettiği bir eser bulunmamaktadır.</p> <p>Bu tezde Türkiye Türkçesi kelime türlerindeki çelişkileri tespit ederek farklı yaklaşımlar ortaya koymaya çalıştık.</p> <p>Tez on iki bölümden oluşmaktadır.</p> <p>İlk bölümde Türkiye Türkçesinde “kelime” tanımlarına, kelime türlerinin sınıflandırılmasına ve kendi yaklaşımımıza yer verdik.</p> <p>İkinci bölümde adlar, üçüncü bölümde önadlar, dördüncü bölümde belirteçler, beşinci bölümde sayılar, altıncı bölümde adılar, yedinci bölümde ilgeçler, sekizinci bölümde bağlaçlar, dokuzuncu bölümde ünlemler, onuncu bölümde hitaplar, on birinci bölümde cevap sözleri ve on ikinci bölümde duygu sözleri yer almaktadır. Her bölümde Türkiye Türkçesinde yer alan Türk dil bilimcilerinin eserleri ile Türkçe ders kitaplarının tanım ve sınıflandırmaları ele alınmış, kendi yaklaşımlarımız örnekler ile açıklanmaya çalışılmıştır.</p> <p>Ayrıca bu tezde sayıları, önadlardan; cevap sözlerini, duygu sözlerini ve hitapları ünlemlerden ayrı, farklı bir tür olarak ele almayı uygun gördük.</p> <p>Milli Eğitim Bakanlığına bağlı okullarda çalışan öğretmenlerin bu konuda yaşanan sıkıntılarını ele aldıkları görüşlerine de ekler bölümünde yer verdik.</p>	
Anahtar kelimeler: Kelime, Ad ve Eylem, Ad Soylu Kelimeler, Sayılar, Cevap Sözleri,	

The Title of the Thesis:Parts of Speech in Turkish Grammar (Nouns and Types of Nouns)	
Author : Nedim Yersüren	Advisor : Assistant Prof. Selçuk Kırbaç
Date of Approval: 23 June 2009	Number of Pages: viii(pre text)+193(main body)+6appendices
Graduate Program:Turkish L. And LiteratureDepartment: New Turkish Language	
<p>In Turkey-Turkish it has been observed that there are no common tendencies in the word types. Some works claim eight different types of words, on the other hand some include Exclamatory Word and Conjunctions under the Preposition type and claim six different types of words. Generally, differences in classification are under Prepositions type and it has not come to a better conclusion even at the meetings of ‘Problems of Turkish Grammar’. There is also a conflict between common grammar books and the books that are being used in primary education. Most of the work is at the academic level and yet there are no accepted works agreed upon as a source in Turkey-Turkish for the Turkish education.</p> <p>In this research we have tried to determine the disagreement of classification of word types in Turkey-Turkish and establish different approaches.</p> <p>This dissertation consists of twelve sections.</p> <p>In the first section we have focused on definition and classification of ‘word’ in Turkey- Turkish and our point of view about this matter. In the second section, Nouns, in the third section Adjectives, in the fourth, Adverbs, in the fifth Numbers, in the sixth Pronouns, in the seventh Prepositions, in the eighth, Conjunctions, in the ninth Exclamatory, in the tenth Vocatives, in the eleventh One Word Replies and in the twelvth Emotions. Each section handled in Turkey-Turkish focused on the definitions and classications of Turkish Linguists and illustrated our approach.</p> <p>In this research we have decided not to study Numbers under the Adjectives; One Word Replies, Vocatives, Emotions not under the Exclamatory.</p> <p>In the attachments section we have given a place to the Teachers hardship, who work for the National Education Ministry on this matter.</p>	
Key Words: Word, Noun and Verb, Types of Noun, Numbers, One Word Replies	

GİRİŞ

Kelime türleri Türkiye Türkçesinde kaynak düzeyde dil bilgisi kitapları ve ilköğretim ile ortaöğretim kitaplarında farklı biçimlerde ele alınmış; ortak ve genel-geçer bir şekilde öğretim alanına sunulamamıştır. Özellikle yeni Türkçe öğretimi müfredat programında tanım ve sınıflandırma yapılmamış, bu konular bireylerin öznel düşüncelerine bırakılmıştır. Kelime türlerinin sınıflandırılmasında ne akademik camiada ne de Türkçe ders kitaplarında herkesin kabul ettiği terimler dizgesi ile ortak görüşe varılmış ne bir sınıflama ne de bir kaynak kitap bulunmaktadır. Oysa temel amacı dilin yapısını etkili bir şekilde öğretmek bireylerin kendi anadilleriyle yazılmış metinleri çözümlenmeleri, anlamalarını kolaylaştıracak bir disiplin olan dil bilgisi Türkiye Türkçesinde bırakın bu amaca yönelik yeni bulgular elde etmeyi daha kendi kelime birikimini bile doğru düzgün bir sınıflamaya sokamamış yıllardır tartışılan bu konu hala çözülememiştir.

Kelimeler cümleleri, cümleler, paragrafları, paragraflar ise düşünce bütünlüğünü oluşturan alt birimlerdir. Bu alt birimlerin bilimsel bir yaklaşımla analiz edilmesi söz konusu metnin anlaşılmasını ve anadil öğretiminin kolaylaştırılmasını sağlayacaktır. Fakat hem cümle meselesi hem kelimelerin sınıflandırılması Türkiye Türkçesinde tartışma konusu haline gelmiştir. Hep şikâyetçi olduğumuz okuduğunu anlamayan bireylerin temel sıkıntılarından biri de budur. Anadiliyle ilgili her kitaptan, her öğretim alanından ve her öğretmenden farklı yaklaşımlar duyulmaktadır. Metin merkezli bir öğretim yöntemine uygun olan anadil öğretimi sekteye uğramaktadır. Çünkü bir tutarlılık söz konusu değildir. Cümleyi ve paragrafı anlamadığını, metni çözemediğini ileri sürdüğümüz çocuklarımıza, kelimeleri bile tutarlı bir sınıflamayla öğretmezken onlardan nasıl daha sonraki aşamaları başarılı bir şekilde atlamalarını bekleyebiliriz ki.

Sınıflamalarda gördüğümüz tutarsızlıklar iki kategoridir. Birincisi akademik alanda yazılmış olan çalışmalarda birbirini tutmayan bilgiler vardır. İkincisi Türkçe ders kitaplarında aynı konu farklı biçimde ele alınmıştır, farklı sınıflamalar yapılmıştır. Bunun dışında daha da önemlisi Türkçe ders kitapları akademik düzeyde yapılan çalışmalarla tutarlı değildir. Takısız isim tamlaması büyük bir çoğunlukla kabul edilmezken Türkçe ders kitaplarının hepsinde bu tamlamaya yer verilmektedir.

Özellikle son yaklaşımla ilköğretimde sınıflandırmalar öğrencinin ezberi bilgiden ziyade düşünmeye anlamaya yorumlamaya ve hayatın içinde yönelik davranışlar geliştirmesi amaçlanmıştır.

Türkiye Türkçesinde kelime türlerinde ad soylu kelimeler ana başlığında ele alınan ilgeç, bağlaç ve ünlemlerin ayrı bir tür olarak ele alınması gerektiğini düşünüyoruz. Bu sınıflandırmanın ders kitaplarında da aynı olmasını istiyoruz.

Sıfatlar başlığı altında işlenen ve sıfatlardan farklı özellik gösteren sayılar ayrı bir tür olarak ele alınmıştır.

Ünlem özelliği taşımayan ve onlardan farklı özellik gösteren cevap sözleri, hitaplar ile duygu sözleri de farklı bir tür olarak düşünülmüştür.

Çalışmanın Konusu

Biz çalışmamızda üniversitelerde kaynak kabul edilen ders kitapları ve Milli Eğitim Bakanlığına bağlı okullarda okutulan Türkçe dersi ders kitaplarını tarayarak adlar ve ad soylu kelime türleri konusunda yapılan tanım ve sınıflamalar ile bu tanım ve sınıflamalar arasındaki farklılıkları tespit ettik. Bu sınıflamaların eksik yönlerini ortaya koymaya çalıştık. Her bölümün sonunda ise kendi yaklaşımımız olan tanım ve sınıflandırmaları anlattık.

Ad ve ad soylu kelimeler yeniden sınıflandırılarak ad, önad, belirteç, adıl, ilgeç, bağlaç ve ünlem türlerinin yanı sıra sayılar, cevap sözleri, hitapları ve duygu sözlerini de farklı türler olarak ele aldık.

Bizim yaklaşımlarımız ve yaptığımız sınıflama değiştirilmeye veya geliştirilmeye müsait olup, temelde var olan sorunlara yeni bir yaklaşım ve öneri mahiyetindedir.

Çalışmanın Önemi

Çalışmamız, öğretiminde değişik sıkıntılar yaşanan kelime türlerinin sınıflandırılmasına, kolay, anlaşılabilir, öğretilbilir yeni bir isimlendirme, tanımlama ve sınıflandırma yaklaşımı getirmektedir.

Bu konuda hala devam eden sorunlar ele alınmış ve değerli dilbilimcilerimizin kelime türlerine yaklaşımı ve görüşleri tek tek örneklendirilmiştir.

Sayılar, cevap sözleri, hitaplar, duygu sözleri daha önce tartışılrsa da öneri ve çözüm getirilmemiştir. Biz bunların çözümüne ve önemine yer verdik.

Özellikle Türkçe dersinde kullanılacak olan, Türkçe kökenli tür adlarını kullanmaya çalıştık.

Özellikle farklılık gösteren tanımları açıklayarak ortak bir tanımın önemine vurgu yaptık.

Bu çalışmamızda daha önce yapılmayan bir sınıflama yaptık. Bu yönüyle çalışma, ilköğretim Türkçe ders kitapları ve kaynak eserleri kapsamlı bir şekilde incelediği için yeni sınıflamalara ışık tutacak mahiyettedir.

Çalışmanın Amacı

Amacımız kelime sınıflamalarındaki tutarsızlıklara dikkat çekerek aslında öğretim aşamasında çok ciddi problemlere yol açan bu konulara ayrıntılı ve kapsamlı yeni bir yaklaşım sunmaktır.

Kelime sınıflandırılmasındaki iki temel ölçüt olan anlam ve görevine dikkat çekerek konunun kavranılmasında ne gibi yeni başlıklara ihtiyaç duyulduğunu, şu ana kadar öğretilen tanım ve içeriğin ne gibi eksiklikler taşıdığını göstermeye çalıştık.

Kelime türlerini, “I-Asıl kelime türleri (1- Temel kelimeler, 2- Niteleyici ve belirleyici kelimeler, 3- Adın yerini tutan kelimeler) II-Yardımcı kelime türleri (1- Anlam ilişkisi kuran yardımcı kelimeler 2- Görevli-anlamli yardımcı kelimeler)” olarak iki ana başlık altında topladık. Böylece üst sınıflandırmaya yeni bir öneri sunduk.

Ad türünün daha kolay anlaşılmasına yönelik adları anlam ve görev bakımından belirli alt başlıklar altında inceledik.

En büyük sorunlardan birini teşkil eden “ilgeç(edat)” konusuna yeni yaklaşımlar getirdik. Özellikle ilgeç, bağlaç ve ünlemin ayrı bir kelime türü olarak alınmasının sebeplerini anlattık.

Daha önceleri ele alınsa da ayrı bir sınıflama yapılmayan sayıları önadlardan ayırarak öğrenim kolaylığı ve önadlardan farklı özellik göstermesi açısından farklı bir tür olarak ele aldık.

Ünlem özelliği göstermeyen cevap sözlerini tartışma ortamından çıkararak yeniden sınıflandırdık.

Hitaplar ünlem midir? Sorularına ve yaşanan sıkıntılara çözüm olarak hitapları ünlemlerden ayırmayı tercih ettik.

Duygu sözlerinin ünlem, ilgeç veya belirteç özelliği göstermediğini düşündüğümüz için farklı tür olarak inceledik.

Kelime türlerini on iki ana başlık altında inceleyerek sorunların biraz daha azaltılacağını düşünüyoruz.

Çalışmanın Yöntemi

Bizlere ışık tutan değerli dilbilimcilerinin eserleri ile ilköğretim Türkçe ders kitaplarının incelendiği bu çalışmamız on iki bölümden oluşmaktadır. Çalışmamızda eserler taranmış, her bölümde taranan bu eserlerden konu ile ilgili bölümler karşılaştırmalı olarak ele alınmış, farklılıklar tespit edilmiş ve bunların ışığında kendi sonuçlarımıza yer verilmiştir. Ayrıca eserlerde görülen farklı yaklaşımlar ve kelimenin dilbilgisel görevine girmeyen bölümler çıkartılmış ve yanlışlıklara vurgu yapılmış, alınması gereken ölçütlerin ne olması gerektiği belirtilmiştir. Özellikle kelimenin dilsel görevi üzerinde durulmuş, biçim bilgisi ve söz dizimi konusu olan bölümler ele alınmamıştır. Çalışmamız esnasında yaptığımız tanım ve sınıflamalar, öğrencilere anlatılmış ve onların bu konuda “Bu konu nasıl anlatılırsa sizin için daha kolay olur?” sorularına verilen cevaplar da bize yardımcı olmuştur. Görev yapan öğretmen arkadaşlara yaptığımız çalışmanın içeriği anlatılmış özellikle cevap sözleri, sayılar ve takı konusunda oldukça olumlu sonuçlar elde edilmiş ve bu konudaki önerilen düşünceler bizim tanımlarımıza da eklenmiştir.

BÖLÜM 1: TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE KELİME TÜRLERİ VE KELİME TÜRLERİNİN SINIFLANDIRILMASI

1.1. Kelime (Sözcük) Nedir?

Kelimenin tanımı, birçok Türk dil bilimcisi tarafından aralarında pek fark olmamakla beraber değişik tanım ve açıklamalar ile yapılmıştır.

a) Akademik / Bilimsel Kaynaklar

Haydar Ediskun, “Türk Dilbilgisi” adlı kitabında kelimeyi şöyle tanımlar: “Kelime, anlamı ya da cümlede bir dilbilgisi görevi bulunan bir ya da birkaç heceli ses işaretidir.” (Ediskun, 2004: 87).

Ali Oğuzkan, “Örneklerle Türkçe ve Kompozisyon Bilgileri” adlı kitabında kelimeyi şöyle tanımlar: “Anlamı ve dil bilgisi görevli, ek olmayan ses ya da ses birliklerine sözcük denir.” (Oğuzkan, 2001: 125).

Tahir Nejat Gencan, “Dilbilgisi” adlı kitabında kelimeyi şöyle tanımlar: “Anlamı olan ya da tümce kuruluşuna yarayan anlatım aracına sözcük denir.” (Gencan, 2001: 78).

Tahsin Banguoğlu, “Türkçenin Grameri” adlı kitabında kelimeyi şöyle tanımlar: “Kelimeler bir, veya birkaç heceden meydana gelmiş, her dile göre ayrı anlam birlikleridir.” (Banguoğlu, 2007: 144).

Prof. Dr. Muharrem Ergin, “Türk Dilbilgisi” adlı kitabında kelimeyi şöyle tanımlar: “Kelime, mânâsı veya gramer vazifesi bulunan ve tek başına kullanılan ses veya sesler topluluğudur.” (Ergin, 1998: 95).

Neşe Atabay, Sevgi Özel, Dr. İbrahim Kutluk, “Sözcük Türleri” adlı kitabında kelimeyi şöyle tanımlar:

“Sözcük, her dilin kaynaşmış bir düşünce-ses birleşimi ve dildeki öteki öğelerle yakından ilişkili bir anlama ve anlatma birimidir. Bir toplumun, daha doğrusu bir dil birliğinin uyuşma ve anlaşmaya bağlı bir ürünü, aynı zamanda toplumsal bir değer taşıyan kültür servetidir.” (Atabay ve diğ., 2003: 19).

Prof. Dr. Zeynep Korkmaz, “Gramer Terimleri Sözlüğü” adlı kitabında kelimeyi şöyle tanımlar:

“Bir veya birden çok heceli ses öbeklerinden oluşan, aynı dili konuşan kişiler arasında zihinde tek başına kullanıldığında somut veya soyut bir kavrama karşılık olan yahut da somut ve soyut kavramlar arsında geçici ilişkiler kurmaya yarayan dil birimi.” (Korkmaz, 2007: 144).

Prof. Dr. Ahmet Topaloğlu, “Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü” adlı kitabında kelimeyi şöyle tanımlar: “Tek başına anlamı olan veya anlamlı sözcükler arasında ilişki kurmaya yarayan bir veya birden çok heceden oluşan ses grubudur.” (Topaloğlu, 1989: 89).

Bu konu ile ilgili bir çalışma yapan Doç. Dr. Engin Yılmaz kelimeyi tanımlarken karşılaşılan sorunları ve hangi ölçütün ele alınması gerektiğini şöyle belirtmiştir:

“Bize göre; dilde sözcük denilen ögeleri karşılamak için kullanılan anlam birim, biçim birim, gösterge gibi terimler yetersiz kalmakta, kendi içinde bazı çelişkiler taşımakta ve her şeyden önemlisi dildeki bütün sözcükleri kapsamamaktadır. Bu itibarla kapsayıcı, yeni bir sözcük tanımına ihtiyaç olduğu açıktır. Sözcüğün genel geçer bir terimle adlandırılması, tanımının yapılması, bütün sözcükleri kapsayan yeni bir tasnifin yapılması dilcilerin önünde çözülmesi gereken önemli bir mesele olarak durmaktadır.

Bize göre; sözcük ile ilgili problemleri en aza indirebilmek, sözcüğün genel geçer bir tanımını yapabilmek için öncelikli olarak, sözcüğün bir birim olduğunun kabul edilmesi gerekmektedir. Fakat sorun bununla bitmemektedir. İyi ama bu birim dilin hangi alt dizgesine aittir? Ses bilgisine mi, biçim bilgisine mi, anlam bilgisine mi, söz dizimine mi? Soruyu şöyle de sorabiliriz: Sözcüğü tanımlamak için onun hangi yönünü dikkate almalıyız? Ses yapısını mı, biçimini mi, anlamını mı, işlevini mi? Biz, sözcüğü söz dizimine ait bir birim olarak benimsemenin en doğru yaklaşım olacağı kanaatindeyiz. Böyle değerlendirildiğinde, bizce sözcük yerine “dizim birimi” teriminin kullanılması uygun olacaktır. Çünkü; sözcük henüz bir “sözlük birim” (lexeme) iken kullanımsal bir değer kazanmamıştır. Bu hâli ile sözcük, sözlüklerde salt bir “sözlük maddesi” olarak yer almakta; bizim için bilinmeyen bir birim niteliği taşımaktadır.” (Yılmaz, 2009: 160).

Daha sonra kelimenin tanımını şöyle yapmaktadır:

“Dizimlik (sözcük) yazı dilinde aralarında belli bir boşluk bırakılan, konuşma dilinde ise belli duraklamalarla sezilen; çekim ve türetim gibi işlemlere tabi olarak çeşitli biçimleniş özellikleri gösteren (ya da yeni biçimlenişleri olmayıp, çeşitli vurgu ve diziliş özellikleri gösteren), genellikle yeri ve konumu değiştirilebilen, bağlam içinde bir anlam, işlev ve değer kazanan, dilin çok yönlü özellikler gösteren en temel birimi”dir.” (Yılmaz, 2009: 161).

John Lyons, kelimeyi şöyle tanımlamaktadır: “Sözcük, belli bir anlamın, dilbilgisi yönünden belli bir biçimde kullanılması olanaklı belli sesler bütünüyle birleşimidir.” (Lyons, 1983: 183).

b) Öğretimsel (Pedagojik) Kaynaklar

İlköğretim 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabı’nda ise kelime “Kendi başına anlamı olan ya da tek başına anlamı olmadığı halde cümle içerisinde anlamı bütünleyen sözlere sözcük (kelime) denir (Gül ve Köktürk, 2004: 87).

Kelimenin tanımı için yukarıdaki bilgilere de dayanarak şöyle bir tanım yapabiliriz: Kelime, bir veya birden fazla heceden oluşarak, tek başına somut veya soyut kavramları karşılayan, cümlede anlamlı olarak niteleyici, belirleyici görevlerinde kullanılan veya anlamı olmadığı halde cümle içerisinde belirli görev ve anlam ilişkisi kuran ses veya sesler bütünüdür.

1.2. Kelime (Sözcük) Türlerinin Sınıflandırılması

a) Akademik / Bilimsel Kaynaklar

Haydar Ediskun kelimeleri yapı ve anlam bakımından ikiye ayırmış, anlam bakımından kelimeleri de “isim, sıfat, zamir, fiil, zarf, edat, bağlaç, ünlem” olmak üzere sekiz sınıfa ayırmıştır (Ediskun, 2004:103).

Ali Oğuzkan, “ Örneklerle Türkçe ve Kompozisyon Bilgileri” adlı eserinde:

“Anlam ve görevleri yönünden sözcükleri ‘isim’ ve ‘isim soylu’, ‘fiil ve fiil soylu’ olmak üzere ikiye ayrılanlar olduğu gibi; bu iki türe üçüncü bir tür olarak sıfatları katanlar ya da üçüncü gruba edatları koyanlar bulunmaktadır.

Ancak, dikkat edildiğinde bu gruplandırmada sözcüklerin cümle içi görevleri düşünülmemiş; kavram anlatan sözcüklere isim, hareket ve oluş anlatanlara fiil, bu iki türe yardımcı olanlara da sıfat ve edat denmiştir. Sözcüklerin cümle içi görevleri de gruplandırmayı etkileyeceğine göre, uygulama kolaylığı açısından ve genel geçer bir gruplandırma olduğu için biz bu sözcükleri sekiz türe ayırmanın uygun olacağını düşündük. Bu türler şunlardır: 1. İsim, 2. Sıfat, 3. Zarf, 4. Zamir, 5. Edat, 6. Ünlem, 7. Bağlaç, 8. Fiil” (Oğuzkan 2001: 129-130).

şeklinde görüşünü bildirip sınıflandırmasını yapmıştır.

Tahir Nejat Gencan tümcelerinin kuruluşundaki görevleri bakımından sözcükleri üç türe ayırır:

1-Temel Sözcükler: adlar, eylemler

2-Uydu Sözcükler: sıfatlar, belirteçler

3-Söz Ulakları: ilgeçler, bağlaçlar

Dilbilgisi bakımından da kelimeleri ad, sıfat, adıl, eylem, belirteç, ilgeç, bağlaç, ünlem olmak üzere sekiz türe ayırır (Gencan, 2001:171).

Baktığımızda adılar ve ünlemleri görevleri bakımından ayırmamış ayrı tutmuştur. Adıları adlar ile aynı kabul etmiş, ünlemlerin de cümle kuruluşunda belirli bir görevi olmadığını, duygu değeri kattığını belirtmiştir.

Tahsin Banguoğlu, kelimeleri tabii sınıflamada isim kökleri ve fiil kökleri olarak ikiye ayırmış mantıki sınıflamada ise:

“Dilin kelimelerini daha çok söz içindeki işleyişleri açısından göz önüne alırsak onları sadece isim ve fiil sınıflarına ayırmanın yeterli olmayacağını görürüz. Çünkü Türkçede de fiil sınıfının bütünlüğüne karşılık yapıca isim sınıfindan sayılan kelimelerin işleyişçe farklılaşmış, cümlede ayrı vazifeler edinmiş oldukları görülür. Bu sebeple isim sınıfını parçalamak ve kelimeleri söz içindeki işleyişlerine göre daha geniş bir sınıflamaya tabi tutmak gerekliliğine uyarız. Bu mantıkça ve çözümcü bir sınıflama olur.

Kelimeler söz içindeki işleyişleri bakımından 8 söz bölümüne (parties du discours) ayrılır:

1. Ad, yoğun ve yalın bir varlığa ad olan kelimedir, süt, kaygı, Doğan gibi.
2. Sıfat, bir varlığı vasıflayan, belirten kelimedir, sarı, beş, hep gibi.
3. Zamir, bir adın yerini tutan kelimedir, sen, bu, biri, kendi gibi
4. Zarf, durum ve hal bildiren kelimedir, şimdi, içeriye, pek gibi
5. Takı, isimlere gelip ilişki kuran kelimedir, göre, için, dolayı gibi.
6. Bağlam, kelime ve cümleleri bağlayan kelimedir, ile, ancak, oysa gibi.
7. Ünlem, seslenmeye, duyularını belirtmeye yarayan kelimedir, Hey! Yazık! Oh! gibi.
8. Fiil, bir oluş, veya kılışı bildiren kelimedir, düşmek, anlamak, satmak gibi.

Bu sekiz türlü kelimedden ilk yedisi yapıca isim sınıfindan sayılır. Demek ki ad isimden bir bölüktür. Bu bölümlemeye göre de yalnız fiiller fiil sınıfindandır. Ancak işleyişte ayrılan bu söz bölükleri hepsi aynı genişlikte ve eş değerde değildirler. Bir takımı esas kavramlara karşılık olurlar ve özerkli kelime (mot autonome) adını alırlar (ad, sıfat, zamir, zarf, fiil). Bir takımı da yardımcı kavramlara karışık olurlar ve ancak sözün unsurları arasında ilişkiler kurmaya

yararlar (takı, bağlam, ünlem). Bunlara da katma kelimeler (mot accessoire) deriz. Bunlara kelimecik adı da verilir.” (Banguoğlu, 2007: 151-152).

şeklinde belirtmiştir.

Prof. Dr. Muharrem Ergin, kelimeleri; mana veya vazife bakımından kelimeler olmak üzere üç gruba ayırmıştır.

1. İsimler
2. Fiiller
3. Edatlar

Prof. Dr. Muharrem Ergin:

“Türkçedeki her kelime muhakkak bu üç kelime çeşidinden birine girer. Bunlardan isimler ve fiiller mânâları olan, edatlar ise vazifeleri olan kelimelerdir. İsimlerin ve fiillerin tek tek mânâları vardır, her biri bir nesneyi veya hareketi karşılar. Edatların ise tek başlarına mânâları yoktur. Onlar mânâlı kelimelerin yani isimlerin ve fiillerin yanında bir dereceye kadar mânâlanan, hiç bir nesneyi veya hareketi karşılamayan, fakat böyle olduğu halde dilde vazife gören kelimelerdir.

İsimler nesnelere karşılayan kelimelerdir. Nesne tabirini hareket dışında kalan şeylerin hepsi için kullanıyoruz. Nesnelere canlı, cansız bütün varlıklar, mefhumlar, vasıflar, şahıslar, durumlar, hülâsa zaman ve mekân içinde ve insan kafasında mevcut olan bütün maddi ve manevi varlıklardır. İşte isimler bütün bu nesnelere dildeki karşılıkları olan kelimelerdir. Burada isim tabirini geniş mânâsı ile kullandığımız görülmektedir. Yani fiil dışında kalan mânâlı kelimelerin hepsi için kullanıyoruz. Tabii, nesnelere de kendi aralarında bir takım sınıflara ayrılırlar. Çeşit çeşit nesnelere vardır. Bu çeşit çeşit nesnelere karşılayan isimler de karşıladıkları nesnelere, yani mânâlarına göre kendi aralarında bir takım kelime çeşitlerine ayrılırlar. Geniş mânâsı ile isim, hareket yerine nesne ifade ettiği için fiile göre isim adı altında topladığımız bu kelime çeşitleri dilde çeşitlerine göre ayrı ayrı vazifeler görürler. Tek tek hepsini isim adı altında toplayabiliriz. Fakat dilde kelimelerin birbirleriyle olan münasebetleri sırasında her isim çeşidi ayrı bir fonksiyonla, ayrı bir hüviyetle karşımıza çıkar. Onun için nesne karşılayan kelimeler olarak isim adı altında topladığımız bu kelimeleri kendi aralarında sınıflara ayırmak ve her kelime çeşidini ayrı ayrı ele almak lâzımdır. Bunlardan varlık ve mefhumların adı olarak nesnelere karşılayan isimlere dar mânâsı ile isim, vasıflandırmak veya belirtmek suretiyle nesnelere karşılayan isimlere sıfat, temsil veya işaret suretiyle nesnelere karşılayan isimlere zamir, hal ve durumları karşılayan isimlere zarf adı verilir. Demek ki geniş mânâsı ile isim adı altında topladığımız kelimeler isimler, sıfatlar, zamirler ve zarflar olmak üzere dört çeşittir.

Fiiller hareketleri karşılayan kelimelerdir. Hareket kelimesini de tabii geniş mânâsı ile kullanıyor ve nesnelere zaman ve mekân içindeki her türlü oluş ve yapıları veya olmayış ve yapmayışları karşılığı olarak alıyoruz. Kâinata bir

nesne, bir de hareket vardır. İşte nesne dışında her türlü hareketi karşılayan kelimeler olarak fiiller nesnelere karşılayan isim cinsinden bütün kelimeler karşısında apayrı bir yer işgal ederler.

Edatlar tek başlarına hiçbir şeyi karşılamayan kelimelerdir. Yani edatların tek başlarına mânâları yoktur. Edatlar ancak isimler ve fiillerle birlikte kullanılırken bir mânâ kazanan, bir şey ifade eden kelimelerdir. Demek ki edatlar mânâlı kelimelerin, yani isimlerin ve fiillerin münasebetleri sırasında onlara yardım eden, böylece bazı gramer vazifeleri gören kelimelerdir. Dildeki kelimelerin büyük bir kısmını mânâlı kelimeler yani isimler ve fiiller teşkil eder. Mânâsı olmayan, gramer vazifesi bulunan kelimelerin, yani edatların sayıları çok azdır. Edatlar mânâlı her iki kelime çeşidinden çok farklı olmakla beraber bazı bakımlardan isimlere daha yakın sayılabilirler. Hatta aynı kelimenin bazen isim bazen edat olarak kullanıldığı bile görülür.” (Ergin, 1998:216-218).

Yukarıda da belirttiği gibi Prof. Dr. Muharrem Ergin, edatları diğer dil bilginleri gibi isimler ile aynı kategoriye koymamış; hatta ünlemler ile bağlaçları da edatlar başlığı altında toplamıştır.

Prof. Dr. Doğan Aksan, “Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim” adlı kitabının ikinci cildinde sözcüklerin aralarındaki görev ve kullanım bakımından ayrımlarını göz önünde bulundurarak ayrıldığını söyleyip,

“Sözcük türlerini, Türkçedeki örneklerini temel olarak 8 bölümde toplayabiliriz:

1. Ad (Lat.nomen ve Substantivum) karşılığı, 2. önad (sıfat, Lat. Adiectivum), 3. belirteç (zarf, Lat. Adverbium), 4. adıl (zamir, Lat. Pronomen), 5. ilgeç, 6. bağlaç (Lat. Coniunctio) 7. ünlem (Lat. Interiectus), 8. eylem (fiil Lat. Verbum)” (Aksan, 2003: 84).

Neşe Atabay, Sevgi Özel, Dr. İbrahim Kutluk, “Sözcük Türleri” adlı kitapta “Biçimsel dilbilgisi kitapları aracılığıyla zamanla ad, sıfat, belirteç, adıl, ilgeç, bağlaç, ünlem, eylem gibi sözcük türleri yerleşmiş, kesinleşmiştir.” şeklinde belirterek kelime türlerini sekiz gruba ayırmıştır (Atabay ve diğ., 2003:21).

Prof. Dr. Zeynep Korkmaz, “Gramer Terimleri Sözlüğü” adlı kitabında kelime türlerini şu şekilde tanımlamıştır:

“Yapıları, görevleri ve nitelikleri bakımından, kelimelerin, cümle içindeki işleyişlerine göre ayrıldıkları her bölümü. Türkçede sekiz kelime türü vardır: 1. ad, 2. sıfat, 3. zamir, 4. zarf, 5. edat, 6. bağlaç, 7. ünlem, 8. fiil. Bunlar, genel sınıflandırmada ilk yedisi varlık ve nesnelere ilgili ad, sekizincisi de oluş ve kılış gösteren fiil olmak üzere iki ana türde toplanabilir.” (Korkmaz, 2003: 145).

Ayrıca Prof. Dr. Zeynep Korkmaz, “Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)” adlı kitabında kelime türlerini:

1. Anlamalı Kelimeler
 - a. Adlar ve Ad Soylu Kelime Sınıfları
 - b. Fiiller ve Fiil Soylu Kelime Sınıfları
2. Görevli Kelimeler
 - a. Edatlar
 - b. Bağlaçlar
3. Anlamalı-Görevli Kelimeler
 - a. Ünlemler

Başlıkları altında üç ana gruba ayırmıştır. Adlar, sıfatlar, zamirler ve zarfları; anlamalı kelimeler ana başlığı altında adlar ve ad soylu kelimeler olarak sınıflandırmıştır.

Prof. Dr. Necmettin Hacıeminoğlu ise şöyle açıklamaktadır: “Türkçede kelimeler menşe, yapı ve hususiyetleri bakımından bugün ele alındığı zaman ise üç kısma ayrılabilir: 1. İsimler 2. Fiiller 3. Edatlar” (Hacıeminoğlu, 1991: 12).

Himmet Biray, “Batı Grubu Türk Yazı Dillerinde İsim” adlı eserinde Prof. Dr. Muharrem Ergin’in sınıflandırmasını benimsemiş ve kabul etmiştir (Biray, 1999: 4).

K. Grönbech, “Türkçenin Yapısı” adlı kitabında: “Çok az istisnalarla bütün Türkçe kelime tabanları iki ana gruba ayrılır: Ad ve fiil. Bu kelime sınıflarından her biri, hepsi kendi kelime sınıflarıyla kesinkes sınırlanmış, gramer ve türetme eklerinden ibaret özel bir gruba dahildirler.” (Grönbech, 1995: 18) diyerek farklı bir şekilde kelime türlerini; isim ve sıfat, sayı kelimeleri, zamirler, zarflar ve edatlar, işaret kelimeleri, bağlar başlıkları altında incelemiştir.

b) Öğretimsel (Pedagojik) Kaynaklar

İlköğretim 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabı’nda ise sözcük türleri 117., 122., 127. ve 134. sayfalarda ad; 140.,146., 149. ve155. sayfalarda sıfat; 161., 162., 176. ve 177. sayfalarda zamir; 182., 183., 186., 187., 191., 197., 198., 199., 203., 207., 208. sayfalarda fiil; 217., ve 218. sayfalarda zarf; 226. ve 227. sayfalarda ilgeç; 231. ve 232.

sayfalarda bağlaç işlenmiştir. Bu kitapta ünlemlere yer verilmemiştir (Gül ve Köktürk, 2004).

İlköğretim Ders Kitabı Türkçe 6'da ise sözcük türleri 71., 74., 81., ve 82. sayfalarda ad; 86.,89., 90. ve 93. sayfalarda sıfat; 97. ve 98. sayfalarda zamir; 100., 101., 105., 109., 110., 112., 113., 119., 122., 125., 126., 128., 129., 131. ve132. sayfalarda fiil; 138. sayfada zarf; 142. sayfada ilgeç; 144. sayfada bağlaç işlenmiştir. Bu kitapta da ünlemlere yer verilmemiştir (Ünal ve diğ., 2005).

İlköğretim Türkçe 7 Ders Kitabı'nda ise sözcük türleri 57. ve 58. sayfalarda isim; 62., 63., 68. ve 69. sayfalarda sıfat; 76., 77. ve 82. sayfalarda zamir; 92. ve 93. sayfalarda zarf; 97. sayfada edat; 102. sayfada bağlaç; 108., 109., 137., 138., 139., 143., 144., 153., 154., 158., 159., 160., 165., 169., 170. ve 177. sayfalarda fiil işlenmiştir. Bu kitapta da ünlemlere yer verilmemiştir (Koyuncu ve Koyuncu, 2004).

Yukarıya baktığımızda her üç kitapta sözcük türleri: ad, sıfat, zamir, fiil, zarf, ilgeç, bağlaç olarak ele alınmıştır.

İlköğretim 7. Sınıf Türkçe Ders Kitabı'nda ise sözcük türleri farklı sayfalarda ayrı ayrı olarak işlenmiştir. Bu konuların sonundaki ifade bize bu kitaptaki sınıflandırmayı da vermektedir. "Bu konuya gelinceye kadar 'ad, sıfat, zamir, fiil, zarf, edat, bağlaç ve ünlem' olmak üzere sekiz çeşit sözcük üzerinde durduk. Bunların görev, anlam ve yapılarını inceledik. Burada şunu bir kez daha anımsatmak istiyoruz: sözcükler, kullanılış özelliğine göre tür değiştirebilmektedir." (Gül ve Köktürk, 2006: 223).

İlköğretim Türkçe 8 Ders Kitabı'nda ise sözcük türleri sekiz gruba ayrılmıştır: 1. Adlar, 2. Ön Adlar, 3. Adıllar, 4. Eylemler, 5. Belirteçler, 6. İlgeçler, 7. Bağlaçlar, 8. Ünlemler (Sarica ve Gündüz, 2005 b: 47).

İlköğretim Türkçe 6. Sınıf Öğretmen Kılavuz Kitabı'nda sözcük türlerinin altı türü: ad, önad, adıl, ilgeç bağlaç ve ünlem;

İlköğretim Türkçe 7 Öğretmen Kılavuz Kitabı'nda ise sözcük türlerinin kalan iki türü: eylem ve belirteç, işlenmiştir.

Her iki kitabı ele aldığımızda sekiz sözcük grubu oluşmaktadır.

Yapılan incelemelerde görülüyor ki dil bilgisi kitaplarındaki sınıflamalar arasındaki farklılıklar, ilköğretim Türkçe ders ve öğretmen kılavuz kitaplarında görülmemektedir. Fakat buradaki sorun dil bilgisi kitapları ile ilköğretim ders kitapları arasındaki uyumsuzluklardır. Burada ölçüt ne olmalıdır veya hangi kitap/kitaplar ölçüt olarak alınmıştır? Bu soru çok önemlidir. İlköğretim ders kitaplarındaki sözcük türleri neye göre yazılmalıdır?

Prof. Dr. Walter Porzig'in şu açıklamasına yer vermek istiyorum: "Kelimelerin genel geçerli bir tarzda gruplandırılması isteniyorsa, onların cümle içindeki –ister şeklen vurgulanarak belirtilmiş, ister vurgulanmamış- rolleri değil, saf kelimeler olarak yaptıkları iş ölçüt(kriter) olarak alınmalıdır. Olgular veya olgulardaki belirli hatları adlandıran kelimeleri, yaptıkları işe göre ayırt edebiliriz." (Porzig, 2003: 111).

Türkiye Türkçesi grameri üzerine yazılmış akademik düzeydeki çalışmalara baktığımızda diğer gramer konularında olduğu gibi kelime türlerinde de ortak bir yaklaşım göremiyoruz. Bu alanda kaynak kabul edilen eserlerin büyük bir kısmı farklı ölçütler kullanarak, farklı sınıflamalar yapmışlardır. Bu durum hem alanla ilgili yapılacak olan çalışmalarda karışıklığa yol açmakta hem de Türkçenin öğretiminde güçlükler sebep olmaktadır. Dolayısıyla bu durumun ortadan kaldırılması için bu alanda kaynak kabul edilebilecek yeni çalışmalar için ortak ölçütler belirlenmeli ve bilimsel izahı olan yeni bir sınıflama yapılmalıdır.

Sözü edilen çalışmalardaki sınıflamalardan yola çıkarak biz de kendi çalışmamızda yeni bir yaklaşım geliştirmeye çalıştık. Öncelikle kelime türleri sınıflandırılırken kanaatimizce şu ölçütler temel alınmalıdır.

1. İnsanlar kelimeleri ilk oluşturmaya başladıklarında
 - a. Somut nesnelere karşılık gelen ses veya ses gruplarını
 - b. Soyut kavramları karşılık gelen ses veya ses gruplarını
 - c. Oluş ve hareketleri karşılık gelen ses veya ses gruplarını

kullanarak kelimeleri oluşturmuşlardır.

Prof. Dr. Necmettin Hacıeminoğlu, “ Türk dilinde kelimeler daha başlangıçta, tek heceli kökler halindeyken, tabii olarak iki kısma ayrılmışlardır: 1. İsimler 2. Fiiller” (Hacıeminoğlu, 1991: 12).

Bu durum bize sınıflamada çok önemli dayanak oluşturmaktadır. Buradan hareketle dillerin oluşum evrelerine baktığımızda iki tür kelimenin varlığından söz edebiliriz:

1. Somut nesnelere ve soyut kavramları adlarla,
2. Oluş ve hareketleri ise eylemlerle, karşılamıştır.

Aslında kaynak eserlerin hemen hepsinde temel ayırım bu yaklaşımla ele alınmıştır. Fakat sınıflandırmadaki sıkıntı buradan sonra başlamaktadır. Çünkü aslında birer ad olan sıfat, zarf, zamir, edat, bağlaç, ünlem gibi kelimelerin ad soylu kelime türleri olarak kabul edilmekte ve ilerleyen aşamada yeni birer kelime türüymüş gibi algılanmakta ve açıklanmaktadır. Oysa bu kelimelerin cümlede bir görev almadıkları zaman isim olarak açıklanan kelimelerden hiçbir farkları yoktur. Dolayısıyla belki kelimelerin cümledeki görevleri ile ilgili ayrı bir sınıflama yapılabilir. Fakat farklı bir kelime türüymüş gibi açıklanması izahı zor bir durum ortaya çıkarmaktadır. Bu durum hem sınıflamadaki farklılıklara sebep olmakta hem de en başta söylediğimiz sınıflama ölçütleriyle çelişmektedir.

Ayrıca bu durum anadil öğretimini zorlaştırmakta, bağlaç, edat, zarf vb. adlandırmalarla sınıflandırılmış kelimeleri çocukların doğrudan ezberleyerek öğrenmelerine sebep olmaktadır. Oysa çocukların ölçütleri öğrenerek adlar ve fiiller arasındaki ayrımı kavraması ve bu ölçütler ışığında bir sınıflamayı öğrenmesi çok daha kolay olacaktır.

Kısacası kök ve gövde veya yapı ve anlam bakımından -biçim ölçütlerine göre- iki tane temel kelime sınıfı vardır: adlar ve eylemler.

Doç. Dr. Engin Yılmaz'ın şu açıklaması tarafımızdan uygun görülüp bu doğrultuda hareket edilmesi kanaatindeyiz:

“Bize göre; sözcüklerin tasnifinde sınıf (cins, genre) ve tür (art, species, nev'i) ayrımını yaparak işe başlamak, bu konudaki birçok karışıklığı giderecektir. Sınıf (cins) “Ortak özellikleri olan kavramları kapsayan bir genel kavram”dır. Tür,

“Sınıfın altında bazı özellikleri dolayısıyla sınıfla kısmen özdeş olan kavram”dır. Görülüyor ki, sınıf kavramı bir üst-kavram, tür kavramı bir alt-kavram konumundadır. Biz, sözcükleri değerlendirirken sınıf ve tür ayrımı çerçevesinde hareket edilmesi gerektiği kanaatindeyiz. Bizce, Türkiye Türkçesindeki sözcük türlerinin kapsayıcı ve tutarlı bir şekilde tasnif edilebilmesi için; sözcük sınıflarının tespitinde “biçim”; sözcük türlerinin tespitinde de “değer” (valeur) ve “işlev” (function) ölçütleri dikkate alınmalıdır.” (Yılmaz, 2009: 170).

Bizim konumuz ad ve ad soylu kelimeler olduğu için adların kelime türlerini sınıflandırmaya çalıştık. Bu sınıflandırmayı yaparken de adların cümlede aldıkları görevleri ve kelime, kelime grupları ile cümleye kattığı anlamları göz önünde bulundurduk.

Genellikle adıları anlamlı kelimeler sınıfında gördük fakat biz adıları adın yerini tutan kelimeler olarak sınıflandırdık. Bunun sebebi ise adılar da tek başlarına bir anlam ifade etmezler. Eğer önceden bilinen bir kişi, varlık veya nesne yoksa adılarda bir anlam ifade etmezler. Ayrıca bu konuyu adılar konusunda tekrar ele alacağız.

Prof. Dr. Ahmet B. Ercilasun’un şu görüşü bize sınıflandırmada çok yardımcı olmuştur: “Acaba şöyle bir sınıflandırmaya ne dersiniz? ‘Asıl kelimeler’, ‘yardımcı kelimeler’.” (Ercilasun, 1999: 462).

Adları: I- Asıl Kelime Türleri II- Yardımcı Kelime türleri, olarak iki ana başlıkta ele aldıktan sonra adları görev ve anlamlarına göre şu şekilde sınıflandırdık:

I- Asıl Kelime Türleri

1. Temel Kelimeler

a. Adlar

2. Niteleyici ve Belirleyici Kelimeler

a. Önadlar (Sıfatlar)

b. Belirteçler (Zarflar)

c. Sayılar

3. Adın Yerini Tutan Kelimeler

a. Adılar (Zamirler)

II- Yardımcı Kelime Türleri

1. Anlam İlişkisi Kuran Yardımcı Kelimeler
 - a. İlgeçler (Edatlar)
 - b. Bağlaçlar
2. Görevli-Anlamlı Yardımcı Kelimeler
 - a. Ünlemler
 - b. Hitaplar
 - c. Cevap sözleri
 - d. Duygu sözleri

Bu sınıflandırmayı yaparken “Türk Gramerinin Sorunları II” adlı kitapta yer alan “Türkiye Türkçesinde Edat” ve “Türkiye Türkçesinde Ünlem” adlı bölümlerde yer alan fikir ve öneriler bize önemli ölçüde ışık tutmuştur.

Biz az bir katkı da olsa bu konuya yukarıdaki şekilde bir yaklaşımı uygun gördük.

BÖLÜM 2: ADLAR (İSİMLER)

2.1. Dil Bilgisi Kitaplarında Adların Tanımı

Biz bu bölümde çeşitli gramer kitaplarında yer alan isimlerin tanımlarını ele alacağız. Kendi öngördüğümüz veya tanımını desteklediğimiz görüşleri 2. 3. bölümde adları anlatırken ele alacağız. Türkiye Türkçesinde adların tanımı şu şekillerde yapılmıştır:

a) Akademik / Bilimsel Kaynaklar

Haydar Ediskun, adı şu şekilde tanımlar: “Varlıkları ya da eylemleri bildiren; tanıtan kelimeye isim denir; Sokak, bulut, düşünce, Osman, Ayla” (Ediskun, 2004:103).

Ali Oğuzkan’ın tanımı ise şöyledir:

“İsmin tanımı, kısa bir tekerleme gibi “Bir varlığın adı olan kelimeye isim denir.” diye bir kısım öğrencinin belleğinde yanlış yer etmiş bulunuyor. Bu tanımın yanlışlığı açıktır. Çünkü bu tanım bilinmeyeni bilinmeyenle açıklamaktadır. Tanımı daha da kısaltırsak, “Ada ad denir.” şeklinde bir ifadeyle karşılaşıyoruz.

Bir varlığı ve kavramı tanımlamaktan maksat, bir varlığın temel özelliklerini içeren kapsamlı bir anlatım ortaya koyarak onu belirli kılmaktır. Bu doğrultuda düşünürsek; “Bir varlığın simgesi olan sözcüğe isim denir.”, “İsimler, varlıkların ve kavramların dildeki karşılıklarıdır.”, “İsimler evrendeki canlı ve cansız varlıkları, duygu ve düşünceleri karşılayan sözcükler; sembollerdir.” gibi tanımlar sıralanabilir.

Demek ki isim varlık adıdır. O halde varlık nedir? Varlık deyince, canlı ve cansız, somut ve soyut nesnelere, bunların türleri, aileleri, bireyleri akla gelir.” (Oğuzkan 2001: 130).

Varlık ve kavram aynı anlama gelen, aynı şeyleri karşılayan sözcükler midir?

Tahir Nejat Gencan ise adı şöyle açıklamaktadır:

“AÇIK DENİZ

Balkan şehirlerinde geçerken çocukluğum

Her *lahza* bir *alev* gibi *hasretti* duyduğum.

Kalbimde vardı *Bayron*’u bedbaht eden *melal*;

Gezdim o *yaşta* dağları, *hulyam* içinde lal.

Aldım *Rakofça* kırlarının hür *havasını*,

Duydum akıncı *cederimin ihtirasını*.

(Yahya Kemal Beyatlı)

Bu örnekte italik harflerle dizilmiş sözcükler birer varlığın adıdır:

Deniz : Yeryüzünü kaplayan engin suların adı.

Balkan : Avrupa'nın güneydoğusundaki yarımada verilmış ad.

Şehir : Kasabadan büyük kentlerin adı.

Lahza : Bölünemeyecek kadar kısa olan zamana verilmış ad.

Hasret : Özlem demektir. Özlem duygusunun adıdır.

Rakofça :Yahya Kemal Beyatlı'nın yetiştiği bölgenin adı.

Öbürleri de böylece türlü varlıklara verilmış birer addır.

Adlar, tanıtmak için varlıklara verilmış (takılmış) sözcüklerdir.” (Gencan 2001: 172).

Tahsin Banguoğlu'nun tanımı ise: “Gerçekte veya tasavvurda bir varlığa ad olan kelimelere ad (substantif) deriz: taş, kavak, güvercin, Turgut, güçlük, şeref, düşünce gibi.” (Banguoğlu, 2007: 319).

Prof. Dr. Muharrem Ergin, ise ad için şöyle bir tanımlama yapmıştır:

“İsimler canlı, cansız bütün varlıkları ve mefhumları tek tek veya cins cins karşılayan; varlıkların ve mefhumların adları olan kelimelerdir: ağaç, su, taş, çocuk, oda, yolcu, yıldız, deniz, köprü, bulut, Orhan, İstanbul, Anadolu, Karadeniz, Atatürk, Yavuz, Gönül, Işık, Korkut, Çağlayan, Yüksel gibi.

Varlıkları ve mefhumları tek tek karşılayan isimlere has isim, cins cins karşılayan isimlere ortak isim (cins isim) denir.” (Ergin, 1998: 218).

Prof. Dr. Doğan Aksan, ise ad için şöyle bir açıklama yapmıştır: “Ad terimi, doğadaki canlı ve cansız varlıkları, düşünce, duygu, olay ve durumları belirlemeye yarayan, bunları adlandıran öğeler için kullanılmıştır.” (Aksan, 2007: 85).

Neşe Atabay, Sevgi Özel, Dr. İbrahim Kutluk, “Sözcük Türleri” adlı kitapta “Adlar, evrendeki bütün canlı ve cansız varlıkları, duygu ve düşünceleri, durumları, bütün bunların birbiriyle olan ilişkilerini karşılayan sözcüklerdir: kuş, ağaç, yastık, kap, us, ağlama, düşünüş, yargı, sakınca gibi.” şeklinde tanımlamışlardır (Atabay ve diğ., 2003:21).

Prof. Dr. Zeynep Korkmaz, “Gramer Terimleri Sözlüğü” adlı kitabında adı iki şekilde tanımlamıştır:

“1.canlı ve cansız varlıklara, çeşitli somut ve soyut kavramlara ad olan kelime türü: Ayşe, Hasan, ağaç, yaprak, doğruluk, incelik, ordu, toplum, buluş, akış vb.

2. bir oluş ve kılış bildiren fiilin dışında kalan ve ad gibi çekilebilen kelime sınıflarının tümüne verilen ad: ad, sıfat, zamir, edat, bağlaç ve ünlemi içine alan geniş kapsamlı ad; ad soylu söz: ağız, dil, pınar, incelik, acı, tatlı, yürekli, yüreksiz, ben, bizler, siz, sizler, yanında, gerisinde, fakat, ancak, evet, hayır, of, eyvah vb.”(Korkmaz, 2007: 7).

b) Öğretimsel (Pedagojik) Kaynaklar

İlköğretim 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabı’nda adın tanımı: “Metinde geçen gezi, Van Gölü, öğretmen, sınıf, okul, hava, su, kayalık, Zülfikar, dere, çocuk sözcüklerinde olduğu gibi varlık ve kavramları karşılayan sözcüklere ad (isim) denir (Gül ve Köktürk, 2004: 117).

İlköğretim Ders Kitabı Türkçe 6’da adın tanımı: “Metinde geçen “hayal”, “acımak”, “dağ”, “Adana” sözcüklerinde olduğu gibi varlık ve kavramları karşılayan sözcüklere ad(isim) denir.” (Ünal ve diğ., 2005:71).

İlköğretim Türkçe 7 Ders Kitabı’nda adın tanımı: “Almanya’da oturan işçilerimizin en yakındığı şeylerin başında komşusuzluk geliyor.” Cümlesinde altı çizili kelimelerden birincisi bir yer adı, ikincisi bir canlı adı, üçüncüsü ise bir kavram adıdır. Bu örneklerde olduğu gibi, bir canlıyı, bir varlığı, bir kavramı ya da bir durumu tanıtan kelimelere isim denir.” (Koyuncu ve Koyuncu, 2004: 57).

İlköğretim 7. Sınıf Türkçe Ders Kitabı’nda adın tanımı: “ ‘Kardeşim, neymiş senin bu Antalya?’ ve ‘Annenin ellerinden öperim.’ cümlelerinde geçen kardeş, Antalya, anne, el sözcükleri bize birtakım varlıkları anlatmaktadır. Bunlara ad (isim) diyoruz.” (Gül ve Köktürk, 2006: 86).

İlköğretim Türkçe 7 Ders Kitabı’nda adın tanımı: “canlı ve cansız varlıkları, kavramları, duygu ve düşünceleri belirten sözcüklere ad (isim) denir.” (Sarıca ve Gündüz, 2006: 85).

İlköğretim Türkçe 6. Sınıf Öğretmen Kılavuz Kitabı’nda adın tanımı: “Etrafınızdaki nesne ve kişileri göstererek “Bu kimdir?, Bu nedir?” sorularıyla öğrencilerin bunların isimlerini söylemelerini sağlayınız. Buradan hareketle isimleri, varlıkları ve kavramları karşılayan kelimeler olduğunu sezdiriniz. Tüm bu varlık ve

kavramları ifade eden kelimelere isim dendiğini belirtiniz.” (Kapulu ve diğ., 2007: 109).

2.2. Dil Bilgisi Kitaplarında Adların Sınıflandırılması

Burada adların ana hatlarıyla Türkiye Türkçesindeki sınıflandırılmasını ele aldık. Açıklamalara ve detaylara inmeden gramer kitaplarındaki adların sınıflandırılması şu şekilde yapılmıştır.

a) Akademik / Bilimsel Kaynaklar

Haydar Ediskun, sınıflandırması şu şekildedir:

I- İsimlerin çeşitleri

1. Varlıklara verilmişlerine göre

a) Özel isim

b) Cins isim

2. Varlıkların oluşlarına göre

c) Somut isim

d) Soyut isim

3. Varlıkların sayılarına göre

e) Tekil isim

f) Çoğul isim

Topluluk ismi

II- Küçültme İsimleri

III- İsmi durumları

1. Yalın durum (Nominatif)

2. İsmi –i durumu (Accusatif)

3. İsmın –e durumu (Datif)
4. İsmın –de durumu (Locatif)
5. İsmın –den durumu (Ablatif)

IV- İsim takımları

1. Belirtili isim takımı
2. Belirtisiz isin takımı
3. Zincirleme isim takımları

V-Yapılarına göre isimler

1. Kök isimler
2. Türemiş isimler
3. Bileşik isimler (Ediskun, 2004:104-131).

Ali Oğuzkan'ın sınıflandırması ise şöyledir:

I- İsmın Özellikleri

1. Varlıklara verilişlerine göre isimler
 - a) Özel isim
 - b) Cins ismi
2. Varlıkların oluşlarına göre isimler
 - a) Somut isim: Madde ismi
 - b) Soyut isim: Mâna ismi
3. Varlıkların sayılarına göre
 - a) Tekil isim
 - b) Çoğul isim

II- İsim Çekimi

1. Yalın hâl (nominatif)
2. İlgî hâli (genetif)
3. -i hâli (akuzatif)
4. -e hâli (dadif)
5. -de hâli (lokatif)
6. -den hâli (ablatif)
7. -le hâli (enstrümental)

III- İsim Tamlaması

1. Belirtili isim takımı
2. Belirtisiz isin takımı
3. Zincirleme isim takımları (Oğuzkan, 1998:130-135).

Tahir Nejat Gencan'ın sınıflandırması ise:

I- Adların bölümleri

1. Varlıklara verilişlerine göre
 - a) Özel ad
 - b) Tür adı
2. Varlıkların oluşlarına göre
 - a) Somut ad
 - b) Soyut ad
3. Varlıkların sayılarına göre
 - a) Tekil ad

b) oğul ad

II- Topluluk Adları

III- Adlarda Erillik, Dişilik

IV- Adların Anlamlarına Göre Bölümleri

1. Kesin anlamlı adlar
2. Anlamı yansıtan adlar
3. Sözlük anlamını düşündüren adlar
4. Değişik anlamlı adlar

V- Küçültme Adları

VI- Adlarda Pekiştirme bekleri

VII- Adların ekimleri (Durumları)

1. Yalın durum
2. –i durumu
3. –e durumu
4. –de durumu
5. –den durumu

VIII- Adların Tmcelerde Görevleri

IX- Ad Takımı

1. Birinci Türlü Ad Takımı
2. İkinci Türlü Ad Takımı
3. nc Türlü Ad Takımı (Takısız tümleme)

X- Zincirleme Tümleme (Gencan, 2001:172-196).

Tahsin Banguoğlu ise ana hatları ile şöyle ele almıştır:

I- Adlar ve eşitleri

II- Adlarda Sayı

III- Adlarda Belirtme

IV- Adlarda ekim

1. İekim Halleri

- a. Kim hali
- b. Kimi hali
- c. Kime hali
- d. Kimde hali
- e. Kimden hali
- f. Kimin hali

2. Dışekim Halleri

- a. Kimle hali
- b. Kimce hali
- c. Kimli hali
- d. Kimsiz hali

V- Adtakımı

1. Belirli Adtakımı
2. Belirsiz Adtakımı
3. Adtakımlarının ekimi
4. Adtakımının Zincirlemesi

VI- Adlarda Küçültme (Banguoğlu, 2007: 319-340).

Prof. Dr. Muharrem Ergin'in isim bölümünün ana başlıkları şöyledir:

I- İsmın Tarifi ve Çeşitleri

- a) Has İsimler
- b) Ortak isimler

II- İsim işletme ekleri

- a) Çokluk eki
- b) İyelik eki
- b) Aitlik eki
- d) Hal ekleri

ı- Hal ekleri ve ismin halleri

ıı- Genitif eki

ııı- Akuzatif Ekleri

ıv- Datif eki

v- Lokatif eki

vı- Ablatif eki

vıı- Instrumental eki

vııı- Eşitlik ekleri

ıx- Yön ekleri

e) Soru eki

Prof. Dr. Doğan Aksan, ise ad konusunu: 1-Ad (Özel ad, Tür adı), 2- Cinsiyet (genus) kavramı ve adlarda cinsiyet 3- Belirtme ögesi 4- Ad durumu (Yalın durum, belirtme durumu, yönelme durumu, kalma durumu, çıkma durumu, tamlayan durumu, eşitlik

durumu, araçlı durum) 5- Adlarda sayı (numerus), (Aksan, 2007: 85-94) başlıkları altında incelemiştir.

Ayrıca Prof. Dr. Doğan Aksan, adları gösterdikleri kavramlar açısından 6 bölüme ayırmıştır:

“1. Gösterdikleri, belirttikleri nesnelere somut ya da soyut oluşuna göre a) Somut ad (taş, araba, iplik, bulut ayva... gibi); b) Soyut ad (düşünce, duygu, yargı, sevinç, acıma, barış... gibi);

2. İş ve eylem adı (Lat. nomen actionis) : Türkçenin dilbilgisinde eylemlik adı verilen ögeler bu tür adların örnekleridir.: çevirmek, çevirme, çeviriş, ayırma, ayırış... gibi;

3. Araç adı (Lat. nomen instrumenti) : keser elek, açacak, silecek... gibi.

4. Yapıcı adı (Lat. nomen agentis) : Bir işi yapan, eden kimselerin kullanılan adlar: kunduracı, konuşmacı, okuyucu, yazar, çevirmen, gelen, uçan, çizen... gibi;

5. Topluluk adı (Lat. collectivum) : kendisi tekil olduğu halde bir topluluk anlatan adlar: sürü, bölük, grup, alay... gibi;

6. Küçültmeli ad (Lat. diminutivum) : evcik, yavrucak, kitapçık, yanacık (yanakçık), yavrucak, çocukçağız, kadıncağız... gibi. Örneklerinden görüleceği gibi bunlardan bir bölümü sevgi ve acıma anlatır.” (Doğan, 2003: 86).

Neşe Atabay, Sevgi Özel, Dr. İbrahim Kutluk, şöyle bölümlenme yapmıştır:

I- Görev ve anlamlarına göre adlar

1. Somut ad, soyut ad, iş ve eylem gösteren ad
2. Özel ad, tür adı; ayrıca güzel adlandırma konuları

II- Biçim açısından adlar

1. Yalın ad
2. Türemiş ad
3. Bileşik ad

III- Ad durumları

IV- Adlarda cins

V- Adlarda sayı

1. Tekil ad
2. oğul ad
3. Topluluk adı

VI- Ad tamlaması ve türleri

VII- Kltmeli ad

VIII- Adların tümcedeki görevleri

IX- Adların teki sözcük türlerine kayması (Atabay ve diğ., 2003:25).

Prof. Dr. Zeynep Korkmaz, “Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)” adlı kitabında adları ana nitelikleri bakımından Şöyle grupelemiŐirmiŐtir:

1. Somut ve soyut adlar,
2. Özel adlar, cins adları (tür adları),
3. Oluş ve kılış adları (Korkmaz, 2003: 195).

Anlam ve görevleri dışında Şekil bilgisi açısından da dört gruba ayırmıştır:

1. Basit (yalın) adlar,
2. Türemiş adlar,
3. Kalıplaşmış adlar,
4. Birleşik adlardır (Korkmaz, 2003: 219).

b) ğretimlik (Pedagojik) Kaynaklar

İlköğretim 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabı’nda adların belirli bir Şekilde sınıflandırması yapılmamış fakat tür (cins) adı, özel ad, somut ad (madde ismi), soyut ad (mana ismi), tekil ad, çoğul ad, topluluk adı, adın durumları (ismin halleri), belirtili ad tamlaması, belirtisiz ad tamlaması, takısız ad tamlaması, zincirleme ad tamlaması alt başlıklarında ele alınmıştır (Gl ve Köktürk, 2004: 117, 122, 127, 133, 134).

İlköğretim Ders Kitabı Türkçe 6'da da adların belirli bir şekilde sınıflandırması yapılmamış fakat cins(tür) adı, özel ad, somut ad, soyut ad, tekil ad, çoğul ad, topluluk adları, adın durum ekleri, belirtili ad tamlaması, belirtisiz ad tamlaması, takısız ad tamlaması, zincirleme ad tamlaması alt başlıklarında ele alınmıştır (Ünal ve diğ., 2005: 71, 74, 81, 82).

İlköğretim Türkçe 7 Ders Kitabı'nda adlar çok basit bir şekilde sınıflandırılmıştır. Şu başlıklar altında incelenmiştir:

- a) Anlamları bakımından isimler: özel isim, cins ismi
- b) Ad oldukları varlıkların özelliklerine göre isimler:madde ismi(somut isim), mana ismi (soyut isim), tekil isim, çoğul isim, topluluk ismi
- c) Yapılarına göre isimler: basit isim, türemiş isim, birleşik isim

Belirtili ad tamlaması, belirtisiz ad tamlaması, takısız ad tamlaması, zincirleme ad tamlaması (Koyuncu ve Koyuncu, 2004: 57, 58).

İlköğretim Türkçe 7 Ders Kitabı'nda adlar incelediğimiz ders kitapları arasında en detaylı ve en düzenli bir sınıflandırmaya sahiptir. Bu kitapta sınıflandırma şu şekilde yapılmıştır:

I- Anlamlarına Göre Adlar

- a) Varlıklara verilmesine göre : özel ad, tür adı
- b) Varlıkların özelliğine göre :somut ad, soyut ad
- c) varlıkların sayısına göre : tekil ad, çoğul ad, topluluk adı

II- Ad Durumları: yalın durumu, belirtme durumu, yönelme durumu, kalma durumu, çıkma durumu

III- Ad Tamlamaları: takısız ad tamlaması, belirtisiz ad tamlaması, belirtili ad tamlaması, zincirleme ad tamlaması

IV- Yapılarına Göre Adlar: basit adlar, türemiş adlar, birleşik adlar (Sarıca ve Gündüz, 2006: 86, 92, 98, 110).

İlköğretim Türkçe 6. Sınıf Öğretmen Kılavuz Kitabı'nda adlar belirli bir şekilde sınıflandırma yapılmamış, etkinlikler ve soru sorma yöntemleri ile öğrencilerin adların anlamları sezdirilmeye çalışılmıştır. Yaptığımız inceleme sonucu şöyle bir sınıflama ortaya çıkmaktadır:

Sadece bir varlığın ismi olan kelimeler: özel isimler

Aynı türden birçok varlığın genel ismi olan kelimeler: cins isimler

Tek varlığı ifade eden kelimeler: tekil isim

Birden çok varlığı ifade eden kelimeler: çoğul isim

Şekilce tekil oldukları (“-ler” / “-lar” eki almadığı) halde çokluk anlamı taşıyan kelimeler: topluluk ismi

Duyu organlarımızla algılayabildiklerimiz: somut isim

Duyu organlarımızla algılamadığımız kelimeler: soyut isim

İsmin hal ekleri: -i ekinin kelimeye belirtme, gösterme; -e ekinin yönelme; -de ekinin bulunma, kalma; -den ekinin ayrılma, çıkma

İyelik ekleri

Tamlayanı ve tamlananı da ek alan isim tamlamaları: belirtili isim tamlamaları

Sadece tamlananı ek alan isim tamlamaları: belirtisiz isim tamlamaları

İsim tamlamalarının iç içe girmiş halleri: zincirleme isim tamlamaları (Kapulu ve diğ., 2007: 109, 115, 142, 168,174).

2.3. Adların Tanımı ve Sınıflandırılması

Yukarıdaki örneklerin de ışığında adlar için şöyle bir tanımlı uygun gördük:

Anlam bakımından ad: Canlı ve cansız varlıkları, duygu ve düşünceleri, durumları bütün bunların birbiriyle olan ilişkilerini karşılayan sözcüklere ad denir.

Dil bilgisi bakımından ad: İş, oluş ve hareket bildirmeyen, tamlama ve söz dizimi görevinde ve tek başına iken çekimlenebilen ad, önad, adıl, belirteç, sayı, ilgeç, bağlaç,

ünlem, hitap sözleri, cevap sözleri ve duygu sözlerini de kapsayan kelimelerin genel adıdır.

Sınıflandırmalara baktığımızda dil bilgisi kitapları arasındaki farklılık ders kitapları arasında da gözükmemektedir. Yine ilköğretim ders kitapları da dil bilgisi kitapları ile bir benzerlik göstermemektedir. Ders kitaplarında ölçüt nedir? Hangi dil bilgisi kitabı veya kitapları kaynak teşkil etmiştir. Neden kaynak sayılacak bir temel dil bilgisi kitabı yoktur ya da temel kaynak olarak bir eser belirlenmemiştir? Bu çelişki ders kitaplarında farklı sınıflandırmalara yol açmaktadır. Temennimiz standart bir yapılandırmaya gidilmesidir.

Biz de bu incelemeler ve öğrencilere sorulan sorular ışığında adları aşağıdaki gibi sınıflandırmaya gittik.

Adları anlam, özellik ve kullanımına göre aşağıdaki şekilde sınıflandırabiliriz:

I- Anlamlarına ve görevlerine göre adlar

1. Varlıklara verilişlerine göre adlar

- a. Özel ad
- b. Tür (cins) adı
- c. Cinsiyet adı

2. Varlıkların oluşlarına (maddelerine/manalarına) göre adlar

- a. Somut ad
- b. Soyut ad

3. Varlıkların sayılarına göre adlar

- a. Tekil ad
- b. Çoğul ad
- c. Topluluk adı

II- Yapılarına göre adlar

1. Basit adlar
2. Türemiş adlar
3. Birleşik adlar

III- Adın durumları

IV- Ad tamlamaları (Ad öbekleri)

V- Adlarda küçültme

2.4. Anlamlarına ve Görevlerine Göre Adlar

2.4.1. Varlıklara Verilişlerine Göre Adlar

Varlıklara verilişlerine göre adlar özel ad, tür adı ve cinsiyet adı olarak üçe ayrılır.

2.4.1.1. Özel Ad

Bir tek varlığa, bir tek kavrama verilmiş olan adlara özel adlar denir. Kişi, hayvan, yer, dil, din, mezhep, millet, ülke, kitap, gazete, kurum dernek, okul adları özel adlardır. Bütün özel adlar (özel adı oluşturan her kelime ve onları niteleyen, tanıtan unvanlar) büyük harfle başlar. Büyük harfle başlamazsa cins adlar ile karıştırılabilir

“Yaradılıştta bir tane olan varlıkları, kimi duygu ve düşünceleri karşılayan adlardır.” (Atabay ve diğ., 2003: 28).

Türkçede özel adlar kullanım yerine göre şu başlıklar altında ele alınmaktadır:

1. Kişi adları: Ali, Sevim, Reyhan...
2. Ülke adları: Türkiye, Almanya...
3. Kıta adları: Avrupa, Asya...
4. Ulus (millet) adları: Türk, İngiliz...
5. Dil adları: Türkçe, Fransızca...
6. Şehir, ilçe, kasaba, köy, mahalle, cadde, sokak adları: İstanbul, Akyazı, İncesu Köyü, Yeşilbağlar Mahallesi, Plevne Caddesi, Okul sokak...

7. Coğrafi yer adları: Çukurova, Kızılırmak...
8. Kurum, dernek, okul adları: Sakarya Üniversitesi, Türk Dil Kurumu...
9. Hayvanlara verilen özel adlar: Tekir, Kont, Sarı Kız...
10. Din ve mezhep adları: İslamiyet, Hıristiyanlık, Yahudilik, Hanefilik, Şafilik...
11. Kitap, Dergi, Gazete vb. adları: Bilim Teknik, Sabah...
12. Gök cisimlerinin adları: Güneş, Dünya, Neptün...
13. Ün, lakap, rütbe adları: Başçavuş Ömer, Kara Ali, Muhtar Hüseyin...

2.4.1.2. Tür (Cins) Adı

Aynı türden varlıkları veya kavramları gösteren, tanıtan ortak ada denir. Vücudun organlarının ve parçalarının adları, akrabalık, hayvan ve bitki adları, araç adları olarak çeşitlere ayrılır.

Örneğin: Göz, ayak, dayı, hala, kaplan, armut, yasemin, kaşık, askılık...

2.4.1.3. Cinsiyet Adı

Türkiye Türkçesinde adlarda cinsiyet ayrımı olmamakla birlikte bazı kavram, akrabalık ve hayvan adlarında dişilik ve erkeklik ayrılmıştır.

Örneğin: Kız - oğlan / kadın - erkek / hanımefendi - beyefendi / hanım, hatun - bey / bay - bayan / anne - baba / abla - ağabey / dayı - teyze / amca - hala / gelin - damat / karı - koca / kayın - baldız / bacanak - elti / tavuk - horoz / inek - öküz, boğa / dana - düve / kısırak - aygır / koyun - koç / keçi - teke... gibi.

2.4.2. Varlıkların Oluşlarına (Maddelerine) Göre Adlar

Varlıklara verilişlerine göre adlar, duyu organlarından herhangi biri ile algılanıp algılanmamasına göre somut ad ve soyut ad olarak ikiye ayrılır.

2.4.2.1. Somut Ad

Beş duyu organından herhangi biri ile algılanabilen, kavranabilen varlıklara verilen adlara somut ad denir. Bu isimler, herkes tarafından görülen, algılanan, bilinen,

hissedilen, cismi olan, varlığı kişiden kişiye değişmeyen varlıkları karşılarlar: ağaç, rüzgâr, tatlı, ses, koku... gibi.

2.4.2.2. Soyut Ad

Duyularla algılanamayan, madde halinde bulunmayan, varlığı zihinde tasarlanan varlıklara verilen adlara soyut isim denir. Soyut adlara; akla, sezgiye, inanca bağlı olarak inanılan kavramların adı da diyebiliriz: saygı, mutluluk, ruh, sevgi, keder... gibi.

2.4.3. Varlıkların Sayılarına Göre Adlar

Varlıkların sayılarına göre adlar tekil ad, çoğul ad ve topluluk adı olarak üçe ayrılır.

2.4.3.1. Tekil Ad

Aynı türden tek varlığı belirten ve karşılayan, yapıcı tekil olan (topluluk adları hariç) adlardır: masa, kürsü, bilgisayar, İstanbul, Salih... gibi

2.4.3.2. Çoğul Ad

Anlamında aynı türden birden çok varlığı barındıran, çokluk eki almış adlara denir. Tekil adlara gelerek onları çoğul yapar: arkadaşlar, geceler, çocuklar, kediler, güller, ağaçlar... gibi.

2.4.3.3. Topluluk Adı

Yapı bakımından tekil olan fakat anlam olarak birden fazla varlık veya kavramı karşılayan veya gösteren adlara denir. Hiçbir zaman tek bir varlık olarak algılanamazlar: ordu sürü, orman, koru, takım, düzine, kabile, alay, halk, aile... gibi.

2.5. Yapılarına Göre Adlar

Kelime türleri her şeyden önce anlam ve görev sınıflandırmasıdır. Yapı kavramı ise biçim bilgisine müdahil olup, bu bölümde değerlendirilmelidir. Bu konunun adların yapısı, başlığı adı altında biçim bilgisinde ele alınması daha iyi olacaktır. Fakat genel bir bilgi olması ve Türkçe ders kitapları ile dil bilgisi kitaplarında yer alması amacıyla kısa bir şekilde açıklamayı uygun gördük. Türkçede ad ve ad soylu kelimelerin tamamı basit, türemiş ve birleşik olarak üçe ayrılır.

2.5.1. Basit Adlar

Yapım eki almamış, kök halindeki adlardır. Basit isimler anlamlı daha küçük parçalara bölünemezler: deniz, masa, çocuk, kuş, dağ...

Çekim eklerini almış halde de kullanılabilirler.

Örneğin: Deniz-de, insan-a, ağac-ın, masa-y-a... gibi.

2.5.2. Türemiş Adlar

Ad köküne, eylem kök veya gövdesine yapım eki getirilerek oluşturulan adlara denir.

Örneğin:

İsimden türeyenler: kömür-lük, kitap-çı, acı-lı...

Fiilden türeyenler: utan-ç, düşün-ce, süpür-ge, süz-geç...

Yansımalarından türeyenler: cızır-tı, şakır-tı, şıkır-tı, homur-tu, gıcır-tı, patır-tı

2.5.3. Birleşik Adlar

İki ya da daha fazla kelimenin bir araya gelerek yeni bir kavramı veya varlığı karşılayacak şekilde oluşturduğu kalıplaşmış adlara denir.

Türkçede genellikle birleşik adlar şu yollarla oluşur:

- a) İki adın birleşmesiyle oluşur: Çanakkale, ayçiçeği, Gülhane...
- b) İki fiilin birleşmesiyle oluşur: Dedikodu, biçerdöver...
- c) Bir adm ve bir fiilin birleşmesiyle oluşur: İmambayıldı, gecekodu...
- d) Bir fiil ve bir adm birleşmesiyle oluşur: Bilirkişi, yazarkasa...
- e) Bir önad, bir adm birleşmesiyle oluşur: Ulukışla, Karaköy, Acıgöl... gibi.

2.6. Adın Durumları

Ad durum ekleri burada ele alınması gereken bir konu değildir. Bu biçim bilgisinde ve çekim ekleri bölümünde ele alınması gereken bir konudur. Fakat

Türkçe ders kitaplarında ve dil bilgisi kitaplarında bu bölüm adların alt başlığında ele alınmıştır. Bizde ele alınış biçimine örnek olması amacıyla bu ayrıntıyı da göstermek istedik.

Adlara cümle içinde işlerlik kazandıran, diğer sözcüklerle anlamsal ilişkiye sokarak görev kazanmasını sağlayan biçimlere adın durumları denir.

2.6.1. Yalın Durum

Adın durum eklerini almamış biçimidir: “Sevgi, insanı huzura kavuşturur.”

2.6.2. Belirtme (Yükleme) Durumu

Ad durum eklerinden -ı, -i, -u, -ü eklerini alarak geçişli eylemi tümleyen adların durumudur. Cümle içinde adların belirtili nesne görevini almalarını sağlarlar.

“Olayları hayretler içinde, büyük bir şaşkınlıkla izledim.”

“Kalemi bana sormadan almışlar.”

Masayı bana doğru iter misin?

2.6.3. Yönelme Durumu

Adın -a, -e durum eki alarak yüklem yöneldiği yeri, nesneyi ya da kavramı gösteren durumudur. Yönelme durumunda, adın belirttiği kavrama yöneliş, dönme, yaklaşma, ulaşma söz konusudur. Cümlede dolaylı tümleç (yer tamlayıcısı) olurlar.

“Bu konuyu arkadaşlarıma anlatmak çok zor olmadı.”

“Sorulara hiç zorlanmadan cevap verdi.”

2.6.4. Bulunma (Kalma) Durumu

Adın -da, -de (ünsüz uyumuna göre, -ta, -te) durum eki alarak, adlara ve ad görevinde kullanılan sözcüklere bulunma, kalma, arasında, içinde olma, zaman anlamları katar. Eylemin yapıldığı yeri, nesneyi ya da soyut kavramı bildirir. Cümlede dolaylı tümleç (yer tamlayıcısı) olurlar.

“En büyük arzusu sınavlarda başarılı olmaktı.”

“Sevdiği bütün kitapları evde unutmuştu.”

2.6.5. Ayrılma (Çıkma) Durumu

Adın –dan, -den (ünsüz uyumuna göre, –tan, -ten) durum eki alarak, adları ve ad görevinde kullanılan sözcükleri kaynak ilgisiyle dolaylı tümleç, neden sonuç ilgisiyle de zarf tümleci yapar.

“Arkadaşlarımdan uzun zamandır haber alamıyorum.” (dolaylı tümleç)

“Yollar kardan kapandı.” (zarf tümleci)

Diğer kullanımları ise şöyledir:

Camdan kavanoz, (önad)

Pamuktan yumuşak bir ele sahipti. (benzetmeli karşılaştırma)

Candan dost, toptan satış, içten davranış... (yapım eki)

Çocuklardan biri... (tamlayan eki)

Derinden derine sesler geliyor. (ikileme yapar)

2.6.6. Tamlayan (İlgi) Durumu

Bir adın başka bir adla ilgisini kurar. Sahiplik bildirir. “-(n)İN”, “-dEn” ekleriyle yapılır ya da yalın durumdadır. Bu yönü diğer durum eklerinden farklılık gösterir. Diğer durum ekleri ismi eyleme bağlar, ilgi eki ise sadece adları birbirine bağlar.

“Bilgisayarın ekranı tamamen toz olmuş.”

“Ceketin düğmesi”

“Öğrencilerden biri”

2.6.7. Eşitlik Durumu

Adın –ca, -ce (ünsüz uyumuna göre, –ça, -çe) durum eki alarak, adlara ve ad görevinde kullanılan sözcüklere eşitlik, birliktelik, benzerlik, karşılaştırma anlamları verir.

“Arkadaşlarından boyca daha uzundu” (karşılaştırma)

“Akıllıca bir iş yaptı.” (eşitlik)

“Bu derste test çözme kararını sınıfça aldık.” (birliktelik)

“Kardeşçe davranışları arkadaşını mutlu etmişti.” (benzerlik)

2.6.8. İle (Vasıta) Durumu

“İle” ilgeciyle, adlar arasında birliktelik, vasıta ilişkisi kurma durumudur.

“Babasıyla parka oynamaya gitti.”

“İstanbul’a trenle gitmeyi tercih etti.”

2.7. Ad Tamlamaları (Ad Öbekleri)

Bir diğer sıkıntılı konu da ad tamlamalarıdır. Söz diziminde ele alınması gereken bir konu olan tamlamalar Türkçe ders kitaplarında ve dil bilgisi kitaplarında adların alt başlığında ele alınmıştır. Bu yanlıştır. Biz yine de ele alınış biçimine örnek olması amacıyla bu ayrıntıyı da göstermek istedik.

En az iki adın bir araya gelmesiyle yeni bir anlam ifade eden ad birliktelerine ad tamlaması denir. Ad tamlaması tamlayan ve tamlanandan oluşur. Birinci kelime tamlayan, ikinci kelime tamlanandır. Belirtili ve belirtisiz tamlamalarda, tamlanan unsur daima iyelik üçüncü şahıs eki alır. Ad tamlamalarında “ tamlayan “ ve “ tamlanan “ olmak üzere iki unsur vardır.

“Tamlamada, tamlamayı oluşturan iki öge vardır. Bunlardan birinci sözcük tamlayan, ikincisi tamlanandır. Bu iki ögenin aldıkları eklerden tamlamanın türü ortaya çıkar” (Atabay ve diğ., 1981: 14).

Tamlanan, tamlamada asıl anlatılan varlığı tanıtan bölümdür, temel ögedir. Tamlayan, tamlamada tamlananın anlamını herhangi bir biçimde tamlayan bölümdür, yardımcı ögedir. Dört türlü ad tamlaması vardır.

2.7.1. Belirtili Ad Tamlaması

Tamlayanın ilgi durum ekini ve tamlananın iyelik ekini aldığı ad tamlaması biçimidir.

Sevginin gücü, kapının kolu, gülün adı...

Bu ad tamlamasında aşağıdaki durumlar da söz konusudur:

a) Zamirler tamlayan veya tamlanan olabilir: benim kalemim, insanların bazısı...

b) Tamlayan görevini üstlenen (zamir) bazen düşebilir: (Onun) Arkadaşı gelecekmiş.

c) Tamlanan ad, sayı veya belirsizlik bildiren bir kelime olursa, tamlayan eki – in, -in, -un, -ün yerine-den, -dan eki gelebilir: adamların ikisi, adamlardan ikisi...

ç) Tamlayan ya da tamlanan birden fazla olabilir: Annesinin, babasının öğütlerini dinlerdi.

d) Bazı belirtili ad tamlamaları, sıfat tamlamasının ters çevrilmesiyle oluşur: kırmızı elma, elmanın kırmızısı; iyi insan, insanın iyisi...

e) Bazı belirtili ad tamlamalarında tamlayan ve tamlanan yer değiştirir: güzeldir baharı Sakarya'nın, Sakarya'nın baharı...

f) Tamlayanla tamlanan arasına önad görevli sözcük girebilir:

Allah'ın her günü

2.7.2. Belirtisiz Ad Tamlaması

Tamlayanın ek almadığı, tamlananın ek aldığı ad tamlamalardır.

Anne kucağı, cam sileceğı...

Bu ad tamlamasında aşağıdaki durumlar da söz konusudur:

a) Tamlayan, tamlananın neden yapıldığını bildirir: üzüm pekmezi...

b) Tamlayan, tamlananın sebebini bildirir: sel felaketi...

c) Tamlanan, tamlayanın niteliğini bildirir: vatan sevgisi...

ç) Bu tamlamalarda mecazlı anlatım görülebilir: laf salatası, ömür törpüsü...

d) tamlayan çoğul eki alabilir: öğretmenler odası...

- e) Tamlayan, tamlananın neye benzediğini bildirir: dil peyniri
- f) Tamlayan, tamlananın çıktığı, yetiştiği yeri bildirir: Antep fıstığı
- g) Tamlayan, tamlananın neye özgü olduğunu belirtir: duvar boyası

h) “Kendi” kelimesi, belirtisiz ad tamlamalarında tamlayan olabilir. Bunun dışındaki zamirler belirtisiz ad tamlamalarında tamlayan ve tamlanan olmaz: kendi evi...

2.7.3. Takısız Ad Tamlaması

Tamlayan ve tamlananın tamlama eklerini almadan anlamca bütünleşmesiyle oluşan ad tamlamasıdır. Bu tamlamada iki özellik vardır:

Tamlayan tamlananın neyden yapıldığını anlatır: demir kapı...

Tamlayan tamlananın neye benzediğini anlatır: kiraz dudak, aslan asker...

Birçok dilbilimci tarafından takısız ad tamlaması olmadığı bunların birer sıfat tamlaması olduğu görüşü yaygındır. Biz de takısız isim tamlaması olmadığını aslında bunun bir sıfat tamlaması olduğunu kabul ediyoruz. Fakat ilköğretim Türkçe ders kitaplarında bu ad tamlaması türüne yer verilmiştir.

Bir ad diğer bir adı niteleyemez ancak önad görevinde niteler, belirtir. Bu yüzden de takısız ad tamlaması değil sıfat tamlaması olur.

2.7.4. Zincirleme Ad Tamlaması

En az üç kelimedenden oluşan; tamlayanı, tamlananı ya da her ikisi de tamlama olan ad tamlamalarıdır. Tamlayan ile tamlanan birbirine mutlaka ilgi eki ile bağlanır.

Okul bahçesinin kapısı, Ahmet’in bez ayakkabısı, kol saatinin altın kordonu...

2.8. Adlarda Küçültme

Adlarda küçültmeyi sağlamak için küçük, ufak, minik... gibi sözcüklerden yararlanır. Fakat bu niteleyici kelimeleri kullanmadan adlara getireceğimiz “-cik, -cık, -cuk, -cük; -cağız, -ceğiz” ekleriyle de adlarda küçültmeyi sağlayabiliriz.

Ufak çocuk, ufacık çocuk...

Adlara getirilen küçültme ekleri adlara, saygı, sevgi, acıma, gibi, saygı, küçümseme anlamlarını da katar.

Çocukcağız anne sevgisinden mahrum kalacak.(acıma)

Bebeciğimi çok özledim, diyordu.(sevgi)

küçük insan › insancık (zavallılık)

zavallı kelimeler › zavallı kelimecikler (küçümseme)

Bize dostça davrandı. (gibi)

BÖLÜM 3: ÖNADLAR (SIFATLAR)

3.1. Dil Bilgisi Kitaplarında Önadların (Sıfatların) Tanımı

Türkiye Türkçesinde kaynak sayılan dil bilgisi kitaplarında önadların tanımı şu şekillerde yapılmıştır:

a) Akademik / Bilimsel Kaynaklar

Haydar Ediskun'un önad tanımı şöyledir: “Varlıkları niteleyen ya da belirten kelimelere sıfat denir: Mavi gök, beyaz bulutlar, çalışkan çocuk, bu kitap, birinci sınıf, bir milyon insan, altışar elma...” (Ediskun, 2004:132).

Ali Oğuzkan'ın tanımı ise şöyledir: “Sıfat, varlıkları niteleyen ve belirten sözcüklerdir.”

Tahir Nejat Gencan ise önadı şöyle açıklamaktadır:

“Güzel çiçek, kokulu elma, dokuzuncu sınıf, beş lira, şu ev...”

Sözleri birer tülemedir. İkinci sözcükler addır. Birinciler bu adların:

a) Nasıl olduklarını gösteriyor, niteliyor: güzel kokulu.

b) Sırasını, sayısını, yerini belirtiyor: dokuzuncu, beş, şu.

Varlıkları niteleyen ya da belirten sözcüklere SIFAT denir.” (Gencan, 2001: 196).

Tahsin Banguoğlu'nun önad tanımı şöyledir: “Bir varlığı vasıflayan, veya belirleyen kelimeye sıfat (adjectif) diyoruz: dar, güzel, mor, ekşi, yüksek, bu, hangi, kimi, üç gibi.” (Banguoğlu, 2007: 341).

Prof. Dr. Muharrem Ergin: “Sıfatlar vasıf ve belirtme isimleridir. Nesnelerin çeşit çeşit vasıfları, çeşit çeşit belirtileri vardır. İşte sıfatlar bu vasıfların ve belirtilerin isimleridir. Demek ki sıfatlar nesnelere vasıflandırma ve belirtme suretiyle karşılayan kelimelerdir.” (Ergin, 1998: 244).

Buradaki tanımda göze çarpan en önemli detay ise “sıfatlar vasıf ve belirtme isimleridir.” cümlesidir. Buradan şunu anlayabiliriz, sıfatlar aslında adların bir diğer adı niteleyip belirtmesi sonucu ortaya çıkan görevin tanımıdır.

Prof. Dr. Doğan Aksan:

“ Sıfat terimi (nomen adiectivum) ilk olarak DIONYSIOS THRAX’ın koyduğu Yunancasından çevrilmiştir. Sıfatların pek çok çeşidi geleneksel dilbilgisinde ayrı ayrı terimlerle anılır. Bunlardan kimi ıslak, tatlı gibi, niteleme görevinde, kimi bu, şu, o, gibi gösterme, belirtme görevindedir.” (Aksan, 2003: 95).

Neşe Atabay, Sevgi Özel, Dr. İbrahim Kutluk, “Sözcük Türleri” adlı kitapta şöyle bir tanım yapmıştır: “Sıfatlar, adların niteliklerini, ne durumda olduklarını, çoğu kez sayılarını, ölçülerini gösteren, soran ya da belirten sözcüklerdir.” (Atabay ve diğ., 2003: 61).

Prof. Dr. Zeynep Korkmaz, “Somut ve soyut ad ve kavramları niteleme, belirtme, yer gösterme, sayı gösterme, sorma gibi çeşitli yönlerden vasıflandıran, sınırlayan kelime türü.” (Korkmaz, 2007: 188).

b) Öğretimlik (Pedagojik) Kaynaklar

İlköğretim 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabı’nda önadın tanımı: “Varlıkların rengini, durumunu, biçimini sayısını ve yerini bildiren sözcüklere sıfat denir.” (Gül ve Köktürk, 2004: 140).

İlköğretim Ders Kitabı Türkçe 6’da önadın tanımı: “Adların önünde yer alıp onları niteleyen veya belirten sözcüklere sıfat(ön ad) denir.” (Ünal ve diğ., 2005: 86).

İlköğretim Türkçe 7 Ders Kitabı’nda önadın tanımı: “Varlıkları niteleyen veya sayılarını, yerlerini belirten kelimelere sıfat denir.” (Koyuncu ve Koyuncu, 2004: 62).

İlköğretim Türkçe 7 Ders Kitabı’nda önadın tanımı: “Bir adı nitelik, nicelik, yer sıra, vb. yönünden niteleyen ya da belirten sözcüklere sıfat denir.” (Sarıca ve Gündüz, 2006: 127).

İlköğretim Türkçe 6. Sınıf Öğretmen Kılavuz Kitabı’nda önad tanımı yapılmamakla beraber soru sorma yöntemi ile anlatılan önadın tanımı şöyle olmaktadır: İsimlerin önüne gelerek renk, biçim, durum, sayı, yer belirten kelimeler.

Başka bir yerde ise öğrencilere şöyle bir soru sorularak önad kavratılmaya çalışılmıştır: Varlıkların rengini, durumunu, biçimini bildiren hangi kelimelerin isimleri niteliğini belirtiniz?” (Kapulu ve diğ., 2007: 180).

Yukarıdaki incelemelerde de anlaşılacağı gibi Türkiye Türkçesinde önadın tanımı hemen hemen aynıdır. Yaptığımız incelemeler sonucu aşağıdaki tanımı uygun gördük.

Önad (Sıfat): Adlardan önce gelerek onların anlamlarını renk, durum, hareket, biçim, yer, işaret ve soru yönlerinden tamamlayan; onları niteleyen, belirten ve soran kelimelere önad denir.

3.2. Dil Bilgisi Kitaplarında Önadların (Sıfatların) Sınıflandırılması

a) Akademik / Bilimsel Kaynaklar

Haydar Ediskun'un sınıflandırması şöyledir:

I- Anlamları Bakımından

1) Niteleme Sıfatları

2) Belirtme Sıfatları

a) İşaret Sıfatları

b) Sayı Sıfatları

i) Asıl sayı sıfatları

ii) Sıra sayı sıfatları

iii) Üleştirme sayı sıfatları

iv) Kesir sayı sıfatları

c) Belgisiz Sıfatlar

d) Soru Sıfatları

II- Sıfat Takımı

III- Yapılarına Göre Sıfatlar

Ali Oğuzkan'ın sınıflandırması da aynıdır. Sadece sıfatları yapı bakımından ele almamıştır:

I- Anlamları Bakımından

1) Niteleme Sıfatları

2) Belirtme Sıfatları

a) İşaret Sıfatları

b) Sayı Sıfatları

1) Asıl sayı sıfatları

ıı) Sıra sayı sıfatları

ııı) Üleştirme sayı sıfatları

ıv) Kesir sayı sıfatları

c) Belgisiz Sıfatlar

d) Soru Sıfatları

II- Sıfat Tamlaması

Tahir Nejat Gencan ise şöyle sınıflandırmıştır:

I- Görevleri Bakımından

1) Niteleme Sıfatları

2) Belirtme Sıfatları

a) İm Sıfatları

b) Sayı Sıfatları

1) Asıl sayılar

ıı) Sıra sayıları

ııı) Üleştirme sayıları

ıv) Kesir sayıları

v) Topluluk sayıları

c) Belgisiz Sıfatlar

d) Soru Sıfatları

e) Belirtme görevinde kullanılan sözcükler, takımlar

II- San (Unvan) Sıfatları

III- Pekiştirme Sıfatları

IV- Küçültme Sıfatları

V- Sıfat Takımı

VI- Sıfatların Başka Görevlerde Kullanılması

Tahsin Banguoğlu'nun ise yukarıdaki örneklere oranla farklı bir terim ve sınıflandırması olduğunu görüyoruz: “Sıfatlar iki türlü işleyişlerine göre iki takıma ayrılırlar: vasıflama sıfatları (adjectif qualificatif), belirtme sıfatları (adjectif determinatif).” (Banguoğlu, 2007: 341).

Sınıflandırmasını şöyle devam ettirmiştir: II- Sıfattakımı III- Vasıflama sıfatları (1. Sıfatlarda karşılaştırma 2. Berkitme sıfatları 3. Küçültme sıfatları) IV- Belirtme sıfatları (1. Gösterme sıfatları 2. Soru sıfatları 3. Belirsiz sıfatlar 4. Sayı sıfatları: a) Asıl sayı sıfatları b) Sıra sayı sıfatları c) Üleme sayı sıfatları d) Kesir sayı sıfatları e) Topluluk sayı sıfatları)

Prof. Dr. Muharrem Ergin'in sınıflandırması ise şöyledir:

1) Vasıflandırma Sıfatları

2) Belirtme Sıfatları

a) İşaret Sıfatları

b) Sayı Sıfatları

- 1) Asıl sayı sıfatları
- ı1) Sıra sayı sıfatları
- ıı1) Üleştirme sayı sıfatları
- ıv) Kesir sayı sıfatları
- v) Topluluk sayı sıfatları

c) Soru Sıfatları

d) Belirsizlik Sıfatları

Neşe Atabay, Sevgi Özel, Dr. İbrahim Kutluk, önadları iki ana bölümde incelemiş ve sınıflandırmasını buna göre yapmıştır.

I- Görev ve Anlam Açısından Sıfatlar

1) Niteleme Sıfatları

2) Belirtme Sıfatları

a) Gösterme Sıfatları

b) Soru Sıfatları

c) Belgisiz Sıfatlar

ç) Sayı Adlarının Sıfat Olması

II- Biçim Açısından Sıfatlar

1. Yalın sıfatlar

2. Türemiş sıfatlar

3. Bileşik sıfatlar

Prof. Dr. Zeynep Korkmaz: “Sıfatlar kendi içlerinde: I. Kökenlerine, II. Yapılarına, III. İşlevlerine göre, olmak üzere üç türlü sınıflandırılır.” (Korkmaz, 2003: 337).

Prof. Dr. Zeynep Korkmaz, işlevlerine göre sıfatları ise: A. Nitelik Sıfatları B. Belirtme Sıfatları(İşaret ‘Gösterme’ sıfatları, Sayı sıfatları, Soru Sıfatları, Belirsizlik Sıfatları) olarak iki ana başlıkta toplamıştır.

b) Öğretimlik (Pedagojik) Kaynaklar

İlköğretim 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabı’nda önadlar: “

1. Niteleme sıfatları

2. Belirtme sıfatları: işaret sıfatları, sayı sıfatları, soru sıfatları, belgisiz sıfatlar

Sayı sıfatları: asıl sayı sıfatı, sıra sayı sıfatı, kesir sayı sıfatı, üleştirme sayı sıfatı

3. Sıfat tamlamaları”(Gül ve Köktürk, 2004: 140, 146, 149, 150, 151) şeklinde sınıflandırılmıştır.

İlköğretim Ders Kitabı Türkçe 6’da da önadlar:

1. Niteleme sıfatları (Niteleme Ön Adları)

2. Belirtme sıfatları (Belirtme Ön Adları): işaret sıfatları, sayı sıfatları, soru sıfatları, belgisiz sıfatlar

Sayı sıfatları: asıl sayı sıfatı, sıra sayı sıfatı, kesir sayı sıfatı, üleştirme sayı sıfatı

3. Sıfat tamlamaları” (Ünal ve diğ., 2005: 86, 90, 93) şeklinde sınıflandırılmıştır.

İlköğretim Türkçe 7 Ders Kitabı’nda önadlar:

1. Niteleme sıfatları

2. Belirtme sıfatları: işaret sıfatları, sayı sıfatları, soru sıfatları, belgisiz sıfatlar

Sayı sıfatları: asıl sayı sıfatı, sıra sayı sıfatı, kesir sayı sıfatı, üleştirme sayı sıfatı

3. Yapı bakımından sıfatlar: basit, türemiş, birleşik sıfatlar” (Koyuncu ve Koyuncu, 2004: 63, 68, 69, 70, 71).

İlköğretim Türkçe 7 Ders Kitabı’nda önadlar incelediğimiz ders kitapları arasında en kapsamlı sınıflandırmaya sahiptir. Bu kitapta sınıflandırma şu şekilde yapılmıştır:

I- Anlamlarına Göre Sıfatlar

a) Belirtme Sıfatları:

1. İşaret sıfatları
2. Soru sıfatları
3. Belgisiz sıfatları
4. sayı sıfatları: asıl sayı, sıra sayı, kesir sayı sıfatları, üleştirme sıfatları

b) Niteleme sıfatları

c) Unvan sıfatları

II- Yapılarına Göre Sıfatlar: basit sıfatlar, türemiş sıfatlar, birleşik sıfatlar (Sarıca ve Gündüz, 2006: 129, 135).

İlköğretim Türkçe 6. Sınıf Öğretmen Kılavuz Kitabı'nda önadlar belirli bir şekilde sınıflandırma yapılmamış, etkinlikler ve soru sorma yöntemleri ile öğrencilere önadların anlamları ve görevleri sezdirilmeye çalışılmıştır. Yaptığımız inceleme sonucu sıfatlar özelliklerine ve görevlerine göre: niteleme, soru, işaret, sayı, belgisiz sıfatlar olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca her sıfat görevli kelimelerin sıfat tamlaması oluşturduğu da vurgulanmıştır (Kapulu ve diğ., 2007: 77, 78, 180, 181, 196).

Yukarıdaki sınıflandırmalarda görülen yapı bakımından önadları biçim bilgisi bölümüne girdiği için ele almadık. Sadece birleşik önadlarda birkaç ayrıntıya değinmek için bir başlık altında inceledik. Fakat bu önadları sınıflandırmada alt başlık değildir. Ayrıca yapılan incelemelerde önadlarda küçültme başlığını gördük. Bu konu adlarda küçültme ile aynı özellikleri taşımaktadır. Bunun da biçim bilgisinde ad ve ad soylu kelimelerde küçültme ekleri adı başlığı altında incelenmesi gerekmektedir.

Biz anlam ve görev açısından önadları şu şekilde sınıflandırmayı uygun gördük:

1) Niteleme Önadları

2) Belirtme Önadları

a) Gösterme (İşaret) Önadları

b) Soru Önadları

c) Belgisiz Önadlar

3.3. Önadların (Sıfatların) Özellikleri

1. Önadlar, adlardan önce gelerek onları durum, renk, hareket, biçim, işaret, yer ve soru yönlerinden tamamlar; onları niteler veya belirtir.

2. Önadlar daima önad tamlaması kurarlar ve aralarına noktalama işareti konmaz. Noktalama işareti kullanıldığında ad (isim) olurlar.

İhtiyar adama öfkeyle baktı. (önad) / İhtiyar, adama öfkeyle baktı. (ad)

3. Tek başlarına kullanıldıklarında ad oldukları için ad çekim eklerini bir isimden önce gelerek onu niteledikleri ya da belirttikleri zaman, yani önad olarak kullanıldıkları zaman alamazlar.

Çalışkan öğrenciler (önad)

Çalışkanlar (ad)

4. Birden fazla önad, arka arkaya sıralanarak bir adı niteleyebilir veya belirtebilir:

Hızlı, kıvrak ve güçlü bir sporcuydu.

3.4. Görev ve Anlam Bakımından Önadlar (Sıfatlar)

3.4.1. Niteleme Önadları (Sıfatları)

Bir adın niteliklerini yani şeklini, durumunu, hareketini, rengini gösteren önadlardır. Niteleme önadları, adların kalıcı özellikleridir. Belirtme önadları gibi geçici özellikler değildir. “Nasıl” sorusunun cevabı olan önadlardır.

Kalın ve uzun tahta, şişman çocuk, güzel kız, hızlı araba, kırmızı kalem, sarı koltuk,

Niteleme Önadlarının Pekiştirilmesi: Niteleme önadlarının, niteledikleri adın anlamını pekiştirecek şekilde kullanılması ile oluşturulan önadlara denir. Üç türlü yapılır:

1. Bir önadın ilk iki sesine “m, p, r, s” ünsüzlerinden biri eklenip, oluşan hecenin o önadın başına getirilmesiyle oluşur. Ünlüyle başlayan önadlarda ise ilk ünlüye “m, p, r, s” ünsüzlerinden biri eklenip, oluşan hecenin o önadın başına getirilmesiyle oluşur.

yeşil / ye-m-yeşil

kısa / k1-p-kısa

temiz / te-r-temiz

mavi / ma-s-mavi

açık / a-p- açık,

Bu kurala uymayan pekiştirme sıfatları da vardır: Sapasağlam, yapayalnız, çırılçıplak, çepeçevre... gibi.

2. Aynı önadın tekrarlanmasıyla pekiştirme yapılabilir: Mini mini elleri vardı. / Türlü türlü yemekler yedim. Aynı ön adın arasına “mı, mi, mu, mü” soru eki getirilerek de yapılabilir: Güzel mi güzel elleri vardı. / sıcak mı sıcak...

3. Yakın anlamlı veya yakıştırmalı sözcüklerle pekiştirme yapılabilir: kırık dökük ev, güçlü kuvvetli çocuk...

Niteleme Önadlarında Karşılaştırma: Bu özellik belirteçlerin görevi olduğu için burada işlenmesi uygun görülmemiştir.

Ayrıca kaynakların incelenmesinde görülen en büyük yanlışlık; önadlarda karşılaştırma, pekiştirme, küçültme başlıkları ayrı maddeler halinde incelenmiş ve tüm önadlara ait özellik gibi gösterilmiş olmasıdır. Oysa belirtme önadlarında bu özellik yoktur. Bunlar sadece niteleme önadlarının özellikleridir.

3.4.2. Belirtme Önadları (Sıfatları)

Adların yerini işaret yoluyla gösteren, belgisiz olarak bildiren; soru yoluyla belirten önadların tümüne belirtme önadları denir. Belirtme önadları varlıkların geçici özellikleridir. Üç alt başlıktan oluşur: işaret önadları, belgisiz önadı ve soru önadları.

3.4.2.1. Gösterme (İşaret) Önadları

Adları işaret ederek belirten ve yerlerini bildiren önadlardır.

“bu, şu, o, öteki, beriki, böyle, şöyle, buradaki, oradaki, şuradaki, ötedeki, berideki...”

Aslında bu işaret önadları ile işaret adıkları aynı adlardır. Sadece görevleri bakımından iki ayrı yerde incelemekteyiz.

Bu sözler insanı derin düşüncelere sevk ediyor.

Dışarıdaki tozlar evin içine dolmaya başladı.

O fırsatları çok arayacaksın.

3.4.2.2. Soru Önadları

Adların yerini, durumunu soru yoluyla öğrenmeyi amaçlayan kelimelere soru önadı denir.

“ne, nasıl, nice, ne gibi, ne biçim, hangi, ne türlü...”

Eve giderken hangi otobüse bineceğiz?

Hangi çılgın bana zincir vuracakmış şaşarım.

İşçilerin hiçbiri ne iş yapacağını bilmiyordu.

Soru önadları cümleyi soru cümlesi yapabilir.

Hangi yemekleri seversin?

“ne” kelimesi önad, belirteç ve adıl olarak kullanılabilir.

Ne gülüyorsun? Belirteç

Ne almak istiyorsun? Adıl

Ne gün geleceksin? Önad

Ne iş yapıyordunuz? Önad

3.4.2.3. Belgisiz Önadlar

Adların durumlarını ve yerlerini kesinlik kazandırmadan belirten önadlara denir.

“Birtakım, herhangi, bazı, filan, falanca, öteki, beriki...”

Bazı durumlarda iyi düşünmeden karar verilmemeli.

Falanca kişinin anlattığı olaylara mı inanıyorsun?

Öteki konuları gözden geçirmeyi unutma.

Birtakım olaylar döndüğünü sezinlemişti.

Filan gün sana da uğrayacağım.

Belgisiz önadların belirttiği adlar çoğul eki, ilgi eki ve durum eklerini alabilirler.

Bazı durumlar, falanca kişinin, birtakım olayları, birtakım olaylara... gibi.

3.5. Önad (Sıfat) Tamlamaları

Bir diğer sıkıntılı konu da önad tamlamalarıdır. Söz diziminde ele alınması gereken bir konu olan tamlamalar Türkçe ders kitaplarında ve dil bilgisi kitaplarında önadların alt başlığında ele alınmıştır. Bu yanlıştır. Biz yine de ele alınış biçimine örnek olması amacıyla bu ayrıntıyı da göstermek istedik.

Bir veya birden fazla önadın kendisinden sonra gelen adı nitelemesi veya belirtmesi sonucu oluşan kelime gruplarına önad tamlaması denir. Önadın olduğu her yerde, önad tamlaması vardır. Niteleme ve belirtme önadlarının hepsi bir önad tamlaması oluşturur. Önadlar hiçbir ek almadan tamlayan olur. Önad daima yardımcı unsurdur. Önad tamlamaları birer ad sayılırlar ve adların aldığı çekim eklerini alırlar. Bir önad tamlamasında birden fazla önad varsa genellikle önce belirtme önadı, sonra niteleme önadı kullanılır. Önce niteleme önadının kullanılması da mümkündür.

Güzel gözlerle etrafına bakınıyordu.

Bu delikanlıya hiç yardım ettin mi?

Kalın elbiselerini giydikten sonra üşümemeye başlamıştı.

-Önad tamlamalarında bir önad, birden çok adı niteleyebilir.

Yeni gömleğini, ceketini ve ayakkabılarını giymişti.

- Önad tamlamalarında bir ad, birden çok önad tarafından nitelenebilir.

Güneşli, aydınlık, sıcaık bir günde yolculuğumuz başladı.

Önad tamlamaları aşağıdaki şekillerle de oluşabilmektedir:

a) Önad tamlamalarına “-lı, -li, -lu, -lü” (veya “siz”) eki getirilerek yapılabilir.

Uzun boylu çocuklar sıranın arka tarafına geçtiler.

b) Adla önadın yeri değiştirilip ada “-ı, -i, -u, -ü , -(s)i...” iyelik eki getirilerek yapılabilir.

Kapağı kalın bir kitabı vardı.

c) İkilemelere “-“ -lı, -li, -lu, -lü” yapım eki getirilerek yapılabilir.

Sazlı sözlü düğün

d) Takısız isim tamlamalarına “-lı, -li, -lu, -lü” yapım eki getirilerek yapılabilir.

deri koltuk = deri koltuklu araba

3.6. Yapılarına Göre Önadlar

Birçok kaynakta önadlar basit, türemiş ve birleşik önadlar olmak üzere üçe ayrılır. Bu konu da biçim bilgisine girmektedir. Önadların biçim olarak adlardan ne gibi farkları vardır ki böyle bir başlık altında incelenmektedir. Ad soylu bütün sözcükleri biçim bilgisinde genel bir değerlendirmeye ele almak bizce daha doğru olur.

BÖLÜM 4: BELİRTEÇLER (ZARFLAR)

4.1. Dil Bilgisi Kitaplarında Belirteçlerin (Zarfların) Tanımı

Türkiye Türkçesinde kaynak sayılan dil bilgisi kitaplarında belirteçlerin tanımı arasında pek fazla fark olmamakla beraber yapılan tanım ve açıklamaları aşağıda tek tek ele aldık:

a) Akademik / Bilimsel Kaynaklar

Haydar Ediskun belirteçi şöyle tanımlar: “Fiillerin ya da fiilimsilerin, sıfatların, zarfların anlamlarını zaman, yer ve yön, durum, nicelik, soru kavramlarıyla belirleyen ya da kısip sınırlayan kelimelere zarf denir.” (Ediskun, 2004: 273).

Ali Oğuzkan ise belirteçi şöyle açıklayıp, tanımlamaktadır:

“Zarflar da isim soylu sözcüklerdir. Tek başlarına isim sayılırlar. Bunlara ‘belirteç’ de denilir.

Bir isim tek başına nasıl sıfat olmuyorsa, zarf da olmaz. Zarflar cümle içerisinde diğer sözcüklerle ilgileri sonucu, görevleri gereği bu adı alırlar. Zarflar için dilbilgisi kitaplarında yer alan tanımlar birbirine yakındır: ‘Zarflar, fiillerin, sıfatların, kendileri gibi zarfların anlamlarını değiştiren sözcüklerdir.’ (Oğuzkan, 2001: 138).

Tahir Nejat Gencan ise belirteç için: “Sıfatların, eylemlerin ta da görevce kendine benzeyen sözcüklerin anlamlarını berkiten ya da kısip sınırlayan sözcüklere BELİRTEÇ denir.” (Gencan, 2001: 442).

Tahsin Banguoğlu belirteçi şu şekilde tanımlamaktadır: “Fiillerin ve sıfatların önüne gelerek anlattıkları kılış, oluş, veya vasıfları açıklayan, ya da değiştiren kelimelere zarf (adverbe) deriz: geç kalmak, yalnız kalmak, içeri girmek, fazla konuşmak, pek çirkin, sade güzel, koyu yeşil, az tuzlu gibi.” (Banguoğlu, 2007: 371).

Prof. Dr. Doğan Aksan:

“Belirteç (zarf) adıyla anılan öğelerse hem önadların, hem eylemlerin, hem de görevce kendilerine benzeyen öğelerin anlamlarını etkileyen sözcüklerdir. Belirteçler, yarın, şimdi, sonra gibi zaman, ileri, geri, karşı gibi yer, yön, az, çok, kadar gibi ölçü belirtebilir, yanlış, güzel, biçimsiz gibi nitelendirme görevi görür; bunun dışında da görevler yüklenebilir. Bu öğeler, başta eylemler olmak üzere eylemsilerin, sıfatların ve görevce kendine yakın öğelerin anlamlarını etkiler. Bu nitelikleriyle belirteçler Türkçede ad ve önadlardan ayrılmaz. Bir tümce içinde geçen

önadlar, eğer o tümcenin yüklemi eylemse, bu eylemi etkiledikleri için belirteç görevi görür. Örneğin tatlı sözcüğü bir adla birlikte önad görevindeyken (tatlı çörek, tatlı şarap gibi) bir eylem tümcesinde bu eylemin anlamı üzerinde etkili olur; belirteç görevindedir: ... tatlı konuşuyor, tatlı anlatıyor... gibi. Yine bir önad olan yanlış sözcüğünün de hem ad(yanlışım yok, kaç yanlış yapmış? Örneklerinde) hem önad (yanlış adres, yanlış bilgi) hem de belirteç (yanlış yorumlandı) görevinde olabildiği görülür. Bu durum, özellikle Türkçede sözcük türleri arasında kesin sınırlar çizmenin güçlüğüne de gösterir.” (Aksan, 2003: 95).

Prof. Dr. Muharrem Ergin’in tanımı ise şöyledir:

“Zarflar zaman, yer, hal ve miktar isimleridir. Tek başına sıfat olmadığı gibi tek başına zarf da yoktur. Sıfat da, zarf da ismin kelime gruplarındaki fonksiyonlarına göre aldığı addır. Kelime gruplarında başka bir ismi vasıflandıran veya belirten isimlere sıfat denildiğini gördük. Zarf ise kelime gruplarında sıfatın fiilin veya başka bir zarfın manasını değiştiren isimlere verdiğimiz addır.” (Ergin, 1998: 258).

Neşe Atabay, Sevgi Özel, Dr. İbrahim Kutluk, şöyle bir tanım yapmıştır: “Eylemlerin, eylemsilerin, sıfatların ya da görevce kendine benzeyen sözcüklerin anlamlarını etkileyen, kimi kez güçlendirip kimi zaman kısıtlayan sözcüklere belirteç denir.” (Atabay ve diğ., 2003: 83).

Prof. Dr. Zeynep Korkmaz, “Fiillerin, sıfatların, sıfat-fiillerin ve görev bakımından zarf niteliğindeki kelimelerin anlamlarını zaman, ölçü, niteleme, yer, yön, vasıta, miktar, şart gibi çeşitli bakımlardan etkileyerek daha belirgin duruma getiren veya sınırlayan kelime türü.” (Korkmaz, 2007: 250).

Prof. Dr. Tuncer Gülensoy:

“Bir eylemin, bir sıfatın ya da başka bir zarfın anlamını zaman, yer, ölçü, nitelik, soru kavramları bakımından etkileyen kelimelere zarf denir.

Zarflar, sıfatların veya başka zarfların manasını değiştirmekte de kullanılırlar. Fakat asıl kullanılış sahaları fiillerdir, en çok fiillerle birlikte kullanıldığı görülür.

Zarflar manasını değiştirdikleri unsurlara, bu arada fiillere doğrudan doğruya, çekimsiz olarak bağlanan kelimelerdir. Zarf olarak kullanılacak bir ismin bir fiile çekim eki almadan bağlanmışsa zarf olur. Çekim eki almışsa zarf olmaz, fiilin manasına doğrudan doğruya etki etmeyen, sadece onu tamamlayan bir isim unsuru olarak kalır.

Zarflardan pek çoğu isim olduğu hâlde, her isim bir zarf olamamaktadır. İsim olmayan zarfların sayısı çok az olup, bunlar tek başına edat olan zarflar, yani zarf olarak kullanılan edatlardır.

Zarf olan isimler ya eksiz olurlar veya eşitlik, instrumental (vâsıta) ve yön eki almış bulunurlar. Zarflar tâbi olan unsurlar olarak Türkçede bağlandıkları kelimelerden önce gelirler.” (Gülensoy, 2005: 422).

b) Öğretimsel (Pedagojik) Kaynaklar

İlköğretim 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabı’nda belirteçlerin tanımı: “Fiillerden, sıfatlardan ve kendilerine benzer sözcüklerden önce gelerek onların anlamlarını ‘durum, zaman, yer-yön, azlık-çokluk’ bakımından belirten sözcüklere belirteç (zarf) denir.” (Gül ve Köktürk, 2004: 217).

İlköğretim Ders Kitabı Türkçe 6’da belirteçlerin tanımı: “Ön adlardan, eylemlerden ya da görevce kendilerine benzeyen başka sözcüklerden önce gelerek onların anlamlarını zaman, yer-yön, durum, azlık-çokluk, soru yönlerinden belirten sözcüklere zarf (belirteç) denir.” (Ünal ve diğ., 2005: 138).

İlköğretim Türkçe 7 Ders Kitabı’nda belirteçlerin tanımı: “Bir fiilin bir sıfatın ya da görevce kendisine benzeyen kelimelerin anlamını tamamlayan, kısan veya sınırlayan kelimelere zarf denir.” (Koyuncu ve Koyuncu, 2004: 92).

İlköğretim Türkçe 7 Öğretmen Kılavuz Kitabı’nda belirteçlerin tanımı: “Zarflar genellikle fiillerden, bunun yanında diğer zarflardan ve sıfatlardan önce gelerek onları zaman yer –yön, miktar, durum ve sorma gibi çeşitli yönlerden etkileyip değiştirerek anlamalarını daha belirgin duruma getiren kelimelerdir.” (Yangın ve diğ., 2008: 146).

Türkiye Türkçesinde önadın tanımı gibi belirtecin tanımı hususunda da dilbilimciler arasında pek fark yoktur. Ders kitaplarında da tanım yönünden pek farklılık yoktur. Her tanımda nitelenen ve belirtilen görevli sözcükler aynıdır. Belirteçlerin tanımı konusunda yukarıdaki tanımlamalardan pek farklı bir düşüncemiz olmamakla beraber aşağıdaki tanımı uygun gördük:

Belirteç (Zarf): Eylemlerin, eylemsilerin, önadların ve kendisi ile aynı görevi üstlenen belirteçlerin anlamlarını zaman, yer, yön, durum, nicelik, soru yönüyle etkileyen, belirten, derecelendiren kelimelere belirteç denir.

4.2. Dil Bilgisi Kitaplarında Belirteçlerin (Zarfların) Sınıflandırılması

a) Akademik / Bilimsel Kaynaklar

Haydar Ediskun'un sınıflandırması şöyledir:

1. Zaman zarfları
2. Yer ve yön zarfları
3. Durum zarfları
4. Nicelik zarfları
5. Soru Zarfları

Ali Oğuzkan'ın sınıflandırması ise:

1. Yer zarfları
2. Zaman zarfları
3. Hâl zarfları
4. Azlık çokluk zarfları
5. Soru Zarfları

Tahir Nejat Gencan görevleri bakımından belirteçleri altı çeşide ayırmıştır:

1. Zaman belirteçleri
2. Yer, yön belirteçleri
3. Durum belirteçleri
4. Azlık-çokluk belirteçleri
5. Soru belirteçleri
6. Koşul belirteci

Durum belirteçlerini; niteleme belirteçleri, gösterme ve tanıma belirteci, kesinlik belirteçleri, dilek belirteçleri, umunma belirteçleri, kuşku (daha doğrusu) olasılık

belirteci, yineleme anlamlı belirteçler, yanıt belirteçleri, -ce, -cesine yapılı sözcükler, -mesine, -meye yapılı sözcükler, artık, örnekleme belirteçleri, şaşma belirteçleri, üleştirme belirteçleri alt başlıklarında incelemiştir.

Azlık-çokluk belirteçlerini; eşitlik belirteci, üstünlük belirteci, aşırılık belirteçleri şeklinde alt başlıklarında incelemiştir (Gencan, 2001: 471).

Yine aynı konunun sonunda belirteçlerin yapılarını da beş çeşide ayırmıştır: 1. Yalın belirteçler, 2. Türemiş belirteçler, 3. Bileşik belirteçler, 4. Öbekleşmiş belirteçler, 5. Deyim biçiminde belirteçler

Tahsin Banguoğlu: “Zarflar getirdikleri değişiklik yapıcı anlatım bakımından çeşitlidirler. Onları bu yönden başlıca 6 sınıfta toplayabiliriz: 1. gerçekleştirme zarfları 2. miktar zarfları, 3. nitelik zarfları, 4. yer yön zarfları, 5. zaman zarfları, 6. suret zarfları.” (Banguoğlu, 2007: 372).

Bunların haricinde zarflar konusunda “II. Zarflarda karşılaştırma berkitme ve küçültme, III-Zarfların Yapısı” alt başlıklarına da yer verilmiştir.

Prof. Dr. Muharrem Ergin belirteçleri dört çeşide ayırmıştır:

1. Yer zarfları
2. Zaman zarfları
3. Nasıllık-nicelik zarfları, hal zarfları
4. Azlık-çokluk zarfları

Neşe Atabay, Sevgi Özel, Dr. İbrahim Kutluk, belirteçleri iki ana bölümde incelemiş ve sınıflandırmasını buna göre yapmıştır.

A- Görev ve anlam bakımından

- I) Zaman belirteçleri
- II) Yer, yön belirteçleri
- III) Ölçü belirteçleri

IV) Niteleme ve durum belirteçleri

V) Gösterme belirteçleri

VI) Soru belirteçleri

B- Biçim Açısından Belirteçler

1. Yalın belirteçler

2. Türemiş belirteçler

3. Bileşik belirteçler

4. Öbekleşmiş belirteçler

Ölçü belirteçleri: eşitlik belirteçleri, üstünlük belirteçleri, en üstünlük belirteçleri, aşırılık belirteçleri alt başlıkları;

Niteleme ve durum belirteçleri: A) Niteleme belirteçleri B) durum belirteçleri: kesinlik belirteçleri, yineleme belirteçleri, dilek belirteçleri, umu belirteçleri, olasılık belirteçleri, yanıt belirteçleri, sınırlama belirteçleri, koşul belirteçleri, üleştirme belirteçleri, yaklaşıklık belirteçleri alt başlıkları altında incelenmiştir.

Prof. Dr. Zeynep Korkmaz: “Zarflar I. kökenleri, II. yapıları, III. İşlevleri bakımından olmak üzere, başlıca üç temelde sınıflandırılabilir.” (Korkmaz, 2003: 453).

I- Kökenleri Bakımından Zarflar

1. Yabancı kökenli zarflar

2. Türkçe kökenli zarflar

II- Yapıları Bakımından Zarflar

1. Basit (yalın) zarflar

2. Türemiş zarflar

3. Kelime grubu biçimindeki zarflar

4. Cümle yapısındaki zarflar

5. Birleşik kelime yapısındaki zarflar

III- İşlevleri Bakımından Zarflar

1. Zaman zarfları
2. Yer ve Yön zarfları
3. Tarz zarfları
4. Azlık-çokluk (miktar) zarfları
5. Soru zarfları

Prof. Dr. Tuncer Gülensoy, adları: 1. Yer zarfları, 2. Zaman zarfları, 3. Nasıllık-nicelik zarfları, 4. Azlık-çokluk zarfları olarak dört bölüme ayırmıştır.

b) Öğretimsel (Pedagojik) Kaynaklar

İlköğretim 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabı'nda belirteçler beş bölüme ayrılmıştır: "Zaman zarfı, durum (hal) zarfları, azlık-çokluk ya da miktar zarfı, yer-yön zarfı, soru zarfı" (Gül ve Köktürk, 2004: 217, 218).

İlköğretim Ders Kitabı Türkçe 6'da belirteçler beş bölüme ayrılmıştır: "Durum zarfı, zaman zarfı, azlık-çokluk (nicelik) zarfı, yer-yön zarfı, soru zarfı" (Ünal ve diğ., 2005: 138).

İlköğretim Türkçe 7 Ders Kitabı'nda belirteçler beş bölüme ayrılmıştır: "Durum (hal) zarfları, yer zarfları, azlık-çokluk (miktar) zarfları, soru zarfları, zaman zarfı" (Koyuncu ve Koyuncu, 2004: 92, 93).

İlköğretim Türkçe 7 Öğretmen Kılavuz Kitabı'nda belirteçler tanımdan anlaşılacağı gibi: "zaman, yer –yön, miktar, durum ve sorma zarfları" (Yangın ve diğ., 2008: 146).

Ders kitaplarındaki sınıflandırma tamamen aynıdır. Hatta bu dil bilgisi kitapları ile de örtüşmektedir. Belirteçler, ad ve önada göre daha sorunsuz görünmektedir.

Yukarıdaki sınıflandırmalara baktığımızda köken bilgisine, biçim bilgisine giren konular belirteçlerle aynı yerde açıklanmıştır. Bizim düşüncemiz kelime türlerini sınıflandırırken sadece görevleri bakımından sınıflandırılması gerektiğidir.

Biz anlam ve görevleri bakımından belirteçleri aşağıdaki şekilde sınıflandırmayı uygun bulduk:

1. Zaman belirteçleri
2. Yer ve yön belirteçleri
3. Azlık-çokluk (miktar) belirteçleri
4. Niteleme (durum) belirteçleri
5. Soru belirteçleri
6. Gösterme belirteçleri

4.3. Belirteçlerin (Zarfların) Özellikleri

- Tek başlarına addan başka bir şey değildirler. Sadece cümle içinde görev alınca belirteç oldukları anlaşılır.

Akşamları denizi seyretmek güzeldir. (Ad)

Ali konuşmasını güzel yapmıştı. (Belirteç)

Ali güzel ödev yaptığını babasına gururla anlattı. (Önad)

Güzel, böyle yapmana sevindim. (Duygu sözü)

- Belirteç görevindeki adlar çekim eklerini aldıklarında ve farklı anlam kazandıklarında ad görevinde kullanılırlar.

Daha haber alınamadı. (Belirteç)

Dahası bu konuyu hiç bilmiyorum. (Ad)

Elindekileri biraz daha ileri koy. (Belirteç)

İleride başarılı olacağına inanıyorum. (Ad)

- Cümlede belirteç tümleci olarak görev alırlar

Arkadaşlarını sinemaya yarın götürecekti. (Belirteç Tümleci)

4.4. Görev ve Anlam Bakımından Belirteçler (Zarflar)

4.4.1. Zaman Belirteçleri

Fiillerin ve fiilimsilerin anlamlarını zaman açısından belirten, sınırlayan ve soran kelimelere belirteç denir.

Genellikle cümlede “ne zaman, ne zamana kadar, ne zamandan beri, ne kadar süre?” sorularının yükleme sorulması ile bulunabilir.

Başlıca zaman belirteci görevi alan kelimeleri şu şekilde örnekleyebiliriz: dün, bugün, yarın, şimdi, gece, gündüz, güpegündüz, gündüz gözüne, cuma günü, haftaya, önceki gün, akşam, sabah, akşamleyin, sabahleyin, az önce, geç, iki gün, iki saat, on dakika, iki günde, iki saatte, uzun süre, uzun zaman, biz gelmeden, demin, henüz, hâlâ, daha, gene, yine, artık, sonra, evvelâ, daima, hep, henüz, hemen, geceleri, sabahları, önceden, ayda bir, buraya gelmeden, anlatırken, yaşarken...

Sağlığımız için her sabah spor yapmalıyız.

Saatlerce aranmasına rağmen daha bulunamadı.

Yoğun trafik yüzünden işe geç kaldı.

4.4.2. Yer ve Yön Belirteçleri

Fiillerin veya fiilimsilerin anlamlarını yer ve yön bakımından belirleyen kelimelerdir.

"Ne yöne?, Nereye?, Nerede?, Nereden?, Neresi? " sorularının yükleme sorulması ile bulunabilir.

Başlıca yer-yön belirteçleri şunlardır: Alt, ileri, öte, yan, üst, doğru, geri, beri, içeri, sağ, aşağı, ön, sol, dışarı, yukarı, arka, yakın...

Anayola çıkmak için geri gideceksiniz

Arabayı biraz daha ileri park et.

Denize doğru yürüyerek gittiler.

Bu adlar çeşitli görevde kullanılabilirler:

İleri ülkelerde sanayi daha çok gelişmiştir. (önad)

İleride mühendis olmayı düşünüyor. (ad)

4.4.3. Azlık-Çokluk (Miktar) ve Ölçü Belirteçleri

Fiillerin, fiilimsilerin, önadların, belirteçlerin anlamını azlık-çokluk, derece ve ölçü bakımından belirleyen belirteçlere denir.

Fiillere, fiilimsilere ve önadlara sorulan “Ne kadar?, Ne miktarda?” sorularının cevabını verir.

Başlıca azlık-çokluk belirteçleri şunlardır: az, hiç, daha, en, biraz, hayli, pek, kadar, oldukça, çok, fazla, epeyce, en çok, pek çok, az çok, azıcık...

Ölçüsünü gösterdikleri kelimelere eşitlik, üstünlük en üstünlük, aşırılık, ve yaklaşık anlamları katarlar.

Onun kadar istersen başarılı olabilirsin. (eşitlik)

Daha güzel bir gün bizleri bekliyordu. (üstünlük)

Projesini o senden daha çabuk bitirdi. (üstünlük)

Onun sırlarını paylaştığı en samimi dostu benim. (en üstünlük)

Gözlerinin ağrımının sebebi bilgisayar ekranına fazla bakmasından kaynaklanıyor. (aşırılık)

Tatilimi aşağı yukarı üç hafta yapmayı düşünüyorum (yaklaşık)

4.4.4. Niteleme (Durum) Belirteçleri

Eylemin, eylemsinin-bazen de belirteçlerin- nasıl meydana geldiğini ve ne durumda olduğunu gösteren belirteçlerdir.

Eyleme sorulan “Nasıl?” sorusunun cevabını verir. Eylemin oluş biçimini, niteliğini belirler.

Niteleme önadları olarak da kullanılan kelimeler, -ce eşitlik eki ve –le vasıta eki almış kelimeler, yinelemeler ve ikilemeler, yansıma kelimeler, pekiştirme kelimeleri ve gösterme adlı olarak kullanılan kelimelerin kullanımı ile oluşurlar.

Telefonda annesinin sesi kesik kesik geliyor. (ikilemeler)

Korkudan suratı kıpkırmızı olmuştu. (pekiştirme kelimelerle)

Kursa gittikten sonra İngilizceyi güzel konuşuyor. (niteleme önadı olarak da kullanılan kelimelerle)

Arkadaşını görünce sevinçle haykırdı. (-le vasıta eki almış kelimelerle)

Verilen görevleri güzelce yaptı. (-ce eşitlik eki almış kelimelerle)

Evin bahçesindeki pınardan su şırıll şırıll akıyordu. (yansıma kelimelerle)

Arkadaşım işin doğrusunu şöyle anlattı: ... (Gösterme adılı olarak da kullanılan kelimelerle)

Bazen durum belirtecini bir başka durum belirtecini etkileyebilir:

Bana öyle güzel baktı ki...

Niteleme belirteçleri belirli anlam özellikleri ile değerlendirilebilirler:

Kesinlik bildirenler

Fillere ve fiilimsilere kesinlik katan ve pekiştiren belirteçlerdir:

Çevresindeki insanları asla üzmedi.

Sevdiklerine karşı hiç mi hiç yalan söylemedi.

Aldığı sorumlulukları mutlaka yerine getirecektir.

Tekrarlama bildirenler

Fiilin yinelendiğini belirten, aynı zamanda, bu fiillere pekiştirme ve süreklilik anlamı katan belirteçlerdir: ara sıra, ikide bir, yine, bir daha, çok defa, çoğu kez, kimi kez, sık sık, tekrar... gibi.

Aynı şeyleri ikide bir söylüyordu.

Eve gelip gelmediğini tekrar kontrol et.

Akrabalarına olan sevgisini sık sık dile getirirdi.

Yaklaşıklık bildirenler

Anlatıma yaklaşıklık, ihtimal anlamı katan belirteçlerdir:

Beklediğimiz misafirler nerede gelmek üzereler.

Ağacın altında otururken kırılan dal hemen hemen üstüne düşecekti.

Sebep bildirenler

Fiilin sebebini açıklayan belirteçlerdir. Genellikle: için, dolayı edatlarının oluşturduğu kelime gruplarıyla, +DAn ayrılma durum ekini almış kelimelerdir.

Yorgunluktan elleri tutmaz oldu.

Köpeği karşısında gören kedi korkudan titriyordu.

Korkuluğu kargaları korkutmak için tarlaya koymuştu.

4.4.5. Soru Belirteçleri

Fiilleri ve fiilimsileri soru yoluyla belirleyen ve diğer belirteçleri buldurmaya yarayan kelimelere denir.

Başlıca soru belirteçleri şunlardır: nasıl, ne zaman, nice, niçin, ne, ne biçim...

Onu burada ne zaman bekleyeceğiz?

Çevredekiler yardım etmese sen ne yapabilirdin?

Bu kadar sorunların üstesinden nasıl geleceksin?

4.4.6. Gösterme Belirteçleri

“İşte” kelimesinin fiillere ve fiilimsilere gelerek gösterme anlamı içermesidir

Bak işte dinliyorum.

Otobüsten indi, işte geliyor.

Aşağıya doğru kaçıyor, işte gördün mü?

BÖLÜM 5: SAYILAR

5.1. Dil Bilgisi Kitaplarında Sayıların Tanımı

Türkiye Türkçesinde sayılar sıfat olarak ele alınmaktadır. Genellikle sayı adlarının sayı sıfatı olarak kullanılması şeklinde açıklanır. Şimdi tanımlara bakalım:

a) Akademik / Bilimsel Kaynaklar

Haydar Ediskun şöyle tanımlar: “Sayı sıfatları, varlıkların sayılarını, sıralarını eşit bölümlerini, parçalarını belirten sıfatlardır.” (Ediskun, 2004: 134).

Ali Oğuzkan ise sayıyı şöyle tanımlamaktadır: “Varlıkların sayılarını, eşit bölümlerini, parçalarını belirten sıfatlardır.” (Oğuzkan, 2001: 136).

Tahir Nejat Gencan ise sayı için: “Varlıkları, sayı ile ilgili türlü yönlerden belirten sözcüklerdir. Sayıların başlangıcı sıfırdır. Sayılar, sıfırın üstünde ve altında sonsuzluğa uzar gider. Dilimizde sayılar onlu düzene bağlıdır.” (Gencan, 2001: 200).

Tahsin Banguoğlu'nun tanımı şöyledir: “Sayı sıfatları (adjectif numeral) varlıkları sayı, sıra, topluluk v.b. yönlerinden belirten sıfatlara diyoruz.” (Banguoğlu, 2007: 353).

Prof. Dr. Muharrem Ergin'in tanımı ise şöyledir:

“Sayı sıfatları nesnelere sayılarını bildirmek suretiyle belirten kelimelerdir. Bunlar aslında tek başlarına isimlerdir. Sayı sıfatları nesnelere sayı bakımından ya yalnız adet olarak, ya dereceli olarak, ya bölük bölük, ya parça halinde veya topluluk şeklinde belirtirler.” (Ergin, 1998: 249).

Neşe Atabay, Sevgi Özel, Dr. İbrahim Kutluk, “Sözcük Türleri” adlı kitabında sayıları ad konusunu işlerken adlarda sayı ana başlığında ad olarak işlemiş ayrıca aynı konuyu sıfat bölümünde de sayı adlarının sıfat olarak kullanılması alt başlığında ele almıştır.

“Sayı adları, gösterdikleri varlıkları sayı, sıra, topluluk bakımından belirtir.” (Atabay ve diğ., 2003: 43).

Prof. Dr. Zeynep Korkmaz, “Varlıkları, miktar, sıra, üleştirme, topluluk vb. bakımlarından belirten sıfatlar.” (Korkmaz, 2007: 182).

b) Öğretimlik (Pedagojik) Kaynaklar

İlköğretim 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabı'nda sayının tanımı: “Varlık adlarının sayısını belirten sıfatlara sayı sıfatları denir.” (Gül ve Köktürk, 2004: 149).

İlköğretim Ders Kitabı Türkçe 6'da sayının tanımı: “Varlık adlarının sayısını belirten ön adlara sayı sıfatları denir.” (Ünal ve diğ., 2005: 89).

İlköğretim Türkçe 7 Ders Kitabı'nda sayının tanımı: “‘altı, üçüncü, çeyrek’ sıfatları, varlıkları sayı, sıra ve parça bildirerek belirtmektedir. Bu tür sıfatlar ise sayı sıfatlarıdır.” (Koyuncu ve Koyuncu, 2004: 69).

İlköğretim Türkçe 7 Ders Kitabı'nda önadın tanımı: “Varlıkların sayısını bildiren belirtme sıfatlarına sayı sıfatları denir.” (Sarıca ve Gündüz, 2006: 128).

İlköğretim Türkçe 6. Sınıf Öğretmen Kılavuz Kitabı'nda sayının tanımı yapılmamakla “varlıkların sayılarını belirten sıfatlar” şeklinde bir ifade yer almaktadır.” (Kapulu ve diğ., 2007: 180).

Türkiye Türkçesinde sayının tanımı sayı sıfatları bölümünde ele alınmış olup bir sıfat tanımı gibi yapılmıştır. Oysaki sayı tek başına açıklanması gereken kelime türüdür. Sayıların tanımı konusunda yukarıdaki tanımlamalardan farklı olan düşüncemiz ayrı olarak ele alınıp, tanımlanması gerektiğidir.

Sayı: Adların miktarlarını, sıralarını, eşit bölümlerini, parçalarını belirten ve sorgu yoluyla bulunmasını sağlayan kelimelerdir.

Sayıların sıfatlardan ayrı bir tür olarak ele alınmasının sebepleri ise:

-Önad görevi gören kelimelerin hemen hemen hepsi belirteç görevinde de kullanabilmeleridir. Bu durum sayılarda ise görülmemektedir. Bazı durumlarda sayılar belirteç gibi görünse de asıl olarak fiili belirteç görevinde nitelemez veya belirtmezler. Burada belirteç gibi gözüken şöyle bir örnek verebilirsiniz:

Bir vurdum mu iki seksen uzanırsin.

Burada “bir” kelimesinin asıl görevi fiili nitelemek değil “bir kere” anlamıyla sayı belirtmektir. Ayrıca “iki seksen uzanmak” ise deyimdir ve deyimler kalıplaşmış kelime

kabul edilirler. Bu yüzden “iki seksen uzanmak” deyiminde “iki seksen” sayı adını belirteç olarak ele alamayız.

-Sıfat tamlamalarının hepsinde tamlanan isim çoğul eki alabilir. Ama sayı ile oluşan tamlamalarda, tamlanan çoğul eki alamaz.

Güzel kız / güzel kızlar

İki kız / iki kızlar, beşinci kız / beşinci kızlar, birer elma / birer elmalar, yüzde elli başarı / yüzde elli başarılar... gibi.

Prof. Dr. Alâeddin Mehmedoğlu sayıların ayrı bir kelime türü olması gerektiğinin sebeplerini şöyle açıklamaktadır:

“Türkiye Türkçesinde büyük (ev), beş (kitap) kelime gruplarında büyük ve beş kelimelerinin benzer taraflarına dayanılarak onlar aynı kelime türü gibi kabul ediliyor. Aslında bu kelimelerin farklı tarafları vardır:

a)Büyük (ev) gibi kelime gruplarında isim çokluk eki kabul ettiği halde, beş (kitap) gibi kelime gruplarında isim çokluk eki kabul edemiyor. Yani büyük (ev) büyük (evler)şeklinde kullanıldığı halde, beş (kitap) beş (kitap+lar)şeklinde kullanılamaz. Diğer taraftan beş (kitap) gibi kelime gruplarında beş miktar sayı ile kitap ismi arasında açıklayıcı veya somutlaştırıcı kelimeler kullanıldığı halde (beş adet kitap, iki çuval mısır, yedi çift ayakkabı) büyük (ev) gibi kelime gruplarında bu olay gerçekleşmiyor.

b) Dünya dillerinde sıfat aynı belirtiyeye sahip olduğu halde, sayı çeşitli özelliklere sahiptir. Dünya dillerinde üç tür sayı sistemi mevcuttur.

1-Onluk sistemi: Türk dili, Rus dili, Fars dili vs. onluk sistemine dahildir.Bu sistemde 1’den 10’a kadar sayılıyor, sonra (+)1,2,3,...ekleniyor.

2-Yirmilik sistemi: Bu sisteme Gürcü dili dâhildir. Gürcü dilinde 1’den 19’a kadar onluk sistemiyle sayılıyor, sonra yirmilik sistemine geçiliyor.

3- Otuzluk sistemi: A.C.Alizade “Azerbaycan dilinde kemiyet kategorisi(XIV-XIX. asır materyalleri esasında)” adlı namızatlık tezinde (doktora adaylık tezi) üç otuz on, on otuz on gibi birleşik sayıları göstererek şöyle bir sonuca varıyor ki, Türk dilinde vaktiyle otuzluk sistemi kullanılmıştır.

Doç. Dr. İsmet Cemiloğlu “Dede Korkut” destanını araştırarak yazıyor: Günümüze göre farklı olan bir sayı ismi de “otuz on”dur.

“Üç otuz on” yüz sayısının karşılığı olarak kullanılmaktadır. Üç ile otuzun çarpımına on eklenmesi yüz sayısını vermektedir.

Sayı adlı kelime türünün kendine ait böyle farklı özellikleri olduğu halde, onu sıfat içerisinde sayı sıfatı terimi ile adlandırmak çok sakıncalıdır.

Ayrıca işaret sıfatları, asıl sayı sıfatları, sıra sıfatları ve kesir sayı sıfatları terimleri yanlış kullanılmaktadır. Dünya dillerinde olduğu gibi, Türk dilinin kelime hazinesinde de sınıflandırmalarda bu, şu, o kelimeleri sayı gibi kabul ediliyor. Bu, şu, o işaret zamiri; bir, iki, üç miktar sayı, birinci, ikinci, üçüncü sıra sayı, üçte bir, dördte üç kesir sayıları olarak adlandırılmalıdır. Cümle içerisinde ise yeni görev üstlenmesine göre sınıflandırmada belirten adlı cümle ögesi gibi şekilleniyor.” (Mehmedoğlu, 2006: 61).

Ayrıca Jean Deny, “Türkçenin Grameri” adlı kitapta sayıları, “Sayı isimleri” olarak ayrı bölümde incelemiştir (Deny, 1941: 295).

5.2. Dil Bilgisi Kitaplarında Sayıların Sınıflandırılması

a) Akademik / Bilimsel Kaynaklar

Haydar Ediskun: “Sayı sıfatları dörde ayrılırlar: a) Asıl sayı sıfatları, b) Sıra sayı sıfatları, c) Üleştirme sayı sıfatları, ç) Kesir sayı sıfatları” (Ediskun, 2004: 134).

Ali Oğuzkan: “1. Asıl sayı sıfatları, 2. Sıra sayı sıfatları, 3. Paylaştırma sıfatları, 4. Kesir sayı sıfatları” (Oğuzkan, 2001: 136).

Tahir Nejat Gencan: “1. Asıl sayılar, 2. Sıra sayıları, 3. Üleştirme sayıları, 4. Kesir sayıları, 5. Topluluk sayıları” (Gencan, 2001: 200-203).

Tahsin Banguoğlu: “a. Asıl sayı sıfatları, b. Sıra sayı sıfatları, c. Üleme sayı sıfatları, d. Kesirli sayı sıfatları, e. Topluluk sayı sıfatları” (Banguoğlu, 2007: 353-355).

Prof. Dr. Muharrem Ergin: “1. Asıl sayı sıfatları, 2. Sıra sayı sıfatları, 3. Üleştirme sayı sıfatları, 4. Kesir sayı sıfatları, 5. Topluluk sayı sıfatları” (Ergin, 1998: 249).

Neşe Atabay, Sevgi Özel, Dr. İbrahim Kutluk: “1. Asıl sayılar, 2. Sıra sayıları, 3. Üleştirme sayıları, 4. Kesir sayıları” (Atabay ve diğ., 2003: 43-44).

Prof. Dr. Zeynep Korkmaz: “a. Asıl sayı sıfatları, b. Sıra sayı sıfatları, c. Üleştirme sayı sıfatları, ç. Kesirli sayı sıfatları, d. Topluluk sayı sıfatları” (Korkmaz, 2003: 388).

Jean Deny, “sayı isimleri (esmâ-i a’dad): ‘asıl sayı (a’dâd-ı asliye), dereceli sayı (adâd-ı rütbiye), paylı (üleşimli) sayı (a’dâd-ı tevzi’iye) isimlerine ‘les noms des nombres ordinaux, les noms des nombres cardinaux, les noms des nombres distributifs’ ayrılır.” (Deny, 1941: 295).

K. Grönbech, “Türkçenin Yapısı” adlı kitabında kelime türlerini sınıflandırırken sayı kelimelerini bir tür olarak incelemiştir (Grönbech, 1995: 25).

Talat Tekin, “A. N. Kononov, Grammatika Sovremennogo Turetskogo Literaturnogo Yazıka. Moskva-Leningrad, 1956. 569 s. (Akademiya Nauk SSSR İstitut vostokovedeniya)” adlı makalesinde, Kononov’un kelime türleri sınıflandırmasını şöyle vermektedir:

“Kononov, Türkçede semantik ve gramatikal hüviyetleri bakımından birbirinden farklı 11 kelime çeşidi bulunduğunu söylüyor. Bunlar, sırasıyla, 1. varlık adı, 2. vasıf adı (sıfat), 3. sayı adı, 4. zamir, 5. fiil, 6. zarf, 7. postpozisyon, 8. bağlayıcı, 9. edat, 10. ünlem, 11. onomatope (taklidi kelime)’dir.

Müellif bu 11 kelime çeşidini iki büyük grupta topluyor: 1. Manalı kelimeler, 2. mânâsız kelimeler. Birinci gruba isim (varlık adı, vasıf adı, sayı adı, zamir), fiil ve zarflar, ikinci gruba da postpozisyon, bağlayıcı ve edatlar girmektedir. Nidalarla taklidi kelimeler bu manalı ve mânâsız kelime çeşitleri gruplarının dışında kalmaktadır.” (Tekin, 1959: 339).

Sınıflandırmayı incelediğimizde Kononov, sayıları farklı bir tür olarak ele almaktadır. Aynı makalede sayıların sınıflandırması şöyle anlatılmaktadır:

“Sayı adları bahsi şu bölümleri ihtiva etmektedir: Miktar sayıları (asıl sayılar), sıra sayıları, paylaşırma sayıları, kesir sayıları, belirsizlik-miktar sayıları (az, çok, birçok, biraz, yüzlerce, on on beş, vb. gibi). Müellif bir kelimesine ayrı bir bahis ayırmış. Bu kelimenin Türkçede üç ayrı mânâsı olduğunu bildiriyor: 1. Miktar sayısı, 2. belirsizlik artikeli, 3. leksik - sintaktik fonksiyonu olan hususî bir belirtici. Kononov’un tesbit ettiği ve ayırdığı üçüncü foksiyon bir kelimesinin, eski bir ev örneğinde olduğu gibi, sıfatla isim arasına girdiğinde ifadeye kazandırdığı farklı mânâdır. Müellife göre bir kelimesi bu türlü kullanışta aslı mânâsını kaybedip tamamiyle gramatikal bir unsur haline geliyor, hususî bir tonlama (intonatsiya) alâmeti fonksiyonunu kazanıyor. Kononov’un işaret ettiği husus çok mühimdir. Böylece bir sarışın çocuk ile sarışın bir çocuk Örneği arasındaki mânâ farkını kavramış ve öğrenmiş oluyoruz.” (Tekin, 1959: 343).

b) Öğretimlik (Pedagojik) Kaynaklar

İlköğretim 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabı’nda sayılar: “Sayı sıfatları: asıl sayı sıfatı, sıra sayı sıfatı, kesir sayı sıfatı, üleştirme sayı sıfatı (Gül ve Köktürk, 2004: 149, 150) şeklinde sınıflandırılmıştır.

İlköğretim Ders Kitabı Türkçe 6’da da sayılar: “Sayı sıfatları: asıl sayı sıfatı, sıra sayı sıfatı, kesir sayı sıfatı, üleştirme sayı sıfatı” (Ünal ve diğ., 2005: 90) şeklinde sınıflandırılmıştır.

İlköğretim Türkçe 7 Ders Kitabı'nda sayılar: "Sayı sıfatları: asıl sayı sıfatı, sıra sayı sıfatı, kesir sayı sıfatı, üleştirme sayı sıfatı" (Koyuncu ve Koyuncu, 2004: 69, 70) şeklinde sınıflandırılmıştır.

İlköğretim Türkçe 7 Ders Kitabı'nda sayılar: "Sayı sıfatları: asıl sayı, sıra sayı, kesir sayı sıfatları, üleştirme sıfatları" (Sarıca ve Gündüz, 2006: 129).

İlköğretim Türkçe 6. Sınıf Öğretmen Kılavuz Kitabı'nda sayılar belirli bir şekilde sınıflandırma yapılmamış, etkinlikler ve soru sorma yöntemleri ile öğrencilere sayı sıfatlarının anlamları ve görevleri sezdirilmeye çalışılmıştır:

"İki gün, yarım ekmek, ikişer yumurta ve birer şişe su ile idare ettik. Üçüncü gün, ekmeği, suyu bol olan dağ evine gelmiştik."

Bu cümlelerde geçen iki, yarım, ikişer, birer, üçüncü, kelimelerinin ortak özelliğini ne olduğunu sorunuz. Bu tür kelimelerin varlıkların sayılarını belirten sıfatlar olduğunu açıklayınız." (Kapulu ve diğ., 2007: 180).

Öğretmen kılavuz kitapta yukarıdaki örneklere baktığımızda asıl belirtilmek istenen asıl sayılar, üleştirme sayılar, sıra sayıları, anlatılmak istenmiştir.

Yukarıdaki tüm sınıflandırma bilgilerine de dayanarak sayıların sınıflandırılmasını şu şekilde yaptık:

Görev ve Anlam Bakımından Sayılar

1. Asıl sayılar (Miktar sayıları)
2. Sıra sayıları
3. Üleştirme sayıları
4. Kesir sayıları
5. Topluluk sayıları
6. Belirsizlik sayıları
7. Soru sayıları

5.3. Görev ve Anlam Bakımından Sayılar

5.3.1. Asıl Sayılar (Miktar Sayıları)

Adların kesin, tam sayılarını belirten kelimelerdir. Bütün doğal sayılar asıl sayıdır: bir, iki, üç... yirmi bir, yirmi iki... gibi

Sekizi dörde bölerseniz iki kalır.

En sevdiğim sayı üçtür.

Hala çocuklar bir, iki, üç, dört diye saymayı öğrenemediler.

Yukarıdaki örneğe baktığımızda asıl sayıların önad olmadıkları görülür. Asıl sayılar cümle içinde tek başına kullanılabildiği gibi tamlama kurarak da cümlede görev alırlar.

Her gün iki saat ders çalışır, bir saat de kitap okurum.

İsmlere gelen çekim eklerini alabilirler:

Üçü de bir, dördü de.

Altıya beşi eklersen on biri bulursun.

Yirmi, on beşten daha büyüktür.

Beşimiz bugün okula gitmedik.

“Bir” hariç diğer sayılar çokluk bildirdiği için tamlamalarda, tamlanan yani ad çoğul eki almaz.

İki iş, İki işler (yanlış); Dört çocuk, Dört çocuklar (yanlış)

Ancak kural dışı kullanımlar da vardır: Beşevler, Üç silahşörler.

Tek ve çift kelimeleri de asıl sayıdır.

5.3.2. Sıra Sayıları

Asıl sayılara ya da sayı anlamı olan kelimelere “-ıncı,-inci, -uncu, -üncü” eklerinin getirilmesi ile oluşurlar. Sıralama anlamı olan veya adların sıralarını, derecelerini

gösteren kelimelerdir. “İlk, ortanca, son” kelimeleri de sıra sayı anlamı taşırlar: ilk öğrenci, ortanca çocuk, son sıra... gibi.

Birinci, ödülünü en son aldı.

Sınıfın üçüncüsü üzüntüden ağlıyordu.

Birinci olan öğrenci ödülünü aldı.

Bu örnekte “olan” fiilimsi eki almış bir önadadır. Bir önad diğer bir önadı niteleyemez, belirtmez. Bu durumda “birinci” kelimesine sayı önadı diyebilir miyiz?

Sıra sayıları “-lık, -lik, -luk, -lük” yapım eklerini alarak da sıra anlamı bildirebilirler.

Senin hakkın ikincilikti.

Sonunculuğun sana verilmemesi gerekirdi.

5.3.3. Üleştirme Sayıları

Bölüştürme ve paylaşırma anlamı olan veya adların bölüştürme, paylaşırma anlamlarını vererek sayılarını belirten sayılardır. “-(ş)ar, -(ş)er” ekinin asıl sayılara ya da sayı bildiren kelimelere getirilmesiyle yapılır. Eşit bölümlere ayrılma anlamı da vardır.

İçeriye birer birer gelin.

Herkese üçer tane elma verdi.

Beşer beşer saymasını öğrendi.

“-lı, -li” yapım ekini aldığında da üleştirme anlamı devam eder.

Askerler dörderli sıra halinde yürüyorlar.

Beşerli gruplar halinde ayrıldılar.

“Teker, çiftter, yarımşar” kelimeleri de üleştirme sayılarıdır.

Yarımşar ekmekleri kaldı.

Çiftter sıra oldular.

5.3.4. Kesir Sayıları

Parçaların bütünlüğüne olan oranı ya da bütünün eşit parçalardan her birinin anlamı olan sayı kelimeleri diyebiliriz. Ayrıca adların sayısını kesirli olarak gösteren sayılardır. Bulunma durum eki “-da, -de” almış bir sayı adının başka bir sayı adıyla tamlama olmasıyla oluşur.

Adların bölümlere ayrıldığını, bölüştürüldüğünü gösteren sayılar da diyebiliriz.

Okulun sınıf geçme oranı yüzde elli.

Paramın üçte ikisini buna harcadım.

Çeyrek kelimesi oran olarak bir bölü dördtür.

Binde bir görülen olaylara tanık oluyoruz.

Yüzde yetmiş, aslında başarı değildir.

Yaşadığı sorunların üçte birini bile kaldıramam.

“Yarım, buçuk, yarı, çeyrek” gibi kelimelerde kesir sayıdır.

Yarım elma, çeyrek saat, bir buçuk milyon... gibi.

5.3.5. Topluluk Sayıları

Birden fazla sayı, birliktelik bildiren kelimelerdir. “-ız, -iz, -uz, -üz” eklerinin asıl sayı sıfatına getirilmesiyle oluşturulur. İkiz, üçüz, dördüz gibi. Yediden sonra topluluk sayısı yoktur. Örneğin sekiz veya dokuz asıl sayısı topluluk sayısı yapılamaz.

İkiz çocuk, ikiz kenar, üçüz bebek... gibi.

5.3.6. Belgisiz Sayılar

Sayısı asıl sayı gibi tam olarak anlaşılmayan ve kesin miktar anlamları içermeyen sayı kelimeleridir: az, çok, birkaç, bütün, birçok, biraz, onlarca, yüzlerce... gibi.

Çekim eklerini alarak cümlede görev yapabilirler. Bu önelde olmayan bir özelliktir.

Bütün kalabalık şaşkındı, yüzlercesi ağlıyordu.

Onlarca insan trene binememişti.

İnsanların birçoğu trafik kurallarını uygulamıyor.

Çok kez kayak yapmayı denedim ama olmadı.

Çoğu, bilgisayar kullanmasını bilmiyordu.

5.3.7. Soru Sayıları

Sayıları soru yoluyla bulmamızı sağlayan kelimelerdir: kaç, kaçar, kaçta kaçı, ne kadarı, kaçınıcı, kaçız... gibi.

Kaçınıcı olduğunu biliyor musun?

En sevdiğin sayı kaç?

Soruların kaçta kaçını çözdün?

Türkiye'nin ilçe sayısının ne kadarını biliyorsun?

Komşu kadının kaçız doğurduğunu öğrenemedim.

BÖLÜM 6: ADILLAR (ZAMİRLER)

Adıllar, önceki kelime türlerinden önad, belirteç ve sayılar gibi bir adı veya fiili niteleme veya belirtmezler. Bu sözcük türlerinden farklı bir görev alırlar. Gerçek varlığın, nesnenin ya da adın yerine kullanılırlar. Yani bir kelimenin önad olması için ada, bir kelimenin belirteç olması için fiil, fiilimsi ve belirtece duyduğu ihtiyaç adıllarda yoktur. Adıllar kendisinden sonra herhangi bir kelimeye ihtiyaç duymazlar. Tek başlarına da adıl görevini taşırlar. Önad ve belirteçler tek başına bu görevlerini koruyamazlar ve ad olurlar. Adıllar ad soylu kelimeler olsa da tek başına anlamları yoktur. Sahip oldukları özellikler ve anlamlar, geçici olarak yerini aldığı başka bir adın özellikleri ve anlamlarıdır. Bu yüzden adılları görevli-anlamli asıl kelimeler grubuna almayı uygun gördük.

Ayrıca, Prof. Dr. Muharrem Ergin:

“Şimdiye kadar gördüğümüz isim cinsinden kelimeler nesnelere doğrudan doğruya karşılayan, onların dildeki karşılıkları olan, onların adları durumunda bulunan kelimelerdir. Zamirler ise nesnelere dildeki gerçek karşılıkları olmayan, fakat gerekince onları ifade edebilen kelimelerdir. Bu işi zamirler nesnelere temsil etmek veya göstermek suretiyle yaparlar. Bu bakımdan isim cinsinden diğer kelimelerle zamirler arasında büyük bir fark vardır. Zamirler temsil ettikleri veya gösterdikleri nesnelere gerçek karşılıkları olmadıkları için, ancak o nesnelere ilk ve gerçek isimlerinin yerini geçici olarak tuttukları için tek başlarına bir şey ifade etmezler. Yani zamirlerin tek başlarına kelime olarak mânâları yoktur. Bir zamir tek basına hiç bir nesneyi karşılamaz, hiç bir şeyin adı değildir. Ancak nesne biliniyor ve bir zamirle ifade ediliyorsa o nesne ile zamir arasında bir bağ kurulur, zamir o nesneyi karşılar.” (Ergin, 1998: 262-263).

Şimdiye kadar diye bahsettiği türler isim, sıfat ve zarftır.

“Bütün bu farklar gösteriyor ki isim cinsinden kelimeler içinde en belirli bir şekilde ayrılan kelime çeşidi zamirlerdir. Fakat arada bu kadar ayrılık olduğu halde zamirleri yine de isim cinsinden kelimeler arasına sokuyor ve ayrı bir kelime çeşidi olarak ele almıyoruz. Çünkü, ne olursa olsun, nesnelere karşılayan kelimeler olarak zamirler de isim olan, hareketleri karşılayan fiillerin karşısında nesnelere karşılayan diğer isimler gibi isim olan kelimelerdir. Zamirlerin isim gibi çekilmeleri de bunu göstermektedir. Nesne karşılayan ve isim gibi çekilen, kelime guruplarında ve cümlede isim muamelesi gören, isim fonksiyonu ile kullanılan bir kelime çeşidini isim cinsinden ayırmağa hiç bir sebep yoktur.” (Ergin, 1998: 264).

Yukarıdaki açıklamadan da anlaşılacağı gibi adıllar ayrı bir gruba alınmalıdır. Ergin’in zamir hakkındaki görüşlerine tanım konusunda daha geniş yer vereceğiz.

6.1. Dil Bilgisi Kitaplarında Adılların (Zamirlerin) Tanımı

Türkiye Türkçesinde adıllar ad soylu kelimeler olarak ele alınmaktadır. Genellikle adıllar adlarının yerine kullanılması şeklinde açıklanır. Şimdi tanımlara bakalım:

a) Akademik / Bilimsel Kaynaklar

Haydar Ediskun'un adıl tanımı şöyledir:

“Cümlede –gereklikçe-isimlerin yerini tutan onlara elçilik eden kelimelere zamir denir. Zamirin yerini tuttuğu kelimeye ilinti(=merci) diyebiliriz: ben: (= konuşan kimsenin adının yerini tutan kelime) –siz (=dinleyen kimselerin adlarının yerini tutan kelime) bu (= Yakındaki bir şeyin adının yerini tutan kelime) –kim (= kişinin adını ya da kimliğini sorup öğrenmek isteyen kelime)... vb.

İsimler, varlıkları tanıtan kelimelerdir. Zamirler ise, varlıkların adı değil, o adları geçici olarak elçilik eden, onların yerini geçici olarak tutan kelimelerdir. Zamirlerin başlıbaşına anlamları yoktur; varlık adı olmadıkları ya da varlıkları niteleyen ve belirten kelimeler olmadıkları için, cümleler dışında, bize hiçbir kavramı doğrudan doğruya veremezler.” (Ediskun, 2004: 156).

Ali Oğuzkan ise adılı şöyle tanımlamaktadır:

“Cümlede gerektiğinde ismin yerini tutan, ismin yerine kullanılan sözcüğe zamir denir.

İsimler varlık adı veya kavram karşılığı olan sözcüklerdir. Zamirler ise herhengi bir varlığın karşılığı değildirler. Bu yüzden tek başlarına anlamları yoktur. Hangi ismin yerini alırlarsa onun anlamını kazanırlar. Bir zamir birden çok ismin yerini tutabildiği için, zamirlerin sayıları az, ama görev alanları geniştir.” (Oğuzkan, 2001: 137).

Tahir Nejat Gencan adıl için:

“O gitti, bilmem *nereye?* Galiba Plevne'ye gitti ve gelmedi; bir daha hiç gelmedi.

Ben bundan yirmi sene evvel, bugün *sizin* olduğunuz gibi, ey aziz kardeşlerim, bir şehidin yetimi olmuştum; *benimki* de *sizinkiler* gibi hayatını barut dumanlarına sarmış gitmişti. Bugünkü *siz*, yirmi sene evvelki *bensiniz*, *ben sizin* hissiyatınızı, bütün ruhunuzu bilirim... *Ben* o yaranın samimi bir aşinasıyım. O yarayı, seviniz; *o*, sizin ebedi bir nişane-i iftiharınızdır.

Söyledim, söyledim, çocukluğumun bütün kalb-i melülünü söyledim. Çünkü *herkes size* vermek istiyor; *ben sizden* olmak, alâminıza iştirak etmek suretiyle *sizin* dertlerinizden bir kısmını almak istiyorum.

(Cenap Şehabettin)

İtalik harflerle dizilen “o, bu, ben, siz, herkes, nereye” sözcükleri ve “-ki”-adlar gibi-varlıkları anlatmak için kullanılmıştır:

O. Anılan kişinin adı yerine kullanılmıştır. Burada *babam* demektir.

Bur: İşaret edilmek istenen nesneyi, içinde bulunduğu günü anlatmak için kullanılmıştır.

Ben: Söz söyleyeni, yazıyı yazanı;

Siz: Kendilerine söz söylenenleri anlatır.

Herkes: Adları söylemekle bitmeyen ya da söylenmek istenmeyen kişilerin hepsini birden anlatmaya yarayan sözcüktür.

Böylece:

Tümcede adların, önce geçmiş kavramların yerlerini tutan ve söyleyenle kendisine söylenen kimseleri hatırlatan sözcüklere ADIL denir.” (Gencan, 2001: 282).

Tahsin Banguoğlu'nun adil tanımı ve açıklaması şöyledir:

“Ardında bir nesne, veya kimse kavramı olan, dolayısıyla bir adın yerini tutan kelimeye zamir (pronom) deriz: sen şu biz onlar kim öteki kendi başkası gibi.

Ek halinde zamirler de tanırız (baş-ım söz-ünüz dede-si). Zamirin, ardında olan ve az, veya çok önceden bilinen nesne veya kimseye öncül (antécédent)deriz.

Zamirler her halleriyle adlara benzerler. Onlar gibi çoklanırlar, isim çekimine uğrarlar ve adtakımlarına girerler.” (Banguoğlu, 2007: 356).

Prof. Dr. Muharrem Ergin'in tanımı ve açıklamaları ise şöyledir:

“Zamirler nesnelere temsil veya işaret suretiyle karşılayan kelimelerdir. Şimdiye kadar gördüğümüz isim cinsinden kelimeler nesnelere doğrudan doğruya karşılayan, onların dildeki karşılıkları olan, onların adları durumunda bulunan kelimelerdir. Zamirler ise nesnelere dildeki gerçek karşılıkları olmayan, fakat gerekince onları ifade edebilen kelimelerdir. Bu işi zamirler nesnelere temsil etmek veya göstermek suretiyle yaparlar. Bu bakımdan isim cinsinden diğer kelimelerle zamirler arasında büyük bir fark vardır. Zamirler temsil ettikleri veya gösterdikleri nesnelere gerçek karşılıkları olmadıkları için, ancak o nesnelere ilk ve gerçek isimlerinin yerini geçici olarak tuttukları için tek başlarına bir şey ifade etmezler. Yani zamirlerin tek başlarına kelime olarak mânâları yoktur. Bir zamir tek basına hiç bir nesneyi karşılamaz, hiç bir şeyin adı değildir. Ancak nesne biliniyor ve bir zamirle ifade ediliyorsa o nesne ile zamir arasında bir bağ kurulur, zamir o nesneyi karşılar...” (Ergin, 1998: 262-263).

Ayrıca adlarla ilgili diğer ad soylu kelimeler ad, önad, belirteç arasındaki farklara da değinmiştir.

“Zamirlerin diğer isimler gibi kelime olarak manâlı bulunmaması, şu veya bu nesneye bağlı olmaması onları ifade bakımından isimlerden çok şümüllü kelimeler hâline getirir. Bir isim şümülüne bir veya bir cins nesneyi alabilir...”

... Zamirlerin diğer isimlerden bir farkı da kelime yapımına onlar kadar elverişli bulunmamasıdır. Gerçekten zamirler kelime yapımında diğer isimlerden çok az kullanılmakta, çok az sayıda yapım eki kabul etmekte dirlir. En işlek yapım eklerini bile ancak bir ikisi alır, diğerlerine onlar da getirilemez...

... Zamirler iyelik eklerini alma bakımından da diğer isimlerden çok farklı bir durumda bulunurlar. Diğer isimlere iyelik ekleri en geniş ölçüde getirilebilmektedir. Zamirler ise iyelik eklerini hemen hemen hiç almazlar. Ancak susu, busu şekillerinde zamire iyelik eki getirildiği görülebilir. Bunların dışında zamirler iyelik eklerini kabul etmezler.

Zamirlerin diğer isimlerden en büyük farkı çekim sırasında kök değiştirmeleridir. Bu, Türkçede zamirlerin en büyük hususiyetidir. Gerçekten, Türkçe eklemeli bir dil olduğu halde, diğer bütün kelimelerde ekler kökleri değiştirmeden onlara eklendiği halde zamirlerin çekiminde köklerde değişiklik olduğu görülür: ben, sen 'in datif şeklinde bana, sana olmaları gibi. Böylece, eklemeli bir kelime yapısı olan Türkçe içinde zamirler çekimli dillerde bulunan bir hususiyet taşıyarak çok ayrı ve dikkate değer bir yer tutarlar. Fakat bu kök değişmesi bütün zamirlerin bütün çekimlerinde değil, bir kısmının çeşitli çekimlerinde görülür...

... Zamirlerin diğer isimlerden bir farkı da *gibi, ile, için* gibi son çekim edatlarına bağlanmalarında görülür. İsimlerin *su gibi, ağaç ile, taş için* şeklinde doğrudan doğruya bağlandıkları bu edatlara zamirler çekim ekleri ile bağlanırlar: *senin gibi, bununla (bunun ile), onun için* misallerinde olduğu gibi.”(Ergin, 1998: 263-264).

Prof. Dr. Doğan Aksan:

“Ad soylu öğelerden biri de adıl (zamir, pronomen) adı verilen sözcük türüdür. Genel olarak adların yerini tutan adılların kişi gösteren ben, sen, o, biz, siz, onlar, kendi gibi kişi adları, bu, şu, o, bunlar, şunlar, onlar gibi gösterme adılları, biri, birisi, başkası, herkes, kimse gibi belgisiz adıllar, hangisi, kim, ne, neyi, neden gibi soru adılları denen türleri vardır...

Dilciler bağlantılı dillerde kişi gösteren eklerin genellikle adıldan geliştiği görüşündedirler.

Belirtme öğelerinin (article'lerin) hemen bütün dillerde gösterme adıllarından doğduğu ileri sürülmüştür.” (Aksan, 2003: 96).

Neşe Atabay, Sevgi Özel, Dr. İbrahim Kutluk:

“Türkiye Türkçesinde dilbilgisinde adıl, ad soylu sözcüklerin önemli bir bölümü olup genellikle adların yerini tutan, kişi, soru, gösterme ve benzerlik kavramları taşıyan sözcükler olarak bilinir. Dilimizde adıllar, *ben, sen, o, kendi, biri, bu, şu, o, kimi, kimse, falan, filan, herkes, hepsi, birkaçı, çoğu, bazı,...* gibi sözcüklerdir. Ayrıca *adam, kişi, insan* sözcükleri adıl olarak kullanılır.

Adıllar, dilin akışı içinde eskiden beri fazla bir değişikliğe uğramadan kullanılagelmiş olup Türkçede değişmeyen bir söz bölümüdür. Türkçeye yakın dillerde de adılların kullanılışlarının Türkçeye yakınlığı öteden beri Türkçe ile diller arasındaki akrabalık konusunda önemli bir tanık sayılmıştır. ” (Atabay ve diğ., 2003: 101).

Prof. Dr. Zeynep Korkmaz:

“Kişilerin ve canlı cansız ad grubundaki varlıkların yerini tutma, onları işaret veya soru yolları ile temsil etme görevi yüklenmiş olan ad soylu kelime türü. Şahıs gösteren ben, sen, o, biz, siz, onlar, şahıs zamirleri dönüşlülük gösteren

kendim, kendin, kendi, kendisi, kendimiz, kendiniz, kendileri zamirleri; bu, şu, o, bunlar, şunlar, onlar işaret zamirleri; biri, birisi, başkası, herkes, kimse vb. belirsizlik zamirleri; hangisi, kim, ne, neyi, neden vb. soru zamirleri gibi türleri vardır (Korkmaz, 2007: 250).

b) Öğretimsel (Pedagojik) Kaynaklar

İlköğretim 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabı'nda adılın tanımı: "Kendileri ad olmadığı halde adların yerini tutan ve onları anımsatan sözcüklere adıl (zahir) denir." (Gül ve Köktürk, 2004: 161).

İlköğretim Ders Kitabı Türkçe 6'da adılın tanımı: "Varlık adlarının yerine kullanılan, onları karşılayan sözcüklere zahir(adıl) denir." (Ünal ve diğ., 2005: 97).

İlköğretim Türkçe 7 Ders Kitabı'nda adılın tanımı: "Varlık adlarının yerini tutan veya onları hatırlatan bu tür kelimelere zahir denir."(Koyuncu ve Koyuncu, 2004: 76).

İlköğretim Türkçe 7 Ders Kitabı'nda adılın tanımı: "Kişi, özlük, gösterme, soru, ve belirsizlik kavramları vererek, zarlıkların yerini tutan sözcüklere zahir denir." (Sarıca ve Gündüz, 2006: 141).

İlköğretim Türkçe 6. Sınıf Öğretmen Kılavuz Kitabı'nda adılın tanımı: "Öğrencilerin "ismin yerini tutan kelime"leri kavramalarını sağlayınız, bunlara "zahir" dendiğini belirtiniz." (Kapulu ve diğ., 2007: 130).

Türkiye Türkçesinde adılın tanımı bütün dil bilgisi kitaplarında hemen hemen aynıdır. Bizim adıl hakkında yapacağımız tanım da pek farklı olmayacaktır.

Adıl: Belirtili adların yerini kişi, dönüşlülük, işaret, belgisizlik, soru anlamlarıyla tutan sözcüklere denir.

Yerini aldığı adın cümledeki bütün görevlerini yaparlar. Adların aldıkları bütün çekim eklerini alabilir; ad tamlamalarına girebilirler.

Bir ya da birden fazla adın yerini tutarlar. Onları öğrenmek için de kullanılırlar. Adılların anlamdan çok görev yönü daha ağır basar. Tekil ve çoğul şekilleri vardır. Adıllar cümlede tek başlarına görev üstlenebilirler. Birçok önad, adıl olarak da kullanılabilir.

Adıllar cümlede “yüklem, özne, nesne, dolaylı tümleç” olabilir.

Yaptığımız araştırmada Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük’te yer alan adılların tamamı şunlardır:

Âlem, aynısı, başka biri, başkası, bazısı, ben, benimki, benimki, beriki, birbiri, birçoğu, birçokları, biri, birileri, birisi, birkaçı, biz, bizimki, böylesi, bu, bunlar, cümle, cümle âlem, cümlesi, çoğu, çokları, diğeri, dost düşman, dünya, dünya âlem, elgün, falan, falanca, filan, hacısı hocası, hangi biri, hangisi, hepsi, her biri, herhangi biri, herkes, hiç kimse, hiçbirisi, kaç, kaç, kâffesi, kâinat, kendi, kim, kimesne, kimi, kimisi, kimse, kimsecik, ne, neresi, nesi, o, o bu, ol, onlar, onunki, öbürkü, öbürleri, öbürü, öteki beriki, ötekileri, ötekisi, öz, pek çoğu, seninki, siz, sizinki, şahsiyet, şu, şu bu, şunlar, şusu busu, topu, topu topu, umum, yediden yetmiş, yedi mahalle, yekdiğeri.

6.2. Dil Bilgisi Kitaplarında Adılların (Zamirlerin) Sınıflandırılması

a) Akademik / Bilimsel Kaynaklar

Haydar Ediskun’un adılları sınıflandırması:

- I) a) Kişi zamirleri
- b) İşaret zamirleri
- c) Soru zamirleri
- ç) Belgisiz zamirler

Ek durumundaki zamirler: a) İyelik zamirleri b) İlgi zamirleri

Ali Oğuzkan’nın sınıflandırması:

1. Kişi zamirleri
2. İşaret zamirleri
3. Soru zamirleri
4. Belgisiz zamirler

Ek halindeki zamirler: a) İyelik zamirleri b) İlgi zamiri

Tahir Nejat Gencan: “Adıllar, yerlerini tuttıkları varlıklara ve tutuş özelliklerine göre beşe ayrılır: Kişi adılları im adılları, belgisiz adıllar, soru adılları, ilgi adılları” (Gencan, 2001: 200-282).

Daha sonraki bölümlerde ise ilgi ve iyelik adılları adlı bir bölüm oluşturmuş ve bu başlık altında: a) İlgi adlı b) İyelik adlı, olarak iki bölümde incelemiştir.

Tahsin Banguoğlu adılları kavramlarına ve kullanışlara göre yedi çeşide ayırmıştır:

1. Kişi zamirleri
2. Gösterme zamirleri
3. İyelik zamirleri
4. Dönüşlü zamirler
5. Soru zamirleri
6. Belirsiz zamirler
7. İlinti zamirleri

Prof. Dr. Muharrem Ergin, adılların çeşitlerini şöyle ayırmıştır:

- 1) Şahıs zamirleri
- 2) Dönüşlülük zamirleri
- 3) İşaret zamirleri
- 4) Soru zamirleri
- 5) Belirsizlik zamirleri
- 6) Bağlama zamirleri

Neşe Atabay, Sevgi Özel, Dr. İbrahim Kutluk: “Adılları şu bölümlere ayırarak inceliyoruz:

1. Kişi adılları

2. Gösterme adıkları
3. Belgisiz adıklar
4. Soru adıkları

Prof. Dr. Zeynep Korkmaz, adıkların çeşitlerini yapıları ve işlevleri bakımından iki bölüme ayırır.

I- Yapıları Bakımından Zamirler

1. Basit (Yalın) Zamirler
2. Türemiş Zamirler
3. Birleşik Zamirler

II- İşlevleri Bakımından Zamirler

1. Şahıs Zamirleri
2. Dönüşlülük Zamirleri
3. İşaret Zamirleri
4. Aitlik Zamirleri
5. Belirsizlik Zamirleri
6. Soru Zamirleri
7. Bağlama Zamirleri

b) Öğretimlik (Pedagojik) Kaynaklar

İlköğretim 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabı'nda adıkların sınıflandırılması: "Kişi (şahıs) zamiri, işaret zamiri, belgisiz zamir, soru zamiri." (Gül ve Köktürk, 2004: 162).

İlköğretim Ders Kitabı Türkçe 6'da adıkların sınıflandırılması: "Kişi zamiri, işaret zamiri, belgisiz zamir, soru zamiri." (Ünal ve diğ., 2005: 97, 98).

İlköğretim Türkçe 7 Ders Kitabı'nda adılların sınıflandırılması: “Kişi zamirleri, işaret zamiri, belgisiz zamir, soru zamiri, iyelik zamiri, ilgi zamiri” (Koyuncu ve Koyuncu, 2004: 76, 82).

İlköğretim Türkçe 7 Ders Kitabı'nda adılların sınıflandırılması:

“Anlamlarına Göre Zamirler

1. Sözcük biçimindeki zamirler: Kişi zamirleri, işaret zamirleri, soru zamirleri, belgisiz zamirler

2. Ek biçimindeki zamirler: iyelik ekleri, ilgi eki” (Sarıca ve Gündüz, 2006: 141).

İlköğretim Türkçe 6. Sınıf Öğretmen Kılavuz Kitabı'nda adıllar etkinliklerle 1. Sözcük biçimindeki zamirler: Kişi zamirleri, işaret zamirleri, soru zamirleri, belgisiz zamirler ve ek biçimindeki ilgi zamiri ki” (Kapulu ve diğ., 2007: 130) şeklinde sınıflama ortaya çıkmaktadır.

Yukarıdaki bazı sınıflamalara baktığımızda çekim ekleri konusu olan iyelik ekleri adıl sınıfı olarak alınmıştır. Biz bu bölümü biçim bilgisine girdiği için sınıflamaya almayacağız.

Yine bazı sınıflamalarda “ki” bağlacı da zamir sınıfına alınmıştır. Biz bu konuyu bağlaçlar bölümünde inceleyeceğiz.

Ve yine aitlik eki olan “-ki” ekini de zamir sınıfı olarak ele almışlardır. Bunun da biçim bilgisinde olması gerektiğine inanıyoruz.

Biçim bilgisi konusu olan yapı bakımından zamirleri de ele almayacağız

Adılları görevleri ve anlamları bakımından ele alarak aşağıdaki gibi sınıflandırmayı uygun bulduk:

1. Kişi adılları
2. Dönüştürme adılları
3. İşaret adılları
4. Belgisiz adıllar
5. Soru adılları

6.3. Görev ve Anlam Bakımından Adıllar (Zamirler)

6.3.1. Kişi Adılları

Kişi adlarının yerini alan kelimelere kişi adılları denir.

Kişi adıllarında, adılar söz söyleyen, söz söylenen ve sözü edilen olarak sınıflandırılır. Bu durum aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 1: Kişi adıllarının sınıflandırılması

Kişiler		Tekil Kişi	Çoğul Kişi
Söz söyleyen	1.Kişi	Ben	Biz
Söz söylenen	2.Kişi	Sen	Siz
Sözü edilen	3.Kişi	O	Onlar

Türkçe kişi adılları tekil kişi olarak ben, sen, o; çoğul kişi olarak biz siz onlar'dır.

Kişi adılları ad durum eklerini aldıklarında çekimleri aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 2: Kişi adıllarının durum ekleri çekimi

Kişiler	Tekil			Çoğul		
	1. kişi	2. kişi	3. kişi	1. kişi	2. kişi	3. kişi
Yalın durum	ben	sen	o	Biz	siz	onlar
Belirtme durumu	beni	seni	onu	Bizi	sizi	onları
Yönelme durumu	bana	sana	ona	Bize	size	onlara
Bulunma durumu	bende	sende	onda	bizde	sizde	onlarda
Ayrılma durumu	benden	senden	ondan	bizden	sizden	onlardan
Eşitlik durumu	bence	sence	onca	bizce	sizce	onlarca
Vasıta (ile) durumu	benimle	seninle	onunla	bizimle	sizinle	onlarla
İlgi durumu	benim	senin	onun	Bizim	sizin	onların

Yukarıdaki çekimlere baktığımızda “ben ve sen” kişi adıları, -e yönelme ekini aldığımda kökünde ses değişimi olur. ben-e, bana; sen-e, sana

Kişi adıları tamlayan ekini alırlar fakat tamlanan ekini alamazlar. Tamlanan eki iyelik ekleridir. Kişi adıları birinci şahıslarda “ben, biz” tamlayan eki –im’dir: ben-im kalemim.

Bu yüzden genellikle tamlayan görevindeki kişi adıları genellikle düşme eğilimi gösterirler. Çünkü tamlanan durumundaki kelimenin aldığı iyelik eki kişi adılı görevini yapmaktadır.

Bazen “saygı, incelik, üstün sevgi, alçak gönüllülük, kırılma, öfke” nedeniyle “sen” kişi adılı yerine “siz” kişi adılı kullanılır:

Siz bu olayı görmediniz mi? / Sizden bir isteğim olacak.

Böbürlenmek, tepeden bakmak, büyüklük taslamak veya alay etmek amacıyla “ben” yerine “biz” kişi adılı kullanılır: Böylelerinin hakkından gelmeyi biliriz biz.

“Biz” kişi adılı çoğul ekini alarak abartma ve övünme anlamı kazanır: “Bize İstanbul’un ağası derler.”

Kişi adıları bazen yalın durumda ait olduğu adı pekiştirmek için önüne gelir:

Biz erkekler her zaman duygusal olmayı bilmeliyiz.

6.3.2. Dönüşlülük Adıları

Yapılan işin, yapana döndüğünü gösteren veya kişileri pekiştirerek bildiren anlamca güçlendiren adılardır.

Dönüşlülük adıları genellikle kişi adılı olarak kabul edilmektedir.

Dönüşlülük adılını kişi adılarından ayıran en büyük özellik iyelik eklerini alabilmesidir: kendim, kendin, kendi, kendimiz, kendiniz, kendileri.

Tablo 3: Dönüşlülük adıllarının durum ekleri çekimi

Kişiler	Tekil Kişi			Çoğul Kişi		
	1	2	3	1	2	3
Yalın durum	kendim	kendin	kendi	Kendimiz	kendiniz	kendileri
Belirtme durumu	kendimi	kendini	kendini	Kendimizi	kendinizi	kendileri
Yönelme durumu	kendime	kendine	kendine	Kendimize	kendinize	kendilerine
Bulunma durumu	kendimde	kendinde	kendinde	kendimizde	kendinizde	kendilerinde
Ayrılma durumu	kendimden	kendinden	kendinden	kendimizden	kendinizden	kendilerinden
Eşitlik durumu	kendimce	kendince	kendince	kendimizce	kendinizce	kendilerince
Vasıta durumu	kendimle	kendinle	kendiyle	Kendimizle	kendinizle	kendileriyle
İlgi durumu	kendimin	kendinin	kendinin	Kendimizin	kendinizin	kendilerinin

Dönüşlülük adılı “kendi” kelimesidir. Dönüşlülük adılı da çekim eklerini alır ve tamlama oluşturabilir. Tamlama oluştururken iyelik eklerini almayabilirler: kendi sınıfım, kendi sınıfın, kendi sınıfı, kendi sınıfımız, kendi sınıfınız, kendi sınıflarımız.

Ad ve adıl olan bir özneyle birlikte pekiştirme görevinde kullanılır:

Bu soruyu ben kendim de çözerim.

Sakın yardım etme. Bütün bu işleri o kendisi yapacak.

Yüklemin özneye dönüşünü belirtir:

Ablam kendisi tarandı.

Arka arkaya kullanılarak tek başına yapılan işi vurgular, pekiştirilmiş dönüşlülük belirteçler oluşturur.

Günlerce kendi kendime bütün bu olanları sorup durdum. (tek başına anlamında)

Anlamadığım bir şekilde bilgisayar kendi kendine kapanıyordu. (belirteç)

Yalın haldeki dönüşlülük adılı cümlede özneyi temsil eder.

6.3.3. İşaret Adılları

Varlıkların adlarını söylemeden, onları işaret ederek gösteren adıllardır. Adın durum eklerini alabilirler.

Başlıca işaret adılları şunlardır: bu, şu, o, bunlar, şunlar, onlar, öteki, beriki, şura, bura, ora, burası, şurası, orası, böylesi, şöylesi, öylesi, öbürü...”

<u>Tekil</u>	<u>Çoğul</u>
bu	bunlar
şu	şunlar
o	onlar

İşaret adılları ad tamlamalarında tamlayan ve tamlanan olabilir:

Öteki kitap, şunun defteri / kitabın şurası, odanın burası... gibi.

Tablo 4: İşaret adıllarının durum ekleri çekimi

Kişiler	Tekil			Çoğul		
	1. kişi	2. kişi	3. kişi	1. kişi	2. kişi	3. kişi
Yalın durum	bu	şu	o	bunlar	şunlar	onlar
Belirtme durumu	bunu	şunu	onu	bunları	şunları	onları
Yönelme durumu	buna	şuna	ona	bunlara	şunlara	onlara
Bulunma durumu	bunda	şunda	onda	bunlarda	şunlarda	onlarda
Ayrılma durumu	bundan	şundan	ondan	bunlardan	şunlardan	onlardan
Eşitlik durumu	bunca	şunca	onca	bunlarca	şunlarca	onlarca
Vasıta (ile) durumu	bununla	şununla	onunla	bunlarla	şunlarla	onlarla
İlgi durumu	bunun	şunun	onun	bunların	şunların	onların

“Böyle, şöyle, öyle” kelimeleri kullanımına göre bazen ad, bazen önad, bazen adıl, bazen belirteç görevi üstlenir:

O, her zaman böyledir. (ad)

Böylesini hiçbir pazarda bulamazsın. (adılı)

Böyle soruyu nereden bulursun bilmem? (önad)

Ödevlerini daima böyle yap. (belirteç)

“O” ve “onlar” kelimeleri, hem işaret adılı hem kişi adılı olarak kullanılabilir. Bu kelimeler, insan için kullanılırsa kişi adılı; insan dışındaki varlıklar için kullanılırsa işaret adılı olur:

Ona bu durumu anlatmak zorundayım. (Kişi adılı)

Onu kırmadan masanın üzerine koy. (İşaret adılı)

“O” kelimesi işaret sıfatı olarak da kullanılır. Ama bir adı belirtmesi, işaret etmesi gerekir:

O vazoyu kırmadan masanın üzerine koy. (işaret önadı)

İşaret adıları, adların yerini tuttuğu gibi, önceden geçen bir cümlenin yerini de tutabilir:

Çok güzel bilgisayar kullanırım; bunu biliyorsun.

6.3.4. Belgisiz Adıllar

Hangi adın yerini tuttuğu açıkça belli olmayan, adların yerini tutarken onların durumunu belgisiz bir şekilde ifade eden kelimelerdir.

En çok kullanılan belgisiz adılar şunlardır: kimi, kimisi, hepsi, tamamı, herkes, kimse, hiç kimse, falan, filan, başkası, birtakımı, her biri, öteberi, şey...”

Tanımlanamayan uçan nesnelere bazıları gerçekten inanıyor.

Kimisi perhiz yapmadığı için kilo alıyor.

Falan gelsin, filan gelmesin diyemem.

Belgisiz adılar da ad durum eklerini alırlar: bazısını, bazısına, birkaçını, hepsinden, başkasına, birine... gibi.

Kişi adıkları kadar çok kullanılırlar.

Belgisiz adılarda bazı istisnalar dışında iyelik eki “-ı, -i, -u, -ü” yer alır. Belgisiz adıkların sonundaki bu ek kaldırılarak, bu kelimeler bir adı niteleyecek şekilde kullanılırsa, belgisiz önad olurlar:

Bazısı klasik romanları okumayı daha çok seviyor. (Belgisiz adıl)

Bazı insanlar klasik romanları okumayı daha çok seviyor. (Belgisiz önad)

Kelimenin başına -m- sesi getirilerek yapılan ikilemelerde, ikinci ve anlamsız olan kelime belgisiz adıldır:

Gösteri yapanlar polis molis tanımadan yürüyüşe devam ettiler. (Belgisiz adıl)

Belgisiz adıklar ad tamlamasında hem tamlayan hem de tamlanan olabilir:

Sebzelerin bazıısı çürük çıktı. / Kiminin düşüncesi seni rahatsız edebilir.

6.3.5. Soru Adıkları

Adların yerini soru yoluyla tutan kelimelerdir. Soru adılının cevabı, bir ad ya da başka bir adıldır.

En çok kullanılan soru adıkları şunlardır: kim, kimler, ne, neler, nere, neresi, nereyi, nereye, nerede, nereden, hangisi, hangimiz, hangileri... gibi.

Bütün bu olan biteni kimden duydun?

Bu eşyaları buraya hanginiz bıraktı?

Soru adıkları da ad durum eklerini ve iyelik eklerini alırlar:

Kimi, kime, kimlerden, neyi, neye, neresinde, kaçımıza, hangisine, hangimiz, kiminiz... gibi.

Soru kelimelerinin çoğu cümlede kullanılışlarına göre adıl, önad veya belirteç olabilir. Fakat “kim” kelimesi daima soru adılıdır.

Soru adıkları, ad tamlamalarında tamlayan da tamlanan da olabilir:

Verilen görevlerin hangisini yaptın?

Şu gelen de kimin nesi?

Onların neyi yok ki?

BÖLÜM 7: İLGEÇLER (EDATLAR)

İlgeçler; adlar, önadlar, belirteçler, sayılar, adılar gibi anlamlı kelimeler değildir. Tek başına anlamları yoktur. Bunlara görevli kelimeler denilir. Başka kelimelerle kullanıldıklarında yeni anlam ilişkisi kurarlar. İlgeçler sözcükler arasında eşitlik, benzerlik, beraberlik, zaman, araç, amaç gibi ilgiler kurarlar. Başka kelimeler ile birlikte kelime öbekleri oluştururlar. Genellikle diğer ad soylu kelimeler gibi cümlede özne, nesne tümleç... gibi görevler yapabilirler. Cümleden çıkarıldıklarında anlamda bozulma meydana gelir. Ad, önad, belirteç görevinde de kullanılan ilgeçler vardır:

Bizden başka herkes dışarı çıkmış. (ilgeç)

Bu konuyu başkasına anlatma. (ad)

Başka kitaplar da okumalısın. (önad)

Sana başka bana başka davranıyor. (belirteç)

Genellikle ad ve ad soylu kelimelerle kullanılırlar.

Bir kelimeye tek başına ilgeç denilemez. Ancak görev üstlenince ilgeç olduğu anlaşılır. İlgeçlerden anlamlı sözcükler türetilmez.

Yaptığımız araştırmada Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük'te yer alan ilgeçlerin tamamı şunlardır:

aha, ahacık, başka, beli, beri, bilfarz, değin, dek, denli, derece, doğru, evet, gibi, ha, hayır, he, için, ila, işte, kadar, kelli, mesela, oldu, olur, örneğin, peki, söz gelimi, söz gelişi, söz temsili, tamam, temsil, üzere, üzre, ya, yok.

7.1. Dil Bilgisi Kitaplarında İlgeçlerin (Edatların) Tanımı

Türkiye Türkçesinde ilgeçler ad soylu kelimeler olarak ele alınmaktadır. Genellikle anlam ilişkisi kuran kelimeler olarak açıklanırlar. Şimdi tanımlara bakalım:

a) Akademik / Bilimsel Kaynaklar

Haydar Ediskun'un ilgeç tanımı ve açıklaması şöyledir:

“Edatlar başlıbaşlarına anlamları olmayan, ancak anlamlı kelimelere, takımlara, kelime öbeklerine ulandıkları ya da bir cümleye girdikleri zaman çeşitli anlam ilgileri kuran ve böylece kendi anlamları sezilen kelimelerdir...”

Edatlar başlıbaşlarına anlamları olmayan, ancak, cümlelere girdikleri zaman türlü anlam ilgileri kuran ve böylece kendi anlamları sezilen kelimeler olduklarına göre, durum ekleri ile zarf türeten ekleri de edatlar arasında incelmekte hiçbir sakınca yoktur.” (Ediskun, 2004: 284).

Ali Oğuzkan’ın ise ilgeç tanımı ve açıklaması şudur:

“Tek başlarına anlamları olmayan, anlamları diğer sözcük ve sözcük gruplarıyla cümlede beliren, anlama katkıda bulunan sözcüklere edat denir. Eski dilciler edatları, eksik anlamlı kelimeler yerine koymuşlar; bu anlamda edatlara ‘huruf-u meânî: anlamlı harfler’ demişlerdir. Belki de bu nedenle bazı dilciler edatları, ünlemleri, bağlaçları ve ekleri edatlar başlığı altında incelemişlerdir.

Edatlar görevli sözcüklerdir. Ama anlama katkı sağlamak, anlamın daha iyi belirmesini gerçekleştirmek görevinde olan sözcüklerdir.” (Oğuzkan, 2001: 140).

Tahir Nejat Gencan ilgeç için şöyle bir tanım yapmıştır:

“Atatürk’ün asil yüreği -pas tutmayan madenler *gibi*- kin nedir, hiç bilmemiştir. Devlet, millet ve inkılap davalarındaki husumetleri ne *kadar* sert ve derin ise, kendi şahsına ve hususi hayatına taalluk eden meselelerdeki hiddetleri o derece hafif ve geçici idi... fertlerin hürriyetlerini herhangi bir zor ve tazyik *ile* örselenmek onun vicdanının kabul edemeyeceği bir adaletsizlik ve mantıksızlıktı.

(Yakup Kadri Karaosmanoğlu)

İtalik harflerle dizilmiş sözcüklerin belli başlı birer anlamı yoktur. Görevlerine göz atalım: “gibi” sözcüğü “asil yürek”le “pas tutmayan maden” arasında bir benzetme ilgisi kuruyor. Demek ki:

Sözcükler, kavramlar arasında anlam ilgisi kurmaya yarayan ve ancak bu görevleri için kullanılan sözcüklere İLGEÇ denir.” (Gencan, 2001: 473).

Tahsin Banguoğlu’nun ilgeç tanımı ve açıklaması şöyledir:

“İsimlerden sonra gelip onların söziçinde başka unsurlarla ilişkilerini kuran kelimelere takı (postposition) adını veriyoruz: gibi, için, ile, göre, rağmen, değin, beri, yana, içinde gibi.

Bunlar başlıbaşına bir kavram sahibi olmayıp iki kavram arasındaki ilişkiyi belli etmeye yararlar: Ayı gibi adam. Araba ile geldim. Sabahtan beri bekliyor. Aliye göre değil. Çekmece içinde bulmuş. Poyraza karşı açık. gibi.

Takılar yalnız adlara değil, her türlü isimlere gelirler.

Takılar şekilce kelime, işleyişçe isim çekimi ekleri durumunda bulunurlar. Bu ekler gibi iki kavram arasında ilgi kurucudurlar. Çok defa da işleyişleri bir çekim ekiyle karşılanabilir.” (Banguoğlu, 2007: 385-386).

Prof. Dr. Muharrem Ergin edatı tanımlarken ünlemleri, bağlaçları ve edatları bir bütün olarak kabul etmiş öyle tanımlamıştır. İlk önce bu tanımı daha sonra da bizim konumuz olan son çekim edatının tanımını yapacağız. Genel olarak edat:

“Edatlar mânâları olmayan, sadece gramer vazifeleri bulunan kelimelerdir. Tek başlarına mânâları yoktur. Hiçbir nesne veya hareketi karşılamazlar. Fakat mânâlı kelimelerle birlikte kullanılarak onları desteklemek suretiyle bir gramer vazifesi görürler. Onun için mânâlı kelimeler olan isimlerin ve fiillerin yanında edatlara da vazifeli kelimeler diyebiliriz.” (Ergin, 1998: 348).

Son çekim edatı:

“Bunlar işletme eki vazifesi gören edatlardır. İsimlerden sonra gelerek onların çeşitli hallerini yaparlar. Fonksiyonları bakımından bu edatları hal eklerine benzetebiliriz. Hal ekleri ismin nominal hallerini, isim hallerini; son çekim edatları ise ismin adverbial hallerini, zarf hallerini meydana getirirler.” (Ergin, 1998: 365-366).

Neşe Atabay, Sevgi Özel, Dr. İbrahim Kutluk: “Anlam ve görevleri daha çok, tümce içinde birlikte bulunduğu sözlerle beliren, sözcükler arasında ilgi kurmaya yarayan öğelere ilgeç denir: gibi, kadar, dolay, göre, için, ile gibi.”(Atabay ve diğ., 2003: 125).

Prof. Dr. Zeynep Korkmaz: “Yalnız başına anlam taşımayan; ancak, ad ve ad soylu kelimelerden sonra gelerek sonuna geldiği kelimeyle cümledeki başka kelimeler arasında anlam ilişkisi kuran, gramer görevli bağımsız kelime.” (Korkmaz, 2007: 79).

“Yalnız başlarına anlamları olmayan, ad ve ad soylu kelime ve kelime gruplarından sonra gelerek anlam bakımından bunlarla sıkı sıkıya bağlı bulunan, gramer bakımından onlara hâkim olan ve eklendikleri kelimeler ile cümlenin öteki kelimeleri arasında çeşitli anlam ilişkileri kuran görevli sözlere.” (Korkmaz, 2003: 1052).

Prof. Dr. Tuncer Gülensoy da edatı tanımlarken ünlem, bağlaç ve edatı bir bütün olarak kabul etmiş ve genel olarak şu tanımı yapmıştır:

“Bir kelimedenden sonra gelerek, o kelimeyle ötekiler arasında bağlantı kuran kelimeye edat (ilgeç) denir.” (Gülensoy, 2005: 425).

Konumuzla ilgili olan son çekim edatı içinde: “Bu edatlar işletme eki vazifesi gören edatlar olup, isimlerden sonra gelerek onların çeşitli zarf hallerini yaparlar.” (Gülensoy, 2005: 427).

Prof. Dr. Alâeddin Mehmedoğlu, edat ve takıyı ayrı ayrı tanımlamıştır:

Edat. “Kelime ve cümlelerin anlamını kuvvetlendirerek cümleye belirli anlam inceliği (çaları) veriyor.”

Takı: “İsmin belirli bir halinde kullanılmış kelimeyle başka bir kelime arasında ilişki yaratıyor.” (Mehmedoğlu, 2006: 142).

Prof. Dr. Necmettin Hacıeminoğlu edat: “Edatlar tek başlarına manaları olmayıp, ancak cümledeki diğer kelime ve kelime grupları arasında çeşitli münasebetler kurmaya yarayan ‘alet sözler’dir, ‘vasıtalar’dır.” (Hacıeminoğlu, 1992: V).

Çekim edatları: “İsimlerden sonra gelerek, bağlı olduğu isimle cümlenin diğer unsurları arasında zaman, mekan, cihet, tarz, benzerlik, başkalık v.b. gibi bakımlardan çeşitli ilgiler kuran kelimelere çekim edatı diyoruz.” (Hacıeminoğlu, 1992: 1).

Dr. Kamil Tiken: “Edatlar, tek başına anlamı olmayıp daha çok isimlerden sonra gelerek onlarla diğer kelimeler arasında ilgi kuran görevli kelimelerdir.” (Tiken, 1992:1).

b) Öğretimlik (Pedagojik) Kaynaklar

İlköğretim 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabı’nda ilgecin tanımı: “İşte tek başlarına anlamları olmayan, ancak cümlede sözcükler arasında neden, araç, benzerlik, eşitlik, yön ve benzeri bakımlardan anlam ilgisi kuran böyle sözcüklere ilgeç (edat) denir.” (Gül ve Köktürk, 2004: 227).

İlköğretim Ders Kitabı Türkçe 6’da a ilgecin tanımı:

“Tren kasabanın istasyonundan sülün gibi geçiyordu.”

“Sizin Mustafa Kemal, şu kavak ağacı kadar var mı?” cümlelerinde geçen “gibi” ve “kadar” sözcükleri, farklı türden sözcükler arasında değişik yönlerden anlam ilgisi kurmaktadır. İlk örnekte trenin sülüne benzediği, ikinci örnekte ise Atatürk’ün boyunun kavak ağacı yüksekliğinde olduğu konusunda ilgiler kurulmaktadır. Bu tür sözcüklere edat(ilgeç) denir.” (Ünal ve diğer., 2005: 142).

İlköğretim Türkçe 7 Ders Kitabı'nda ilgecin tanımı: "... ile, gibi, için, kadar, karşı kelimeleri tek başlarına bir anlam taşımazlar. Fakat kelimeler arasında anlam ilgisi kurmaya yararlar. Cümlede kelimeler arasında ilgi kurarak anlam kazanan bu tür kelimelere edat denir." (Koyuncu ve Koyuncu, 2004: 97).

İlköğretim Ders Kitabı Türkçe 8'de ilgecin tanımı:

"Hem kendi hem başkası için aydınlık vericidir."

"Ruh neşe ile büyür, neşe ile yükselir."

Birinci tümcede, "için" sözcüğü "hem kendi hem başkası" sözcük grubuna sebep anlamı kazandırmaktadır.

İkinci tümcede "ile" sözcüğü ise "neşe" ismi ile birleşerek vasıta bildirmektedir.

Tek başlarına bir anlamları olmayan, ancak tümce içinde kelimeler arasında anlam ilgisi kurmaya yarayan böyle (ait, beri, doğru, dolayı, gibi, için, ile, kadar, üzere gibi) sözcüklere edat (ilgeç) denir." (Saraçoğlu ve diğ., 2007: 77).

İlköğretim Türkçe 6. Sınıf Öğretmen Kılavuz Kitabı'nda ilgecin tanımı: "... isim, sıfat ve zamir gibi kelimelerden farkını (tek başlarına bir anlam taşımadıklarını, cümle içinde bir görev ya da anlam üstlendiklerini) kavratınız. Edat (araç, zaman, sebep, eşitlik, yer-yön ilgisi kurmak vb.) görevli kelimeler." (Kapulu ve diğ., 2007: 83).

İlköğretim Türkçe Öğretmen Kılavuz Kitabı 6'da ilgecin tanımı: "...cümlede kendinden önceki sözcükle anlam ilişkisi kurduğunu hissetmelerini sağlayınız." (Kara ve diğ., 2006:199).

Türkiye Türkçesinde ilgeç tanımında karşılaşılan zorluğun sebebi bütün dil bilgisi kitaplarında terim farklılıkları ve sınıflandırma farklılıklarının olmasıdır. Bu da bize tanım ve sınıflama zorluğu ortaya çıkarmaktadır.

Yukarıdaki tanımlara baktığımızda bağlaç, ünlem ve son çekim edatlarının hepsini kapsayan edat tanımı yetersiz bir tanımdır. İçinde bağlaç ve ünlemleri işaret eden bir tanım veya açıklama yoktur. Olması da mümkün değildir. Çünkü ayrı bir tanım ve sınıflandırmaya girerler.

Genel tanımlarda (bağlaç, ünlem ve çekim edatını kapsayan) bir kelimedenden sonra gelip ondan sonraki kelimelerle anlam ilişkisi kurarlar denilmektedir. Bu tanım ünlem ve bağlaç için yeterli ve doğru bir açıklama değildir. Aslın da çekim edatının tanımıdır.

Biz tanımlar içinde sadece edatı kapsayan tanımlar için Sayın Korkmaz'ın tanımını daha uygun buluyoruz.

İlgeç: “Yalnız başlarına anlamları olmayan, ad ve ad soylu kelime ve kelime gruplarından sonra gelerek anlam bakımından bunlarla sıkı sıkıya bağlı bulunan, gramer bakımından onlara hâkim olan ve kelimeler ile cümlenin öteki kelimeleri arasında çeşitli anlam ilişkileri kuran görevli sözlere.” (Korkmaz, 2003: 1052).

Ayrıca takı tanımını için de Sayın Mehmedoğlu'nun tanımını uygun buluyoruz:

Takı: İsmi belirli bir halde kullanılmış kelimeyle başka bir kelime arasında ilişki kuran kelimelerdir.

7.2. Dil Bilgisi Kitaplarında İlgeçlerin (Edatların) Sınıflandırılması

a) Akademik / Bilimsel Kaynaklar

Haydar Ediskun ilgeçleri sınıflandırmamıştır. İlgeç olan kelimeleri tek tek ele alarak anlam ilişkilerini açıklamıştır. Bu ilgeçler şunlardır: a (e), acaba (acep), ancak, bakalım, bari, belki, bile, bilmem, bire, de, değil, değil mi, demek, -den başka, -den beri, -den içer, -den önce, -den öte, -den yana (tarafa), -den sonra, diye, -e göre, -e kadar (dek, değin), -e karşı, evet, eğer (şayet), gel (gel de), gitsin (olsun bitsin), gitti, (gitmiş), gibi, güya (sanki, sözde), hani (haniya), her ne kadar, hiç değilse (hiç olmazsa), için, işte, iyisimi, ile (beraber, birlikte), mi, nerde, olur (peki), olsun bitsin (gitsin), oldu olacak, peki, sade, sadece, sebebiyle (dolayısıyla), sırf, sözde, şartıyla, tek, ta, var (varın, varsın, varsınlar), ya, yalnız, ya da, yalnızca, yani, yok, yok mu, yoksa.

Ali Oğuzkan ilgeçlerde hiçbir şekilde sınıflandırma yapmamıştır.

Tahir Nejat Gencan ilgeçleri görevleri olarak şu şekilde incelemiştir:

1. Benzetme ilgeçleri, 2. İçin, 3. İle, 4. Yalnız, 5. Ancak, 6. Doğru, 7. Karşı, 8. Değil, 9. Nedenlik ilgeçleri,

Ayrıca ilgeçlerde öbekleşme ile ilgeçlerin yapıları, alt başlıklar altında incelenmiştir.

Tahsin Banguoğlu ilgeçlere, takı demiş ve şu ana ve alt başlıklarda incelemiştir:

I- Takılarda istem

- A. Kim hali isteyen takılar
- B. Kime hali isteyen takılar
- C. Kimden hali isteyen takılar
- D. Adı katkı alan takılar

II- Takıların Yapısı

- A. Kök olan takılar
- B. İsimden üreme takılar
- C. Fiilden üreme takılar
- D. Yer yön adlarından takılar

Prof. Dr. Muharrem Ergin edatı, son çekim edatı olarak, kullanışlarına ve fonksiyonlarına göre sınıflandırmıştır:

1. Kullanışlarına göre son çekim edatları

- a) Öteki isimlerin yalın, zamirlerin genitif veya akkuzatif halleri ile birleşenler
- b) Yalın hal ile birleşenler
- c) Datif hali ile birleşenler
- d) Ablatif hali ile birleşenler

2. Fonksiyonlarına göre son çekim edatları

- a) Vasıta ve beraberlik edatları

- b) Sebep edatları
- c) Benzerlik edatları
- d) Başkalık edatları
- e) Diğer hal edatları
- f) Mikdar edatı
- g) Zaman edatları
- h) Yer ve yön edatları

Neşe Atabay, Sevgi Özel, Dr. İbrahim Kutluk, ilgeçleri; kullanım ve görevlerine göre ilgeçler adı altında: ile, için, gibi, göre kadar üzere (üzre) gibi başlıklarda ele almışlardır (Atabay ve diğ., 2003: 119-124).

Prof. Dr. Zeynep Korkmaz, ilgeçleri temel özelliklerine göre üç ana bölümde incelemiştir:

I- Yapı ve kökenleri bakımından edatlar

1. Türkçe kökenli edatlar: a)Ad kökenli edatlar b) Fiil kökenli edatlar
2. Yabancı kökenli edatlar

II- Kullanılış biçimleri bakımından edatlar

1. Yalın durumu isteyen edatlar
2. Zamirlerden sonra ilgi durumu isteyen edatlar
3. Yönelme durumu isteyen edatlar
4. Çıkma durumu isteyen edatlar

III- Görevleri bakımından edatlar

1. “Aitlik” ve “ilgili olma” ilişkisi kuranlar, 2. “Benzerlik, tıpkılık, denklik” ilişkisi kuranlar, 3. Belirtme yoluyla “başkalık” ilişkisi kuranlar, 4. “Beraberlik” veya “vasıta” ilişkisi kuranlar, 5. “Miktar” ve “derece” ilişkisi kuranlar, 6. “Uygunluk, denklik” ve

“nispet” ilişkisi kuranlar, 7. “Sebeup, maksat, gaye, hedef” ilişkisi kuranlar, 8. “Karşıtlık, karşılaştırma, zıtlık” ilişkisi kuranlar, 9. “Yön gösterme” ilişkisi kuranlar, 10. “Öncelik, sonralık ve zaman” ilişkisi kuranlar, 11. “Şüphe, tatmin, aşırılık pekiştirme” bildiren ki edatı.

şeklinde de alt bölümlere ayırıp incelemiştir.

Prof. Dr. Tuncer Gülensoy, son çekim edatlarını:

a) İsimlerle eksiz olarak birleşenler

b) Zamirlerin genitif halleri ile birleşenler

c) İsimlerin ve zamirlerin datif hali ile birleşenler

e) İsimlerin ve zamirlerin ablatif hali ile birleşenler, olmak üzere dört grupta incelemiştir (Gülensoy, 2005: 426).

Prof. Dr. Alâeddin Mehmedoğlu, edatları:

A)Yalnızca Çeşitli Anlam İnceliği Oluşturan Edatlar

1. Kuvvetlendirici Edatlar: Ki, en, daha, daha da, artık, hatta da//de, ha, dahi, bile

2. Somutlaştırıcı(konkreleştirici) Edatlar: Öyle, asıl

3. Sınırlayıcı Edatlar: Yalnız, ancak, birce

4. Soru Edatları: Yani, mı, mi, mu, mü, be, meğer ha

5. İşaret Edatları: İşte, budur, odur

6. Emir Edatları: Koy, koyun, gel, gelin, ha, da//de, di

7. Olumluluk(tasdik) Edatları Evet, he, peki

8. Olumsuzluk (inkâr) Edatları: Hayır, hiç, yok

9. Şart Edatı: İse(-sa//se)

B) Yüklemlik ve Anlam İnceliği Oluşturan Edatlar

İdi (-dı, -di, -du, -dü,) imiş (-mış, -miş, -muş, -müş)

1. Fiillerde yüklemlik belirtisini kuvvetlendirmek için zaman ve kip eklerinden sonra kullanılıp, hareketin icrasında hikâye ve rivayet anlamı ile bir dizi anlam inceliği oluştururlar.

2. İsim, sıfat, sayı, zarf, zamir ve takılara eklendikleri zaman hem yüklemlik hem de çeşitli anlam incelikleri oluştururlar.

Takıları ise:

1. Benzetme bildirenler: gibi, kadar, dek
2. Mekân ilişkisi bildirenler: doğru, kadar, dek
3. Zaman bildirenler: önce, evvel, sonra, kadar
4. Maksat bildirenler: için
5. Sebep bildirenler: için, dolayı, ötürü, üzre
6. İstisna bildirenler: başka, özge, gayrı
7. Vasıta ve beraberlik bildirenler: ile
8. Miktar bildirenler: kadar
9. İştirak bildirenler: ile

şeklinde sınıflandırmıştır. (Mehmedoğlu, Yüksek Lisans Ders Notları)

Prof. Dr. Necmettin Hacıeminoğlu, çekim edatlarını:

1- Yapı ve menşe bakımından

- a) Fiil menşeli olanlar
- b) İsim menşeli olanlar
- c) Yabancı asıllı olanlar

2- Kullanılış bakımından

a) Yalnız edat olarak kullanılan donmuş kelimeler

b) Aslında isim veya zarf olmakla beraber, geçici olarak edat durumunda kullanılan kelimeler

3- Mana bakımından

a) Başkalık, farklılık ifade edenler

b) Benzerlik ve miktar bildirenler

c) Mekân ve zaman ifade edenler

d) Cihet bildirenler

e) Sebep ve gaye bildirenler

f) Tarz ve mukayese bildirenler

g) Beraberlik ve vasıta bildirenler, olarak sınıflama yapmıştır.

b) Öğretimsel (Pedagojik) Kaynaklar

İlköğretim 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabı'nda ilgecin sınıflandırılması: “neden, araç, benzerlik, eşitlik, yön ve benzeri bakımlardan anlam ilgisi kuran ilgeçler.” (Gül ve Köktürk, 2004: 227).

İlköğretim Ders Kitabı Türkçe 6'da a ilgecin sınıflandırılması: “Araç ilgisi, benzerlik ilgisi, eşitlik ilgisi, sebep ilgisi, yer-yön ilgisi, soru ilgisi kuran ilgeçler.” (Ünal ve diğ., 2005: 142).

İlköğretim Türkçe 7 Ders Kitabı'nda ilgecin sınıflandırılması hakkında herhangi bir bilgi yoktur (Koyuncu ve Koyuncu, 2004: 97).

İlköğretim Ders Kitabı Türkçe 8'de ilgecin sınıflandırılması hakkında herhangi bir bilgi yoktur (Saraçoğlu ve diğ., 2007: 77).

İlköğretim Türkçe 6. Sınıf Öğretmen Kılavuz Kitabı'nda ilgecin sınıflandırılması: “Zaman bilgisi, benzerlik, eşitlik bilgisi, amaç bilgisi, araç bilgisi” (Kapulu ve diğ., 2007: 83).

İlköğretim Türkçe Öğretmen Kılavuz Kitabı 6'da ilgecin sınıflandırılması: benzerlik anlamı, amaç, eşitlik, yaklaşık, eylemin yer bakımından başlangıcı, eylemin zaman bakımından başlangıcı, sadece, uyarı, uygun, ilgili gibi anlam ilgisi kuran ilgeçler.” (Kara ve diğ., 2006:199).

Yukarıdaki bilgilere de dayanarak biz ilgeçler için şöyle bir sınıflandırmayı uygun bulduk:

1-Anlam ilişkisi kuran ilgeçler

Bu bölümde anlam ilişkilerini sınıflamak değil, ilgeç görevinde kullanılan kelimelerin anlam özellikleri ve ilgileri ile verilmesini uygun bulduk.

2- Ad durum ekleriyle kullanılan takılar

- a) Yalın durumu isteyen takılar
- b) İlgi durumu isteyen takılar
- c) Yönelme durumu isteyen takılar
- d) Ayrılama (çıkma) durumu isteyen takılar

Takılar ait oldukları kelimelerin adın belirtme, bulunma, eşitlik ve vasıta durum eklerini almazlar.

Takılar kendilerinden önce kullanılan kelimelere yer-yön, karşılaştırma, benzetme, zaman, sebep, amaç, birliktelik anlamları katar.

7.3. Anlam İlişkisi Kuran İlgeçler (Edatlar)

Adın durum eklerini talep etmeyen ve anlam ilişkisi kuran ilgeçlerdir. Kelimeler arasında ve cümlelere anlam inceliği katarlar. Başlıca ilgeçler şunlardır: a/e, ancak, bari, be, bile, bilmem, bire, demek, gel, gitsin, hani, hele, işte, mI/mU, nerde, oldu olacak, sade/sadece, sebebiyle/dolayısıyla, ta, var/varın/varsınlar, ya, yalnız/yalnızca, yok/yok mu... gibi.

Ancak: Sınırlama bildiren ilgeçtir. Yalnız, sadece, özgülük, olsa olsa, en çok gibi anlam ilgileri kurar:

Bu televizyonu ancak o tamir edebilir. (yalnız, sadece)

Bu resim ancak otuz lira eder. (en çok, en fazla)

Çay ancak Karadeniz Bölgesi'nde yetişen bir üründür. (özlük)

Bakalım: Şüphe, tehdit, istek anlamları katan bir ilgeçtir:

Yatmadan önce sütünü içme de göreyim bakalım. (tehdit)

Bakalım, kek güzel olmuş mu? (şüphe, ihtimal)

Neler yapacağını bir görelim bakalım. (istek)

Bari: En azından, hiç olmazsa gibi anlam ilişkisi kuran bir ilgeçtir:

Bütün gün hiçbir iş yapmadın. Bari fındıkları çuvala doldursaydın. (hiç olmazsa)

Be: Soru anlamı katan ve kızgınlık anlam ilgisi kuran ilgeçtir:

Git başımdan be, adam. (kızgınlık)

O bu rahatlığı bırakıp gider mi be. (soru)

Ne anlatıyorsun sen be. (soru ve kızgınlık)

Bile/dahi: Kuvvetlendirme ilgecidir. Birliktelik, umulmazlık, dahi anlam ilişkileri kurar:

Cebimdeki paradan sana beş kuruş bile vermem. (dahi, asla,)

Bisikleti o bile sürebiliyorsa. (umulmazlık)

Kır gezintisine bizimle senin küçük oğlun bile geldi. (birliktelik)

Demek: Soru ve benzerlik anlamı katan ilgeçtir:

Demek, sen de tatilini Antalya'da geçireceksin. (Benzerlik)

Demek, sen çok yaramazlık yaptın? (soru)

Gel/gelin: Emir ve istek bildiren ilgeçtir:

Gel, bu akşam çay bahçesine gidelim. / Gelin, bu akşam çay bahçesine gidelim.

Gel, gör beni aşk ne eyledi.

“De” ile beraber olumlu cümleyi olumsuz, olumsuz cümleyi olumlu yapar

Bu şirin kıza gel de kız.

Bu kadar parayı harcadıktan sonra gel de sinirlenme.

Hani: Soru ve özlem anlamı katan ilgeçtir:

Hani o gözlerin var ya! (özlem)

Hani o güzel gözlerin? (soru)

İşte: İşaret ilgecidir.

İşte, beğendiğim ev böyle bir şey.

İşte, nasıl da gülüyor babasına.

mI/mU: Soru ilgecidir. Fakat cümleye çeşitli anlamlar da katar:

- a) Son çıkan kitaplardan “Şu Çılgın Türkler”i okudun mu? (soru)
- b) Saat on iki oldu mu herkes mola veriyor. (zaman)
- c) Ben araba kullanamaz miyim? (olumsuzluk)
- d) Yok canım, telefon etmez miyim? (kesinlik)
- e) Bu yağmurda da balık tutulur mu? (şaşma)
- f) Konuyu dinledin mi anlarsın. (şart)
- g) Bizimki okuyor mu okuyor. (alay)
- h) Zahmet olmazsa kaşığı uzatabilir misin? (rica)

Sade/sadece: “Yalnız/yalnızca” ilgeci ile aynı anlam ilgisi kurar. Sınırlama ilgecidir.

Tek, ancak, yalnız anlamları katar:

Onun üzüntüsünü sadece sen giderebilirsin.

Gazlı içecek istemiyorum. Bana sadece su getirin.

Sizde sade çay içmeyi düşünüyoruz.

Kötü günlerinde yanında sadece eşi vardı.

Sebebiyle/dolayısıyla: Sebep-sonuç ilgisi kuran ilgeçtir:

Şiddetli kar yağması sebebiyle köy yolları kapandı.

Uçağın rötar yapması dolayısıyla biraz daha bekleyeceğiz.

Varın/varsın/varsınlar: Boş verme, önemsememe, serbest bırakma ilgisi kurar:

Varsın istediği gibi davransın.

Hiç takmıyorum. Varsın selam bile vermesin.

Yalnız/yalnızca: Ad, önad, belirteç ve bağlaç olarak kullanılabilen bu kelime “sadece, bir tek” anlamına gelmek şartıyla ilgeç olarak da kullanılabilir. İlgeç olarak kullanıldığında anlatıma sınırlama getirir.

O şimdi evde yalnızmiş. (ad)

Ege ve Akdeniz sahillerini yalnız gezdi. (belirteç)

Yalnız insanlara oldum olası hep acımışımıdır. (önad)

Meyveler güzel, yalnız biraz renksiz. (ama, bağlaç)

Ben bu dünyada yalnız seni sevdim.(ilgeç)

Hamsiyi yalnız Karadeniz’de avlayabilirsiniz. (ilgeç)

Yalnız benim için bak yeşil yeşil. (ilgeç)

7.4. Ad Durum Ekleriyle Kullanılan Takılar

Takılar ait oldukları kelimelerin adın yalın, ilgi, yönelme, bulunma ve ayrılma durum eklerini almalarını sağlarlar.

Takılar ait oldukları kelimelerin adın belirtme, eşitlik ve vasıta durum ekleri ile beraber kullanılmazlar.

Takılar kendilerinden önce kullanılan kelimelere yer-yön, karşılaştırma, benzetme, zaman, sebep, amaç, birliktelik anlamları katar.

Prof. Dr. Alâeddin Mehmedoğlu'na göre takıların özellikleri şunlardır:

- “1. Takıların tek başına sözlük anlamı yoktur. Dolayısıyla tek başına hiçbir soruya cevap olmadıklarından cümle ögesi olamazlar.
2. Takılar ismin hallerine girebilen tüm kelimelerden sonra kullanılırlar.
3. Takılar kendilerinden önce gelen kelimelerin ismin yalın, ilgi, yönelme ve çıkma hallerinden birisine girmesini talep eder.
4. Takıların çoğu yalnızca bildirme ekini kabul ederler.
5. Takılar ait oldukları isimle birlikte takı öbeği oluştururlar ve yine bu öbek içerisinde cümle ögesi olabilirler.” (Mehmedoğlu, Yüksek Lisans Ders Notları).

Yine Prof. Dr. Alâeddin Mehmedoğlu'na göre takıların anlam türleri şunlardır:

- “1. Benzetme bildirenler: gibi, kadar, dek
2. Mekân ilişkisi bildirenler: doğru, kadar, dek
3. Zaman bildirenler: önce, evvel, sonra, kadar
4. Maksat bildirenler: için
5. Sebep bildirenler: için, dolayı, ötürü, üzere
6. İstisna bildirenler: başka, özge, gayrı
7. Vasıta ve beraberlik bildirenler: ile
8. Miktar bildirenler: kadar
9. İştirak bildirenler: ile” (Mehmedoğlu, Yüksek Lisans Ders Notları).

Ayrıca ilgeçlerin sınıflandırılması bölümüne baktığımızda Banguoğlu, takılarda istem; Ergin, kullanılışlarına göre son çekim edatları; Korkmaz, kullanılış biçimi bakımından edatlar; Gülensoy, son çekim edatları olarak ele aldıkları sınıflandırma bizim düşündüğümüz sınıflandırma ile aynıdır.

Buradaki tek fark anlam ilgisi kuran ve ad durum eklerini almayan ilgeçler ile bağlandıkları kelimelere ad durum eklerini aldırarak takıların ayrı olarak ele alınmamasıdır.

Takıların:

- a) Yalın durumu isteyen takılar: diye, *gibi, için, ile, kadar, üzere/üzere*

- b) İlgı durumu isteyen takılar: *gibi, için, ile, diye, kadar. (Adıllarla)*
- c) Yönelme durumu isteyen takılar: *ait, dair, dek, değin, doğru, göre, ilişkin, kadar, karşılık, karşı, nazaran, rağmen.*
- d) Ayrılama (çıkma) durumu isteyen takılar: *aşağı, başka, beri, dışarı, dolayı, evvel, gayri, içeri, itibaren, önce, öte, ötürü, sonra, taraf, yana.*

başlıkları altında görev ve anlam ilişkilerini inceleyeceğiz.

7.4.1. Yalın Durumu İsteyen Takılar

Bağlandığı kelimelere adın yalın durumunu isteyen takılardır: diye, gibi, için, ile, kadar, üzre/üzere.

Diye: Amaç, sebep anlam ilgileri kuran takıdır. Birlikte kullanıldığı kelimeler ile birlikte belirteç olabilir. Adıllarla da ilgi halinde kullanılır.

Ne diye taksitleri yatırmadın? (amaçla)

Polis gelecek diye arabaları buradan çekemiyoruz. (sebep)

İki gündür telefonda yanlışlıkla Sami diye birini soruyorlar. (sanmak)

Gibi: Benzetme bildiren takıdır. “Eşitlik, tezlik, yaklaşıklık, olasılık” ilgileri kurar. Birlikte kullanıldığı kelimeler ile ad, önad, belirteç olabilir. Adıllarla da ilgi halinde kullanılır. Bunu daha sonra ele alacağız.

Bal gibi tatlı sözlerle insanı rahatlatıyor. (benzerlik)

Bardağı kaptığı gibi tepesinden aşağı döktü. (tezlik)

Saat dört gibi elektrikler kesilecekmiş. (yaklaşıklık)

Herkesin anlayabileceği gibi anlat. (biçimde)

Yarın güneç açacak gibi gözüküyor. (tahmin, olasılık)

“-ce, -cesine, -imsi” ekleri “gibi takısının yerine kullanıldığı da olur:

Çocuğa acımadan deli gibi vuruyordu./Çocuğa acımadan delice(delicesine) vuruyordu.

Gözlerinin rengi sanki koyu yeşil gibidi./ Gözlerinin rengi sanki koyu yeşilimsiydi.

İçin: Amaç ve sebep bildiren takıdır. “Amaç, sebep, süre, uğruna, hakkında, karşılık” gibi anlam ilgileri kurar. Birlikte kullanıldığı kelimeler ile ad, önad, belirteç olabilir. Adıllarla da ilgi halinde kullanılır.

Ne için geldiğimi sanıyorsun? Aranızı bulmak için buradayım. (amaç)

Geç kalktığı için otobüsü kaçırdı. (neden- sonuç)

Bu ülke için atalarımız ne şehitler verdi. (uğruna, yoluna)

Beş gün için yaylaya ot biçmeye gitti. (süre)

Kış için yaptığımız yol çalışmaları tamamlandı mı? (özgülük)

Yan komşular için kötü şeyler söylüyorlar. (hakkında)

Bu dereden geçmek için sandal gerekir. (şart)

Bu kitap için kaç lira ödedin? (karşılık)

İle: Araç ve beraberlik bildiren takıdır. “Sebep, araç, zaman, birliktelik, durum” anlam ilgileri kurar. Birlikte kullanıldığı kelimeler ile birlikte belirteç olabilir. Adıllarla da ilgi halinde kullanılır. Kelimelere birleşerek “araba ile-arabayla” yazılabilir. Eş görevli kelimeler ile cümleler arasında “ve” görevinde kullanıldığında bağlaç olduğu unutulmamalıdır.

Öfkeyle oturduğu yerden kalktı. / Öfkeyle kalkan zararla oturur. (durum)

Bu vidaları ancak tornavida ile sıkabilirsin. (araç)

Buradan Beşiktaş’a deniz otobüsü ile gidebilirsin. (vasıta)

Kucağıma aldığı yeni doğmuş bebeği ile herkese gülümsüyordu. (birliktelik)

Kapının açılması ile birden içeri girdi. (zaman)

Eğitim seviyesinin yükselmesi ile suç işleme oranları düştü. (sebep-sonuç)

Kadar: Benzetme bildiren takıdır. “Yaklaşık olarak, belirsizlik” anlam ilgileri de kurarlar. Birlikte kullanıldıkları kelime ile ad, önad, belirteç olabilir. Adıllarla ilgi halinde ve diğer kelimelerle yönelme halinde de kullanılır.

Bacak kadar çocuk bize dikleniyor. (benzetme)

Amma da ısrar ediyor. Keçi kadar inatçı (benzetme)

Ne kadar zamanım kaldı bilmiyorum (belirsizlik)

Çorbaya yarım tatlı kaşığı kadar tuz attı. (yaklaşık olarak)

Patlamayla birlikte yirmi kadar insan yere yattı. (yaklaşık olarak)

Üzre / üzere: Amaç ve koşul bildiren takılardır. “Amaç, şart, zaman, gibilik, yaklaşıklık” gibi anlam ilgileri kurar.

Yanına bu konuyu bir daha açmamak üzere çözmeye geliyorum. (amaç, için)

Bakteriler hakkında bilgi vermek üzere okula geldi. (amaç, için)

Önümüzdeki hafta vermek üzere sana borç verebilirim. (şart, koşul)

Kararlaştırdığımız üzere orada buluşalım. (şekilde, tarzda)

Projelerinizi bildiğiniz üzere yapın. (şekilde, tarzda)

Yakın olmayı, yakınlaşmayı anlatır, “ zaman “ ilgisi oluşturur:

Çabuk olmalıyız, mesai başlamak üzere. (zamanda yakınlık)

7.4.2. İlgi Durumu İsteyen Takılar

Adılların ilgi durum eki almış biçimi ile kullanılan takılardır: diye, gibi, için, ile, kadar.

Diye: Sebep anlam ilgisi kuran takıdır. Birlikte kullanıldığı kelimeler ile birlikte belirteç olabilir.

Bu kitabı senin diye almıştım. (sebep, sanmak)

Masadaki silgiyi onun diye biliyorum. (sanmak)

Gibi: Karşılaştırma bildiren takıdır. Birlikte kullanıldığı kelimeler ile ad, önad olabilir:

Onun gibisini hiçbir yerde bulamazsınız.

Benim gibi düşündüğünü sanmıyorum.

Kararımı değiştirmeyeceğim. Tıpkı senin gibi.

Senin gibi başarılı bir mühendisle çalışmak isterim.

Bizim gibi istekli olmalısın.

İçin: Benzetme bildiren takıdır. “Görelilik, hakkında, aitlik, uğruna” gibi anlam ilgileri kurar. Birlikte kullanıldığı kelimeler ile ad, belirteç olabilir:

Benim için çok tembel yorumu yapmak pek de adil değil. (hakkında)

Bu koltuğu onarmanın onun için zor olmadığını biliyorum. (göre)

Bütün bu yemekler senin için özenle pişirildi. (aitlik)

İlkbahar bizim için mutluluk demektir. (görecelik)

Bu gözyaşlarım senin için. (uğruna)

Bütün konuşulanları o da senin gibi yanlış anlamış. (karşılaştırma)

İle: Birliktelik (beraberlik) bildiren takıdır:

Benimle gelmeyi düşünüyor musun?

Senin ile her şeye varım.

Bizimle iyi geçinmek istiyorsan davranışlarına dikkat etmelisin.

Kadar: Benzetme ve karşılaştırma bildiren takıdır. “Eşitlik, yaklaşık” olarak anlam ilgileri de kurarlar. Birlikte kullanıldıkları kelime ile ad, önad, belirteç olabilir. Diğer kelimelerle yönelme halinde de kullanılır.

Alışveriş yaparken onun kadar pazarlık yapan yoktur. (karşılaştırma)

Karadeniz Bölgesi’ni senin kadar ben de dolaştım.(eşitlik)

Arabasını satmasına bizler de en az senin kadar bir anlam veremedik. (yaklaşık olarak)

7.4.3. Yönelme Durumu İsteyen Takılar

Kelimelere bağlanırken ad durum eklerinden –a/-e yönelme durum eklerini isteyen takılardır: ait, dair, dek, değin, doğru, göre, ilişkin, kadar, karşılık, karşı, nazaran, rağmen.

Ait: “Sahiplik, ilgilendirme” bildiren takıdır:

Bana ait fikirlere saygı duymalısın.

Çok ayıp, Başkasına ait eşyaları kurcalama!

Kitaplıkta oğluma ait bir bölüm oluşturmak istiyorum.

Dair: “Aitlik, hakkında, üzerine” anlam ilgileri kuran takıdır:

Sakarya’ya dair güncel haberleri takip edemiyorum. (ait)

Vergi indirimine gidileceğine dair söylentiler var. (hakkında, söylenti)

Gençlere ergenliğe dair seminer verilecek. (hakkında)

Değın: Zaman, hakkında anlam ilgisi kurar. “doğru, -e kadar” takısı ile yakın göreve sahiptir:

Bu zamana değın hiçbir haber alamadık.

Bu derginin içeriğine değın bir bilgim yok.

Dek: “Zaman, mesafe” anlam ilgisi kurar. “-e kadar” takısı ile yakın göreve sahiptir:

Hastaneye dek zorla yürümek istedi. (mesafe)

Boks maçını setretmek için saat ikiye dek uyumadık. (zaman)

Doğru: “Zaman, yer, yön” anlam ilgisi kurar. “-e kadar” takısı ile yakın göreve sahiptir:

Çocuklara kızınca topu dereye doğru fırlattı.(yön)

Akşama doğru beni uyandırmayı unutma.(zaman)

Konuşmasını yapmak için kürsüye doğru yürüdü. (yön)

Yukarıda takı olarak kullanılan “doğru” sözcüğünün cümlede değişik görevlerde kullanılmasını inceleyelim.

Matematik dersinde hocamız bize bir doğru çizmemizi istedi. (ad)

Sen ne dersen de. Bana göre doğru konuşuyor. (belirteç)

Herkes sırada doğru dursun. (belirteç)

Doğru insan, dürüst insan her zaman saygı görür. (önad)

Göre: “Görelilik, uygunluk, yönünden, bakımından, karşılaştırma” gibi anlam ilgileri kurar.

Bana göre sen haksızsın. (görelilik)

Erzurum, Erzincan’a göre daha soğuk. (karşılaştırma)

Ayağını yorganına göre uzat. (uygunluk)

Fenerbahçe bana göre bu sene şampiyon olamaz. (bence, görelilik)

Başbakana göre küresel kriz Türkiye’ye uğramadı. (açısından)

“-ce” eki göre takısının yerini alabilir.

Örnek: Bence (bana göre) siyah olan daha çok yakıştı..

Kadar: “Zaman ve varılan yer” gibi anlam ilişkileri kuran takıdır.

Gelecek haftaya kadar ceketinizin ölçüsünü almam gerekiyor. (zaman)

Trene binmek için her gün evden istasyona kadar yürüyorum. (varılan yer)

Karşı: Nazaran, hakkında, yönelme, ilgili olma, zaman” anlamları katar.

Uzun zamandır duvara karşı anlamsızca bakıyordu. (yönelme anlamlı)

Sabaha karşı büyük bir gürültüyle uyandı. (zamanda sınırlama)

Tiyatroya karşı olan ilgisi annesini sevindirmiş. (ilgili olma)

Seneye biz de karşıya taşınacağız. (ad)

Zaman bildiren kelimelere eklenip “doğru, sularında” anlamları katar ve belirteç öbeği oluşturur:

Fırtına sabaha karşı etkisini iyice azaltmıştı.

“Karşı” kelimesi ad ve önad olarak da kullanılabilir; birleşik fiil yapabilir.

Yaşlı adamı yolun karşısına geçirdik. (ad)

Karşı masada oturanlar aralarında tartışıyorlardı. (önad)

Tuhaf birisiydi. Doğru yanlış her söylenene karşı çıkıyordu. (birleşik fiil)

Nazaran: Karşılaştırma ilgisi kuran takıdır:

Mustafa, Selim’e nazaran daha uyumludur.

Türkçe dersini matematik dersine nazaran daha çok seviyorum.

Rağmen/karşın: Karşıtlık ilgisi kurar:

Beş kuruş parası olmamasına karşın (rağmen) yaşamayı seviyor.

Çok ısrar etmeme rağmen benimle gelmedi.

7.4.4. Ayrılma (Çıkma) Durumu İsteyen Takılar

Kelimelere bağlanırken ad durum eklerinden –dAn yönelme durum eklerini isteyen takılardır: aşağı, başka, beri, dışarı, dolayı, evvel, gayri, içeri, itibaren, önce, öte, ötürü, sonra, taraf, yana.

Başka: “Dışında, hariç” anlam ilişkisi kuran, istisna bildiren takıdır:

Balıktan başka tüm yemek çeşitlerini ikram edebiliriz. (dışında, hariç)

Kusura bakmayın. İlk defa kaşardan başka peynir çeşidimiz kalmadı.(istisna)

Anladım ki senden başka arkadaşım yokmuş. (hariç)

“Başka” kelimesi ad, önad ve belirteç olarak da kullanılabilir:

Sana başka, bana başka anlatıyor. (belirteç)

Başka planlarınız da varsa anlatın. (sıfat)

Başkalarını rahatsız etmeye hakkınız yok. (adıl)

Beri: eylemin başlangıç yeri ve zamanını bildiren anlam ilgisi kuran:

Hasta olduğundan beri bir lokma yemek yemedi. (süre başlangıcı)

Uzun zamandan beri Kocaeli’ye tayin olmak istiyor. (süre başlangıcı)

“Beri” kelimesi ad, önad veya belirteç de olabilir. Bu durumda takı değildir:

Berisi oturmak için daha uygun. (ad)

Berideki bardakla sen mi çay içtin. (önad)

Arabayı biraz daha beri çek. (belirteç)

Dolayı / ötürü: “Sebebiyle, hakkında, yüzünden,” anlam ilgisi kuran sebep bildiren takılardır:

Küresel ısınmadan dolayı mevsimlerde değişiklikler olmaya başladı.

Yeni çalışma alanları kurulmadığından dolayı artan nüfusla beraber işsizlikte çoğalmakta.

Aşırı sıcaklardan ötürü (dolayı) sebze fiyatlarında artış başladı.

Kimse yasanın belirtmediği suçtan dolayı (ötürü) cezalandırılmaz.

Teyzesinde kalamadığından dolayı ağlamaya başladı.

“-den” takısı tek başına da nedenlik bildirir. Bu bakımdan ‘dolayı, ötürü’ sözcükleri bir bakıma gereksiz kullanılmış sayılırlar:

Soğuktan dolayı çok kalın giyinmişti.

Soğuktan çok kalın giyinmişti.

Evvel / önce: “Zaman, yer, sıra” ilgisi kuran takıdır.

Öğleden evvel burada ol. / öğleden önce burada ol. (zaman)

Bu sıraya sizden önce onlar girmişti. / Bu sıraya sizden evvel onlar girmişti. (sıra)

Manavdan önce sola dönersen okulu görürsün. (yer)

“önce” kelimesi de “-den” takısı ile kimi zaman aynı anlamı vermektedir:

Baban gelmeden önce eve geri dön. / Baban gelmeden eve geri dön.

Gayri: “Başka” takısına yakın anlam ilgisi kurar:

Senden gayri gerisini görmez oldu.

İtibaren: Başlangıç yerini ve zamanını bildiren takıdır:

Kitabı başından itibaren okumaya başla.

Bugünden itibaren sana televizyon seyretmeyi yasaklıyorum.

Binayı alt kattan itibaren boyamaya başla.

Öte: Kendinden önceki yeri veya uzaklığı bildiren takıdır:

Bundan öte çıkış yok.

Korkmama anlamında da kullanılabilir:

Ne olacaksa olsun. Ölümünden öte yol yok.

Sonra: “Zaman, yer, sıra” bildiren takıdır.

Bu sonuçtan sonra birincilik şansı kalmadı.

Yemek yedikten sonra kahve içmek istiyorum.

Bu yol Bostancı’dan sonra Maltepe’ye gider.

Saat beşten sonra tiyatroya gidelim mi?

Taraf: “Yön gösterme, kayırma, yana” ilgileri kurar.

Tartışma konusunda benden taraf olmanı beklerdim.

Yana: “Yön gösterme, taraf, hakkında” ilgileri kurar

Bu hafta bizim takımdan yana tezahürat yapmanı istiyoruz. (taraf)

Senden yana hiç bir şikâyet yok. (hakkında)

Kapıdan yana doğru çekilin. (yön gösterme)

BÖLÜM 8: BAĞLAÇLAR

Bağlaçlar, önceki kelime türleri (adlar, önadlar, belirteçler, sayılar, adıllar) gibi anlamlı kelimeler değildir. Tek başına anlamları yoktur. Anlam ilişkisi devam eden cümleleri ve eş görevli kelimeleri birbirine bağlarlar. Bir başka kelime sınıfına geçmezler ve genellikle diğer ad soylu kelimeler gibi cümlede özne, nesne tümleç... gibi görevler yapmazlar.

Bağlaçları birçok yerde edatlar başlığı altında ele alındığını gördük. Biz bağlaçları ayrı bir sınıflamaya tabi tutarken aşağıdaki ölçütleri de göz önünde bulundurduk:

1-Bağlaçların yerine noktalama işaretlerini koyabilirsiniz ama ilgeçlerin yerine noktalama işaretlerini koyamazsınız.

2- Bağlaçlar var olan anlam ilişkilerine dayanarak anlam kurar, ilgeçler ise var olan anlam ilişkisi değil yeni anlam ilişkisi kurar.

3- Bağlaçları cümleden çıkarınca bazen anlam daralması olsa da anlam bozulmaz, ilgeçleri çıkartırsak cümlenin anlamı bozulur.

4- Bağlaçlar önad takımı ve belirteç öbeği kurmazlar ama ilgeçler önad takımı ve belirteç öbekleri oluştururlar

5- “İle” hariç bütün bağlaçlar ayrı yazılır, ilgeçler ise kelimelere eklenebilir.

6- Bağlaçlar cümlede bağlama görevi haricinde kullanılmazlar, ilgeçler ise bağlama görevi de yaparlar.

7- Bağlaçlar takılar gibi önceki kelimeye durum eklerini aldırılmazlar.

Bu konuda birkaç görüşü de aşağıda belirtmek istiyoruz.

Haydar Ediskun:

“Edatlar ile bağlaçların arasındaki önemli ayrım şudur:

A) Bir edatın ilk görevi, kelimelere, kelime öbeklerine ya da cümlelere şu ya da bu anlam ilgisini kazandırmaktır. Hiç kuşkusuz bu anlam ilişkisi kurarken edatın bağlayıcılık görevi de sezilir; ama bu görev ikinci planda kalır. Bir bağlacın ilk görevi ise, cümleleri, kelimeleri ya da kelime öbeklerini bağlayıcılıktır. Hiç

kuşkusuz bu bağlayıcılığı yaparken birtakım anlam ilgileri de sezilir; ancak bu ilgiler ikinci planda kalır.

B) Edatlar, sıfat takımları ya da zarf öbekleri kurabilirler. Bağlaçlar, hiçbir zaman sıfat takımları ya da zarf öbekleri kuramazlar,ama gerekirse bunları bağlayabilirler.” (Ediskun, 2004; 302).

Prof. Dr. Zeynep Korkmaz: “Edatlar ile bağlaçlar bazı şekil ortaklığı bulunmasına rağmen, kullanılış yerleri ve işlevleri bakımından aralarında herhangi bir ortaklık yoktur. Bu nedenle bazı gramerlerde görüldüğü gibi, bağlaçların edatlar sınıfında yer alması doğru değildir.” (Korkmaz, 2003: 1094).

Prof. Dr. Doğan Aksan, ilgeç için

“Bu kavramın batı dillerinde çoğunlukla bağlaçları da içerdiği ve bizde kimi yazarların edat adı altında bütün bu türleri ele aldıkları göz önünde tutulacak olursa ilgeç teriminin kapsamı içine her üç türden öğelerin girdiği söylenebilir. Ancak Türkçenin özelliği dikkate alınacak, bağlaçlar bir yana bırakılacak olursa ilgeç kavramı içine “postpositio” sayılan, sözcükten sonra gelen öğeleri alabiliriz.” (Aksan, 2003: 96).

8.1. Dil Bilgisi Kitaplarında Bağlaçların Tanımı

Türkiye Türkçesinde bağlaçlar ad soylu kelimeler olarak ele alınmaktadır. Genellikle eş görevli kelimeler, kelime grupları, cümle öğeleri veya cümleler arasında ilişki kuran ya da bunları bağlayan kelime olarak açıklanmaktadır. Şimdi tanımlara bakalım:

a) Akademik / Bilimsel Kaynaklar

Haydar Ediskun’un bağlaç tanımı şöyledir: “Bağlaçlar, başlıbaşlarına anlamları olmayan, fakat cümleleri ya da eş-görevli kelimeleri ya da kelime öbeklerini hem biçimce hem de anlamca birbirine bağlayan kelimelerdir.”

“Bağlaçlar, cümle ya da cümleciklerin öğeleri arasında harç ya da lehim görevindedir. Onları, cümle çözümünde ‘şu ya da bu cümleleri ya da öğeleri bağlayan yardımcı bir öğedir’ diye tanıtırız.” (Ediskun, 2004: 302).

Ali Oğuzkan’ın ise bağlaç tanımı şudur: “Bağlaç sözü, ‘bala-’ fiilinden türetilmiştir. Sözcüğün anlamı düşünüldüğünde bağlaçların nasıl görevinin bağlamak olduğu anlaşılır. Bu durumda bağlaç, eş görevli sözcükleri, sözcük gruplarını ve cümleleri birbirine bağlayan, tek başlarına anlamları olmayan sözcüklere denir.” (Oğuzkan, 2001: 141).

Tahir Nejat Gencan bağlaç için şöyle bir tanım yapmıştır:

“On altı yaşında *ya* var, *ya* yoktum. *Fakat* biliyordum *ki* bazı memleketlerde hürriyet denilen bir saadet vardır *ve* oralarda herkes istediği kitabı okuyabilir.

(Yakup Kadri Karaosmanoğlu)

İtalik harflerle dizilmiş sözcükler, eşit *ya* da anlamca ilgili öğeleri birbirine bağlıyor.

Anlamca ilgili tümceleri, kavramları *ya* da görevdeş öğeleri bağlamaya yarayan sözcüklere BAĞLAÇ denir.” (Gencan, 2001: 482).

Tahsin Banguoğlu'nun bağlaç tanımı ve açıklaması şöyledir:

“Söziçinde iki kelimeyi, aynı değerde iki cümle unsurunu, iki yargıyı ve bazanda iki paragrafı bağlamaya yarayan kelimelere bağlam (conjonction) adını veriyoruz:

Kedi ile köpek - Beni ve kardeşimi çağırdılar. Güzel, fakat bakımsız bir bahçe. Yola çıkamadık, çünkü hava bozdu. Yolda yorulmuştuk da, hemen yattık. gibi.

Bazı bağlamlar da bağladıkları iki kelime, veya yargıdan önce, *ya* da sonra tekrarlanarak kullanılırlar:

<<Ya devlet başa, *ya* kuzgun leşe>>. <<Ne sana, ne bana>>. Ali Bey de, oğlu da iyi karşıladılar. <<Hem kel, hem fodal>>. Yazın olsun, kışın olsun bu yürüyüşü yaparım. gibi.

Bu ikili kullanışta bağlamlar değişik de olabilir:

<<Düşmanlar dışarıdan, biz içerden yıktık memleketi>>. Biryandan ortağı, öbüryandan karısı batırdılar adamı. *Ya* otur, yahut gidelim. gibi” (Banguoğlu, 2007: 390).

Prof. Dr. Muharrem Ergin bağlacı edat olarak kabul etmiş, bağlama edatları olarak açıklama ve tanım yapmıştır:

“Bunlar kelimeden küçük dil birliklerini, kelimeleri, kelime gruplarını ve cümleleri şekil veya mânâ bakımından birbirine bağlayan, onlar arasında bir irtibat kuran edatlardır.

Türkçede aslında bağlama edatı yoktu. Bağlama edatları Türkçede sonradan ve yabancı dillerin tesiri ile ortaya çıkmıştır. Onun için Türkçede kullanılan bağlama edatlarının büyük bir kısmı yabancı asıllıdır. Türkçede olanlar da bazı isim ve şekillerinin sonradan edatlaşması ile ortaya çıkmıştır.” (Ergin, 1998: 352).

Prof. Dr. Doğan Aksan:

“Bağlaç (lat. coniunctio) terimi geleneksel dilbilgisinde tümceleri *ya* da tümce bölümlerini birbirine bağlayan öğeleri anlatmak üzere kullanılmıştır. Türkçedeki fakat, meğer, zira, madem, hem...hem, veya, veyahut gibi yabancı kökenli, üstelik, demek ki, yeter ki, ancak, yalnız, ister...ister, gerek...gerek, oysa oysa ki, gibi yerli bağlaçları inceleyecek olursak bunların da genellikle tümceler arasında bağlantı sağladığını görürüz.” (Aksan, 2003: 97).

Neşe Atabay, Sevgi Özel, Dr. İbrahim Kutluk:

“Eş görevli ya da birbiriyle ilgili sözcükleri, sözcük öbeklerini, özellikle tümceleri bağlamaya yarayan, bunlar arasında anlam ve kimi zaman biçim bakımından bağlantı sağlayan öğelere bağlaç adı verilir. Büyük çoğunluğu yabancı kökenli olan, aşağıda teker teker inceleyeceğimiz ve, veya, yahut, veyahut, ya da, fakat, meğer, zira, madem, hem hem gibi bağlaçlar, dilimize Arapça ve Farsçanın etkisiyle girmiştir. Türkçenin biçim ve sözdizimi bakımından taşıdığı özellikler, dilimizde temel tümce ile yantümceler ve tümcemsiler arasında bağlantıyı sağlamada yararlanan olanaklar, bağlaçların kullanılmasına çoğu zaman gereksinme bırakmamaktadır... Bugün kullanılan bağlaçların Arapçadan, Farsçadan alınma oluşu, Türkçenin bu önemli niteliğinden ileri gelmektedir.” (Atabay ve diğ., 2003: 125).

Prof. Dr. Zeynep Korkmaz: “Söz içinde birden çok kelimeyi kelime grubunu veya cümleyi birbirine bağlayarak aralarında çeşitli yönlerden ilgiler kuran görevli kelimeler.” (Korkmaz, 2007: 32).

“Türkçede çok geniş yer tutan bağlaçlar; kelimeleri, kelime gruplarını, cümleleri ve kimi zamanda paragrafları şekil ve anlam bakımından birbirine bağlayan ve yükledikleri işlevler ile, bağlandıkları sözler arasında türlü anlam ilişkileri kuran gramer öğeleridir.” (Korkmaz, 2003: 1091).

Prof. Dr. Tuncer Gülensoy da Prof. Dr. Muharrem Ergin gibi bağlacı edat olarak kabul etmiş, bağlama edatları olarak açıklama ve tanım yapmıştır:

“Kelimelerden küçük dil birliklerini, kelimeleri, kelime gruplarını ve cümleleri şekil veya manâ bakımından birbirine bağlayan, onlar arasında irtibat kuran edatlara bağlama edatları denir.” (Gülensoy, 2005: 426).

Prof. Dr. Alâeddin Mehmedoğlu, bağlacı şöyle tanımlamaktadır: “Aynı suale cevap olan türdeş öğeler ve birleşik cümleyi oluşturan basit cümleler arasında kullanılır.” (Mehmedoğlu, 2006: 142).

Prof. Dr. Necmettin Hacıeminoğlu, bağlacı edat olarak ele alıp bağlama edatı olarak şu tanımlı yapmıştır: “Bağlama edatları, cümleleri veya cümle içinde kelimeleri ve kelime gruplarını ya mânâ bakımından, yahut şekil itibariyle birbirine bağlayan sözlerdir.” (Hacıeminoğlu, 1992: 112).

Dr. Kamil Tiken, bağlaçları: “Başlıca görevleri kelime, kelime grubu ve cümleleri birbirine bağlamak.” (Tiken, 1992:50) şeklinde ifade etmiştir.

b) Öğretimslik (Pedagojik) Kaynaklar

İlköğretim 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabı'nda bağlacın tanımı: “Eş görevli sözcükleri anlamca ilgili cümleleri birbirine bağlayan sözcüklere bağlaç diyoruz.” (Gül ve Köktürk, 2004: 232).

İlköğretim Ders Kitabı Türkçe 6'da bağlacın tanımı: “Birbiriyle aynı görevi yapan sözcükler, sözcük grupları ve cümleleri birbirine bağlayan, aralarında ilişki kurulmasını sağlayan bu tür sözcüklere bağlaç denir.” (Ünal ve diğ., 2005: 144).

İlköğretim Türkçe 7 Ders Kitabı'nda bağlacın tanımı: “...da...ancak... ki... halbuki... yoksa...hatta...kelimeleri anlamca ilgili cümleleri ve eş görevli öğeleri bağlamaya yarıyor. Bu tür kelimelere bağlaç denir.” (Koyuncu ve Koyuncu, 2004: 102).

İlköğretim Ders Kitabı Türkçe 8'de bağlacın tanımı:

“Aşağıdaki tümcelerde koyu dizilmiş sözcükleri, tümcedeki görevleri bakımından inceleyiniz:

İkisi de yeni bir doğuşu ve taze bir oluşu müjdeliler.

“Bir müddet sürer ve sonra söner.”

“Fakat unutulmamalı ki, neşe de bahara benzer.”

Koyu dizilmiş sözcükler tek başlarına bir anlam ifade etmemektedirler. Sözcük, sözcük grubu ve tümceleri birbirine bağlayan böyle sözcüklere bağlaç denir.” (Saraçoğlu ve diğ., 2007: 77).

İlköğretim Türkçe 6. Sınıf Öğretmen Kılavuz Kitabı'nda bağlacın tanımı: “...bağlaçların (anlamca ilgili söz öbeklerini, aynı görevli kelimeleri, anlamca ilgili cümleleri bağlama görevi) kavratınız.” (Kapulu ve diğ., 2007: 83).

İlköğretim Türkçe Öğretmen Kılavuz Kitabı 6'da bağlacın tanımı: “...bağlama görevi...” (Kara ve diğ., 2006:199) dışında açıklayıcı bir bilgi veya tanım yoktur.

Türkiye Türkçesinde bağlaç tanımı bütün dil bilgisi kitaplarında çok az farklılıklarla hemen hemen aynıdır. Bizim bağlaç hakkında yapacağımız tanımda birkaç ayrıntıya da yer vermek istiyoruz.

Tanımların çoğunda kelimeleri ve kelime gruplarını bağlamaktan söz edilir. Fakat dikkat edilmesi gereken husus bu kelimelerin ve kelime gruplarının aynı görevde ya da sözdiziminde aynı öge durumunda olması gerekir.

Cümleleri bağlar deniliyor. Burada da anlam ilişkisi devam eden cümleler olması gerektiğidir. Bir biri ile anlam ilişkisi olmayan cümlelerin arasına nokta konur. Yani bağlaç ile bağlanmaz.

Bağlaç: Eş görevli kelimeleri ve kelime gruplarını, anlam ilişkisi devam eden cümleleri şekil ve anlam bakımından birbirine bağlayan ve türlü anlam ilişkileri kuran görevli kelimelerdir.

Yaptığımız araştırmada Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük'te yer alan bağlaçların tamamı şunlardır:

Ama, amma, amma velakin, ancak, belki, bile, bre, çünkü, da / de, dahi, eğer, fakat, gelgelelim, gerek ... gerek ..., ha, ha ...ha ..., hâlbuki, hatta, hele, hem ...hem ..., hem, ile, ille velakin, ister, ki, kim, lakin, madem, mademki, meğer, meğerki, meğerse, ne ... ne ..., neyse, oysa, oysaki, şayet, ve, velev, veya, veyahut, ya, ya ... ya ..., ya da, yahut, yalnız, yani, yok, yoksa, zira.

8.2. Dil Bilgisi Kitaplarında Bağlaçların Sınıflandırılması

Dil bilgisi kitaplarında yapılan sınıflandırmalarda tür olarak farklılıklar görülmektedir. Bağlaç olarak ele alanlar ile edat olarak ele alıp edatların bir türü gibi sınıflandırmalar da olmuştur. Şimdi yapılan sınıflandırmaları inceleyelim.

a) Akademik / Bilimsel Kaynaklar

Haydar Ediskun bağlaçları sınıflandırmamıştır. Bağlaç olan kelimeleri tek tek ele alarak görev ve anlam yönünden açıklamıştır. Bu bağlaçlar şunlardır: aksi takdirde (yoksa), aksi halde (yoksa), ama (amma, fakat, lakin), ancak, bakarsın (olur ki), bari (hiç olmazsa), belki, bile, bırak ki, bilemedin (bilemediniz), bir, bir de (üstelik), bir de

ne göreyim, bununla beraber (birlikte), çünkü(zira), demek (demek ki, demek oluyor ki), dahası var, değil mi (ki), derken, diye, fakat, gel gelelim, gerek... gerek, ha... ha, halbuki (oysaki), hatta, hem... hem, hiç olmazsa (bari), hoş, ile, ister... ister, ki, kısacası (velhasıl), lakin (ama, fakat), madem ki, mamafih (bununla beraber), meğer ki (meğerse, meğerleyim), mesela (örneğin), nasıl ki, ne...ne, ne de olsa, nerede, nerede kaldı ki, neyse ama, nitekim (nitekim), o da, olsun... olsun, oysaki (halbuki), örneğin (mesela), öyleyken (ama Fakat, lakin), öyleyse, ta ki, tek, şöyle dursun, üstelik (bir de), ve, velhasıl (kısacası), ya, ya... ya, yani, yeterli, yoksa, zira (çünkü).

Ali Oğuzkan ise bağlaçlarda hiçbir şekilde sınıflandırma yapmamıştır.

Tahir Nejat Gencan bağlacı sınıflandırma konusunda bağlaç olan kelimeleri alarak onların görevlerini açıklama yoluna gitmiştir. Bu bağlaçlar şunlardır: ve, ne ... ne, de, dahi, bile, ki, belki, sanki, çünkü, oysa, oysaki, halbuki, öyle... ki, öylesine... ki, öyle ki, madem, mademki, şöyle ki, nitekim nasıl ki, yeter ki, elverir ki, demek, demek ki, güya ki, güya kim, kaldı ki, ta ki, gel gelelim, derken, tek, ile, yine, gene, hele, yoksa, gerek... gerek, gerekse, ister. İster, isterse, zira, kah... kah, bazen... bazen, hatta, hem... hem, hem de, yani, örneğin, ise, hoş.

Bağlaçları yapıları olarak: 1. yalınç bağlaçlar, 2. türemiş bağlaçlar, 3. birleşik bağlaçlar, 4. öbekleşmiş bağlaçlar, 5. yabancı kökenli bağlaçlar.

Tahsin Banguoğlu bağlaca, bağlam demiş ve şu ana ve alt başlıklarda incelemiştir:

I- Bağlama ilişkileri

1. Ulama bağlamları,	2. Ayırtlama bağlamları,	3. Karşıtlama bağlamları
4. Almaşma bağlamları,	5. Üsteleme bağlamları,	6. Açıklama bağlamları
7. Salt bağlamları,	8. Yerverme bağlamları,	9. Sebep bağlamları
10. Sonuç bağlamları	11. Amaç bağlamları	12. Şart bağlamları

II- Bağlamların Yapısı

III- Bağlam Çeşitleri

A) Türkçe asıllı bağlamlar

B) Birleşik bağlamlar

C) Yabancı asıllı bağlamlar

Prof. Dr. Muharrem Ergin bağlacı, bağlama edatları olarak şu alt başlıklarda sınıflandırmıştır:

1. Sıralama edatları
2. Denkleştirme edatları
3. Karşılaştırma edatları
4. Cümle başı edatları
5. Sona gelen edatlar

Neşe Atabay, Sevgi Özel, Dr. İbrahim Kutluk, “Öteki dilbilgisi yapıtları, bağlaçları, görevlerini göz önüne alarak incelemişlerdir. Biz de Türkiye Türkçesindeki bağlaçları, Türkçe kökenli olanlara öncelik tanıyarak, görev ve anlamları yönünden ele alıyoruz (A bölümü). İncelemenin sonunda da bağlaçları biçim açısından inceleyen kısa bir bölüme (B) yer verdik.” (Atabay ve diğ., 2003: 126).

A) Görev ve kullanımına göre bağlaçlar:

de (da), ne ... ne, ile, ancak, olsun ... olsun, yalnız, bile, oysa, oysaki, gerek ... gerek, ister ... ister, nitekim, üstelik, örneğin, demek, demek ki, yeter ki, ve, ya, ya ... ya, ya da, ki, fakat, lakin, ama, çünkü, hatta, hem ... hem, hem de, meğer, meğerse, meğerki, kâh ... kâh, yani.

B) Biçim bakımından bağlaçlar

1. Yalın bağlaçlar
2. Türemiş bağlaçlar
3. Bileşik bağlaçlar
4. Öbekleşmiş bağlaçlar.

Prof. Dr. Zeynep Korkmaz, bağlaçları üç ana bölümde incelemiştir:

I- Kökenlerine göre bağlaçlar

1. Yabancı kökenli bağlaçlar
2. Karışık kökenli bağlaçlar
3. Türkçe kökenli bağlaçlar

II- Şekil ve şekil bilgisi yapılarına göre bağlaçlar

1. Tek kelimededen bağlaçlar
2. Ad tamlaması, edat grupları, sıfat-fiil grubu, zarf-fiil grubu, ünlem grubu gibi çeşitli gruplar halinde bağlaçlar
3. Yalın ya da iki kelimededen oluşan bir kısım bağlaçlar
4. Cümle yapısında olan bağlaçlar

III- İşlevlerine ve cümledeki yerlerine göre bağlaçlar

1. Sıralama bağlaçları
2. Denkleştirme-Karşılaştırma-Seçme bağlaçları
3. Pekiştirme bağlaçları
4. Nöbetleşme bağlaçları
5. Cümle bağlayıcısı niteliğindeki bağlaçlar
 - a) “Açıklama” bildiren cümle bağlayıcıları
 - b) “Sonuç” bildiren cümle bağlayıcıları
 - c) “Üsteleme” bildiren cümle bağlayıcıları
 - ç) “Sebep” bildiren cümle bağlayıcıları
 - d) “Zıtlık” bildiren cümle bağlayıcıları
 - e) Daha başka işlevlerle kullanılan cümle bağlayıcıları

Prof. Dr. Tuncer Gülensoy:

“a) Sıralama edatları

b) Denkleştirme edatları

c) Karşılaştırma edatları

d) Cümle başı edatları

e) Sona gelen edatlar, olmak üzere beş grupta toplanırlar.”(Gülensoy, 2005: 426).

Prof. Dr. Alâeddin Mehmedoğlu, bağlaçları:

1. Bağımsızlık bağlaçları

a) Birleştirme bağlaçları

b) Karşılaştırma bağlaçları

c) İştirak bildiren bağlaçlar

d) Bölüştürme bildiren bağlaçlar

e) Olumsuzluk (inkarlık) bağlaçları

2. Bağımlılık bağlaçları

a) “Ki” bağımlılık bağlacı

b) “Çünkü, ona göre ki” bağımlılık bağlaçları

c) “Eğer” bağımlılık bağlacı

(Mehmedoğlu, Yüksek Lisans Ders Notları) şeklinde sınıflandırmıştır.

Prof. Dr. Necmettin Hacıeminoğlu, bağlacı: “Bağlama edatları mânâ ve vazifeleri bakımından şu farklı gruplara ayrılırlar.

1. Cümle başı edatları 2. Asıl bağlama edatları 3. Denkleştirme edatları”

“...Bağlama edatları mânâ, şekil ve kullanılış bakımından da şu gruplara ayrılır.

a. Her hangi iki cümleyi bağlayanlar, b. Şart Cümlelerini bağlayanlar c. Cümle başı edatları”(Hacıeminoğlu, 1992: 113-114).

b) Öğretimlik (Pedagojik) Kaynaklar

İlköğretim 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabı’nda bağlaçların sınıflandırılması yoktur (Gül ve Köktürk, 2004: 232).

İlköğretim Ders Kitabı Türkçe bağlaçların sınıflandırılması yoktur (Ünal ve diğ., 2005: 144).

İlköğretim Türkçe 7 Ders Kitabı’nda bağlaçların sınıflandırılması yoktur (Koyuncu ve Koyuncu, 2004: 102).

İlköğretim Ders Kitabı Türkçe 8’de bağlaçların sınıflandırılması yoktur (Saraçoğlu ve diğ., 2007: 77).

İlköğretim Türkçe 6. Sınıf Öğretmen Kılavuz Kitabı’nda bağlaçların:

“Boynuz kulaktan sonra çıkar, ama kulağı geçer. (anlamca ilgili cümleleri bağlama, düşüncenin yönünü değiştirme)

Çağrılmayan yere çörekçi ile börekçi gelir.(aynı görevli kelimeleri bağlama, birliktelik anlamı)

Gönülsüz yenen aş ya karın ağrıtır ya baş.(aynı görevli kelimeleri bağlama, düşüncenin yönünü değiştirme)” (Kapulu ve diğ., 2007: 83) şeklinde kısaca görevleri belirtilmiştir.

İlköğretim Türkçe Öğretmen Kılavuz Kitabı 6’da bağlaçların:

“Ayşe ve sen bize gelmiyor musunuz (birliktelik)?

Küçük ama sevimli bir evin var (karşıtlık).

Yemeği yemedi çünkü acıydı (gerekçe bildirme).

O ya da ben gideceğiz (ikisinden biri).

Gazete, ekmek al ayrıca bir de sakız al (bundan başka)” (Kara ve diğ., 2006:199) şeklinde kısaca görevleri belirtilmiştir.

Yukarıdaki sınıflamalara baktığımızda bazı çalışmalarda görev ve anlamları bakımından bağlaçları sınıflandırmada eksiklikler olduğunu düşünüyoruz. Bazı çalışmaların ise bizim düşündüğümüz sınıflandırmayla örtüştüğünü görüyoruz. İlk önce görevleri daha sonra da o görevlerin anlam bakımından tek tek açıklanması gerektiğini düşünüyoruz. Bunun sebebini şöyle de açıklayabiliriz: “De/da” bağlacı cümleye usanma, küçümseme, devamlılık, inat, şart, aşırılık, korkutma, azar, aşırı övünme, sebep-sonuç, memnurluk, aşırı beğenme anlamları katan bir bağlaçtır. Yine “ki” bağlacı sebep-sonuç, şaşkınlık, açıklama, pekiştirme, kuşku, yakınma, abartma vb. anlamlar katar. Bunun gibi birçok bağlaç da farklı anlam özelliklerine sahiptir. Anlam bakımından sınıflandırma yapıldığında otuzun üzerinde sınıflandırma ortaya çıkmaktadır. Her sınıflandırmada aynı bağlaçları tekrar tekrar ele alma zorunluluğu ortaya çıkacaktır. Bu öğrenme ve öğretme güçlüğüne neden olacaktır.

Örnek olarak böyle bir sınıflandırma yaparsak aşağıdaki gibi bir sonuç ortaya çıkacaktır:

1. Kelime bağlaçları

- a) Birliktelik ve sıralama bağlaçları

2. Cümle bağlaçları

- a) Neden bildiren bağlaçlar
- b) Karşılaştırma bildiren bağlaçlar
- c) Şart bildiren bağlaçlar
- d) Amaç bildiren bağlaçlar
- e) Sebep bildiren bağlaçlar
- f) Zıtlık bildiren bağlaçlar
- g) Sonuç ve açıklama bildiren bağlaçlar
- h) Benzerlik ifade edenler
- ı) Özetleme bağlaçları

- i) Aykırılık bağlaçları
- 3) Kelime ve cümle bağlaçları
- a) Sıralama bağlaçları
 - b) Denkleştirme bağlaçları
 - c) Eş değeriilik bağlaçları
 - d) Olumsuzluk bağlaçları
 - e) Açıklama bağlaçları
 - f) Yineleme bağlaçları
 - g) Pekiştirme bağlaçları
 - h) Tercih bildiren bağlaçlar... gibi.

Bu sınıflamanın detaylı olarak ele alındığında daha da genişletilebilir olacağını düşünüyoruz. Türkiye Türkçesinde yaklaşık olarak elli iki bağlaç görevli kelime bulunmaktadır. Oysa yapılan sınıflandırmalar ile neredeyse bağlaç sayısı kadar sınıflandırma çıkmaktadır. Bu ne kadar doğru olur tartışmak lazım. O yüzden bağlaçlarda böyle bir yöntemin değil, bağlaç olan kelimelerin görev ve anlam özelliklerinin tek tek ele alınmasının daha doğru olacağını düşünüyoruz.

Ayrıca böyle bir yöntemin de şu alt başlıklar altında yapılması taraftarıyız:

1. Kelime bağlacı
2. Cümle bağlaçları
3. Kelime ve cümle bağlaçları

8.3. Görev ve Anlam Bakımından Bağlaçlar

8.3.1. Kelime Bağlacı

“İle, ilâ” bağlaçları sadece aynı görevdeki kelime veya kelime gruplarını bağlayan bağlaçlardır. Anlam olarak birliktelik, sıralama anlamı bildirir. Cümleleri bağlama

görevi yoktur. Ünsüzle biten önceki kelime ile birleşik yazıldığında “i” ünlüsü düşer. Ünlü ile biten kelimelere eklendiğinde “i” ünlüsü “y” kaynaştırma ünsüzüne dönüşür.

Ali ile Mehmet sinemaya gittiler.

İyi ile kötüyü, güzel ile çirkini ayırt etmesini bilirim.

Sekiz ilâ dokuz arası gelebilirim.

İle anlam ilişkisi kurarsa diğer bir deyişle vasıta bildirirse ilgeç görevi üstlenir. İlköğretimde daha basit bir anlatımla yerine “ve” bağlacı kullanılıyorsa ve anlam bozulmuyorsa bağlaç, anlam bozuluyorsa ilgeçtir.

İstanbul’a trenle gitmeyi tercih ederim. (ilgeç görevinde)

8.3.2. Cümle Bağlaçları

Sadece cümleleri bağlayabilen, kelimeleri bağlayamayan bağlaç görevli kelimelerdir: açıkçası, ama, amma, ancak, anlaşılana, bile, bununla birlikte, çünkü, değil mi ki, diyelim, eğer, fakat, gerçi, halbuki, her ne kadar, hiç değilse, hoş, hiç olmazsa, kaldı ki, kısacası, ki, lâkin, madem, mademki, meğer, meğerki, meğerse, nedir ki, ne var ki, ola ki, oysa, oysa ki, öyle ki, özetle, şu var ki, varsayalım, yalnız, yeter ki.

İki cümle arasında olduğu gibi cümle başında da olabilirler.

En çok kullanılan bağlaçları görev ve anlamlarına göre aşağıda tek tek ele aldık.

Ama: Cümleler arasında hatırlatma, karşıtlık, aykırılık, sebep-sonuç, şart, pekiştirme ilgisi kurar. Amma, fakat lakin bağlaçları ile aynı ilgi ve görevde kullanılabilir.

Televizyon seyretmene izin veririm ama ödevlerini bitirir. (şart)

Bu telefonu severek aldım ama hiç memnun değilim. (sebebi sonuç)

Arkadaşına gidebilirsin ama erken gelmeyi unutma. (hatırlatma)

Babasını kaybetmek onu çok ama çok üzmüştü. (pekiştirme)

Yüzü gülümsüyor ama içinde bir hüznü vardı (aykırılık)

Bu çocuk çok zeki ama derslerine hiç çalışmıyor. (karşıtlık)

Ancak: Arasında zıtlık ilgisi olan cümleleri sebep- sonuç ilişkisiyle bağlar. Karşıtlık ilgisi kurarlar. Fakat, lakin, ama gibi bağlaç görevli kelimelerin yerine de kullanılabilirler.

Çok yedi, ancak hala doyamadı. (karşıtlık)

“Ancak” bağlacı “sadece” anlamında kullanılırsa ilgeç olur.

Benimle birlikte ancak sen gelebilirsin

Belirteç görevinde kullanıldığı da olur:

Gönderdiğim mektup bir haftada ancak gidebildi.

Bile: Cümleler arasında beklenmezlik umulmazlık, üstelik, karşıtlık anlam ilgisi kurar.

“Dahi, da” bağlaçları ile aynı görev ve anlamda kullanılabilir.

Çok istesem bile oraya gitmeyeceğim. (karşıtlık)

Bunu o bile yaparsa, artık kime güvenmeliyiz. (umulmazlık)

Onca yemekten sonra bir kilo baklavayı bile yedi. (üstelik)

Bununla birlikte: Önceki cümledeki yargıya karşı çekinmeme, meydan okuma anlam ilgisi ile bağlar:

Yaptıklarımın doğru olduğuna inanıyorum bununla birlikte tekrar yapmaya hazırım

Çünkü: Cümleleri birbirine açıklama veya sebep belirtme anlam ilgisi ile bağlar. Birinci cümledeki düşünce veya eylemin nedenini açıklar. Gerekçe bildiren anlam ilgisi kuran bağlaç da denilir.

Kitapları eleştirmiyorum. Çünkü eleştiri yapmaktan pek anlamam.

Artık dayanacak halim kalmadı. Çünkü yaklaşık iki saattir ayakta bekliyoruz.

Sana çok değer veriyor çünkü onun dediklerini harfi harfine yapıyorsun.

“Zira” bağlacı da aynı anlam ilişkileri kuran bir başka bağlaçtır.

Onun yeteneksiz olduğuna inanmıyorum. Zira bu işi pek iyi bilmiyor.

Eğer: Şart ifade eden cümlelerin başında kullanılır. Başında kullanılan cümleyi ilgili olduğu sonraki cümleye bağlar.

Eğer mutlu olmayı biliyorsan, yaşamaktan zevk alıyorsun demektir.

Fakat: Aralarında zıtlık bulunan iki ayrı cümleyi birbirine bağlar. Karşıtlık ve sebep-sonuç ilgisiyle cümleleri birbirine bağlayan bağlaçlardır. Fakat, ama, lakin aynı anlamlı ilgisi kuran bağlaçlardır.

Yarın sinemaya gideceklermiş fakat ben onlarla beraber olmayacağım.

Çıkmış bütün soruları aldım fakat hepsini çözmeye vaktim olduğunu sanmıyorum.

Sizinle birlikte gelirim fakat erken geri dönerseniz. (sebe-sonuç)

Büyük bir arzuyla çok çalıştı lakin kazanamadı.

Hâlbuki, oysa, oysaki: Aralarında zıtlık, aykırılık bulunan iki cümleyi “tersine olarak” anlamıyla birbirine bağlar. Bir önceki cümleyi, başında bulunduğu cümleyle beraber açıklayıcı durumundadır.

Neden ağladığını anlamadım, hâlbuki az önce çok mutlu görünüyordu.

Bu dönem de takdir belgesi alamadı, oysa derslerine ne kadar da çok çalışmıştı

Kitaplar bilgi edinmek için alınır, oysaki sen onları süs eşyası olarak görüyorsun.

Demek ki: İkinci cümleyi birinci cümleye sonuç ilgisi ile bağlar. İkinci cümle, birinci cümlelerin açıklayıcısı durumundadır. O halde, öyleyse, o zaman anlamları da vardır.

Ahmet hala eve gelmedi demek ki otobüsü kaçırdı.

Hiç değilse, hiç olmazsa: İkinci cümleyi en azından, en kötü şartla gibi istek veya dilekle birinci cümleye bağlar.

Bugün babama gitmedik. Hiç olmazsa ona bir telefon edelim.

Bu sabahki koşumuzu yapmadık. Hiç değilse biraz yürüyüşe çıkalım

Madem, madem ki: Birinci cümlelerin başına gelerek, birinci cümleyi ikinci cümlelerin sebebini ve gerekçesini açıklar. Nedenlik bağlacıdır:

Madem seviyordun, terk etmeseydin.

Meğer, meğerki, meğerse: Aldanma, olasılık anlamları katan bir bağlaçtır. Umulmadık durumları anlatmaya yarar:

Meğer ne yere bakan, ne yürek yakanmış.

Ne var ki, şu var ki: Aralarında zıtlık bulunan cümleleri bağlar. Karşıtlık bildiren bağlaçtır:

Komşularına karşı daima cömert ve iyimser biriydi. Ne var ki değerini hiç bilemediler.

Örneğin, sözgelimi: Herhangi bir yargıyı açıklamak ya da o yargı hakkında açıklayıcı örnekler vermek için kullanılan bağlaçtır.

“Açıklama getiren ya da örnekleyen cümlelerin başına getirilir:

Bu konuda ilginç düşünceleri var. Örneğin, yeni gelişme yöntemleri öneriyor.”
(Erdoğan, 2006: 81)

Son zamanlarda sağlığında problemler başladı. Sözgelimi tansiyon, şeker gibi.

Üstelik: Birinci cümledeki yargının anlamını kuvvetlendirmek, doğruluğunu arttırmak için kullanılır. Cümleleri pekiştirme yoluyla bağlar.

Annesiyle arası iyi değil üstelik bu yolda adım bile atmıyor.

Yalnız: Karşıtlık bildiren bağlaçtır. Aralarında zıtlık bulunan cümleleri bağlar. Bir yargıya dikkatleri çekmek için de kullanılır.

Bu kitapları alabilirsin yalnız zamanında getirmeyi unutma.

Yalnız sözcüğü bağlaç olabildiği gibi önad, belirteç ve ilgeç de olabilir:

Yalnız insanlara oldukça merhametli davranırdı (önad)

Dedikodu yapmaya devam edince yalnız kaldı. (belirteç)

Bu soruyu yalnız öğretmenimiz çözer. (ilgeç)

Yeter ki: Cümleler arasındaki yargıları şarta bağlar:

Arabamı sana her gün verebilirim. Yeter ki kaza yapma.

Kısaltması, açıklaması, öyleyse, özetle, anlaşılabilir: Özetleme bildiren ve cümle başında kullanılan bağlaçlardır.

... Kısaltması bu sorunları hep beraber çözmeliyiz.

... Anlaşılabilir turistler bu yüzden gelmiyor.

... Açıklaması bu konuya eğilmek istemiyorum.

... Öyleyse buna bir çözüm bulmalıyız.

8.3.3. Kelime ve Cümle Bağlaçları

Hem kelimeleri, kelime gruplarını hem de cümleleri bağlayan, bağlaç görevindeki kelimelerdir: ama...ama, da(de), da...da, dahi, değil, gerek...gerek, ha...ha, hatta, hem...hem, ister...ister, kâh...kâh, ki, kim, ne...ne, ve, veya, veyahut, ya, ya...ya, ya da, yahut, yani...

En çok kullanılan kelime ve cümle bağlaçlarını, görev ve anlamlarına göre aşağıda tek tek ele aldık.

Da/de: Aynı türden kelimeleri, aynı görevli cümle öğelerini ve cümleleri bağlar. Da/de bağlacı cümleye usanma, küçümseme, devamlılık, inat, şart, aşırılık, korkutma, azar, aşırı övünme, sebep-sonuç, memnurluk, aşırı beğenme anlamları katan bir bağlaçtır. İkilemeler oluşturur. Ya da, hem de, ne de gibi başka bağlaçlarla da beraber kullanılır. Daima ayrı yazılır ve ünsüz benzeşmesi olmaz. Tekrar edilen kelimelerin arasına girerek anlamı pekiştirir.

Özür dilese de affetmem. (asla)

İşini bitir de pazara çıkalım. (şart)

Biraz müsaade etsen de işime baksam. (rica, istek, yalvarma)

Adam olmuş da bize akıl veriyor. (küçümseme, alay)

Şarkıyı pek de güzel okumuş. (beğenme)

O kadar yardım ettim de bir karşılığını görmedim. (yakınma)

Çalışayım da gör neler yapacağımı. (övünme)

Kötü alışkanlıklarını bıraktı da sağlığına kavuştu. (için, sebep-sonuç)

Yalvarsan da ikna edemezsin. (değişmezlik)

“De, da” bağlacı öznedenden sonra kullanırsa cümleye gibilik ve eşitlik anlamı katar.

Bu romanı ben de okumuştum.

Sinan da yağmurda yürümeyi seviyor.

Değil: Bağlaç olarak kullanıldığı gibi ekeylemin olumsuzu olarak da kullanılır.

Karşılaştırma anlamı katar:

Onun ihtiyaçlarını annesi değil babası karşılıyordu

Okumak bir ihtiyaç değil gerekliliktir.

Son zamanlarda huzurlu değil. (ek eylemin olumsuzu, ilgeç)

Gerek ... gerek(se): Aynı türden kelimeleri, aynı görevli cümle öğelerini ve cümleleri bağlar. Eşitlik, seçme gibi anlamlar katar.

Son krizde gerek teknoloji ürünleri gerek tekstil ürünleri fazla etkilenmedi.

Toplumun sorunlarına gerek üniversiteler gerek sivil toplum kuruluşları gereken hassasiyeti göstermediler.

Viyana'daki üniversiteler ve bölümler hakkında gerek bireysel görüşmelerle gerekse de toplantılarla sizleri bilgilendiriyoruz.

Hatta, “Bu bağlaç, tümceleri üstelik, bile, hem de anlamlarıyla pekiştirerek bağlar.” (Atabay ve diğ, 2003: 150).

Hatta parasını bile ödemeyeceğini söyledi.

Maddi, manevi her şeyini hatta canını bile verebilirdi.

Hem ... hem: Aynı türden kelimeleri, aynı görevli cümle öğelerini ve cümleleri bağlar. Eşitlik, karşıtlık veya beraber olma, birliktelik gibi anlamlar katar. Genellikle ilk cümlede ki yüklemün düşmesine neden olur. Aslında genellikle olumluluk anlamı katar. Ne... ne bağlacının zıttıdır.

Hem yardım etmeyi severim diyor hem halimden anlamıyor. (karşıtlık)

Hem kel hem fodul. (karşıtlık)

Hem güzel hem ahlaklı bir gelinleri vardı. (eşitlik)

Hem kiraz hem çilek yemeği çok sever, pazardan ilk önce ikisini alırdı. (birliktelik)

Hem kitap hem dergi alacağım. / Hem kitap alacağım hem dergi alacağım. ilk cümlemin yüklemi olan “alacağım” düşmüştür.

“De” bağlacı ile birlikte kullanılabilir:

Hem fakirim, açım diyor hem de iş bulunca çalışmıyor.

İse: Bu sözcük ekfiilin şartı olarak da kullanılabildiği gibi bağlaç olarak da kullanılabilir. Karşılaştırma anlamı katar:

O gece ben yerde yattım, kardeşim ise çekyatta yatmıştı.

O yıllarda Salih Adana’da, Nedim ise Sakarya’da okuyordu.

Hakim durmadan anlatıyor, suçlu ise hep onu dinliyordu.

İster ... ister: Aynı türden kelimeleri, aynı görevli cümle öğelerini ve cümleleri bağlar. Bu bağlaç öğeler veya cümle yargıları arasında herhangi bir seçim ve ayırım yapılmadığı anlamı katar.

İster sev ister sevme.

İster güzel ister çirkin olsun, bu onun için önemli değildi.

İster Ahmet ister Cengiz yapsın, yeter ki iş bitsin.

Kâh ... kâh: “Farsçadan alınan bu bağlaç kimi zaman, kimi kez anlamlarıyla sözcükleri, sözcük öbeklerini, eş görevli öğeleri bağlar. Bağ kurduğu sözcükler arasında karşılaştırma, yeğleme ilgisi vardır:

‘...yola çıkıncaya kadar gelip oturduğum bu sofranın başında, onun yüzünde, her göz göze gelişimizde, kâh bir üzüntü, kâh bir pişmanlık gölgesinin geçtiğini sezmişimdir.” (Atabay ve diğ., 2003: 152).

Kâh yıkılıyor, kâh kalkıyor, ama yılmıyor.

Ki: Türkçe cümle yapısına aykırı olarak kullanılan bir bağlaçtır. Anlam bakımından birbiri ile ilgili cümleleri birbirine bağlar. Cümleleri bağlarken sebep-sonuç ve açıklama belirtir. Genellikle birleşik cümlelerde yan cümleyi temel cümleye bağlar. Soru cümlelerinde pekiştirme görevi yapar. “Ki” bağlacı cümle bağlacı gibi gözükmese de yinelenen kelimeleri de bağlar.

Adam belâ ki ne belâ insanın başına dert açar.

Beğenme, onaylama anlamları katar:

Suçlu o ki hala susuyor. (onaylama)

O kadar güzel yemek ki... (beğenme)

Bağladığı cümlelere “yakınma, şüphe, endişe” anlamları katar:

Bakıyorum ki bu konu hakkında biç bilgi toplamamışsın (yakınma)

Size güvenilir mi ki? (şüphe)

Sırlarımı onunla paylaştı mı ki? (endişe)

Kendinden önceki kelimeyi vurgular:

Erik ki en sevdiğim meyvedir. (vurgu)

Açıklama yapılacak alıntı cümlelerde kullanılır:

Atatürk diyor ki:...

Abartma anlamı da vardır:

Seni o kadar seviyorum ki...

“Ki” ilgi adılı veya önad yapım eki olarak da kullanılır.

Seninkinin daha açıklayıcı olduğunu düşünüyorum.(adıl)

Sendeki güzellik ne işe yarar. Bu bendeki aşk olmasa.(önad)

Ne ... ne: Bulunduğu cümlelere olumsuzluk anlamı katar ve eş görevli sözcükleri bağlar. Aslında “ne...ne” olumsuzluk bağlacı dense de tüm kullanımlarında bu özellik artık gözükmemektedir. “Ne güzel ne çirkin bir kızdı.” derken olumsuzluk değil orta derecede bir güzellik anlamı vermektedir.

Aynı görevdeki kelimeleri bağlar. Olumsuzluk anlamı vermek için kullanılır:

Ne şiş yansın ne kebab.

Gönül ne çay ister ne kahve, gönül muhabbet ister gerisi bahane.

Cümleleri birbirine bağlar:

Uzun zamandır ne bir telefon açtı, ne de bir mesaj yazdı.

Ne gelen var ne giden.

Ne kızı verir, ne de dünürü küstürür.

Biçim bakımından olumlu olan cümleleri anlam bakımından olumsuz yapar:

Ne ölüye ağlar ne diriye ağlar.

Tekrar eden yüklemelerin yerine kullanılır veya yüklemelerin düşmesine neden olur:

Ne çay (vardı), ne kahve (vardı), ne şeker vardı.

Karşıt anlamlı kelimeleri (önad görevinde kullanılan kelimeleri) bağlar:

Ne iyi ne kötü durumları var.

Ne siyah ne beyaz fark etmez, önemli olan insan olsun.

“Ne... ne” bağlacını ikiden fazla kullanıldığı da olur:

Öyle çirkef biriydi ki onda ne terbiye, ne ahlak, ne saygı, ne de insanlık bulmak imkânsızdı.

Burada Tahir Nejat Gencan'ın “ne...ne” bağlacının özelliklerini anlatan kısmı vererek konuyu bitirmek istiyorum:

- I- a) “ne...ne” bağlaçlarının her biri ayrı bir bağımsız önerme de ise,
b) İkinci bağımsız önermenin yüklemi düşmüşse,
c) Birinci bağımsız önermenin yüklemi düşmüşse,
ç) Aynı tümcede ne...ne'lerle bağlanan öğeler yükleme yakınsa...

yüklemler OLUMLU kullanılır.

- II- a) Bir tümcede ne...ne'lerle bağlanan öğeler, yüklemden uzaksa; yani araya başka öğeler ve daha çok, açıklayıcı sözcükler (ara sözler) girmişse,
b) Yüklem ne...ne'lerden önce gelmişse,
c) “ne...ne” bağlaçlarının bulunduğu önermenin yüklemi koşullu ise;
ç) ne...ne'lerle bağlanan öğelerin yüklemi çekimli eylem deği de –diği, -eceği, -li beri, -dikçe... yapıları eylemsiyse,
d) Yüklemden önce olumsuzluğu pekiştiren bir belirteç, bir tümleç, ya dara söz varsa;
e) ne...ne'lerin bağladığı öğelerden sonra bir duraklama olursa, öğelerden biri belirtme vurgusu ya da tonuyla canlandırılmak istenirse... ne...ne'ler olumsuzluk anlamından, yani asıl görevinden sıyrılarak “de...de” bağlaçları yerinde kullanıldığı için yüklemler OLUMSUZ'laşır.” (Gencan, 2001: 493).

Ve: Türkiye Türkçesinde en çok kullanılan bağlaç türüdür. Aynı türden kelimeleri, aynı görevli cümle öğelerini ve cümleleri bağlar. Genellikle sıralama bağlacı da denmektedir.

Aynı türdeki kelimeleri bağlar:

Erik ve portakalı pek sevmesem de ara sıra yerim.(adları bağlamış.)

Sen ve ben bir ağacın iki dalıyız.(adları bağlamış.)

Her zaman buraya geliriz ve eğleniriz.(eylemleri 'yüklemleri' bağlamış.)

Kitap seçerken yerli ve yabancı yazarlar arasında ayırım yapmaz. (önadları bağlamış)

Aynı görevdeki ögeleri bağlar.

Yahya Kemal ve Ahmet Haşim Cumhuriyet döneminin bağımsız şairleridir.(özneleri bağlamış.)

Boş vakitlerinde kitap okumayı ve resim yapmayı seviyorum.(nesnelere birbirine bağlamış.)

Konuşmaya ve yorum yapmaya zamanım yok. (dolaylı tümleci bağlamış)

Bundan sonra seni ziyaret eder ve hatırını sorarım. (yüklemleri bağlamış)

Cümleleri bağlar.

Sustu ve hiçbir şey söylemeden dönüp gitti.

Ve sıralamada kullanılır:

Sıralanan unsur sayısı iki ise “ve” yerine “ile” de kullanılabilir. Fakat sıralanan unsur sayısı ikiyi geçerse sadece “ve” kullanılır:

Bu kadar ağır hasta olmadan sigara ile alkolü çok kullanırmış.(ile kullanılabilir)

Bu kadar ağır hasta olmadan sigarayı, alkolü ve uyuşturucuyu çok kullanırmış.(ile kullanılamaz)

Sıralama görevinde “ve” ile virgül (,) aynı görevdedir.

Virgölün (,) bağlama ve vurgu görevleri vardır.

Virgölün (,) bağlama, vurgu görevleri vardır.

“Ve” bağlacı sıralamanın en son ögesinden önce kullanılır. “ve” bağlacı kullanılmışsa sıralama bitmiş demektir.

Sana yapmaman gerekenleri söylüyorum: yalan söylemek, kardeşine vurmak, geç yatmak ve ders çalışmamak.

“Ve” bağlacı yerine “-Ip, -Up, -ArAk” zarf-fiil ekleri de kullanılabilir:

Annesinin elini öptü ve ona hediyesini verdi.

Annesinin elini öpüp ona hediyesini verdi.

Annesinin elini öperek ona hediyesini verdi.

Tamlamalarda kullanılır:

Yetim ve fakir çocukları sevindirmeliyiz.

Ve bağlacı nokta konulan cümleden sonra anlam ilişkisini sağlamak için kullanıldığı da olur:

Heyecandan tir tir titriyordu. Ve beklenen an gelmişti.

Ya, ya ... ya: Aynı türden kelimeleri, aynı görevli cümle öğelerini ve cümleleri bağlarlar. Ya da, veya, bağlaçlarına yakın anlamlı bağlaçlardır. Aynı değerde olup tercih edilmesi gereken iki seçenek arasında kullanılırlar. “ya da” bağlacından farkı seçenekler birbirinin zıttı olabilir. Biri yapılmadığında diğerinin yapılması gerekebilir. Tercih etme, üstün sayma, soru, kuşku, olasılık bildirme, oranlama anlamları katar:

Ya bu deveyi güdersin ya da bu diyardan gidersin. (tercih yapma)

Ya bu işi yapmazsa. (kuşku)

Ya alışverişe ya da arkadaşını görmeye gitti. (olasılık)

Ya bu parayla ne alacağını sanıyorsun? (soru)

Ya ne güçlü adamdı öyle. (abartma)

Yargıyı güçlendirir ve dilek şart anlamı katar.

Çok para kazanıyor ya artık kimseyi tanımaz.

Çokbilmişlik yapıyor ya biraz da susmayı bilse.

“Özellikle, hele” anlamında kullanılır:

Bana saygın yok diyelim, ya hocana söylediğine ne demeli

Ya da (veya, veyahut, yahut): Aynı türden kelimeleri, aynı görevli cümle öğelerini ve cümleleri bağlarlar. Ya da, veya, yahut bağlaçları birbiri ile yakın anlamlı bağlaçlardır.

Aynı değerde olup tercih edilmesi gereken iki seçenek arasında kullanılırlar. Eşdeğerde sayma, olasılık bildirme anlamları katar:

Dersimiz Türkçe ya da Matematik olması lazım./ Dersimiz Türkçe veya Matematik olması lazım. (olasılık)

Bir konu hakkında araştırma yapmak için öğretmen ya da (veya) öğrenci olmaya gerek yoktur. (eşdeğerde sayma)

Biriniz oturacaksınız, sen ya da kardeşin. (tercih edilmesi gereken seçenek)

Yani: Aynı türden kelimeleri, aynı görevli cümle öğelerini ve cümleleri bağlar. Bu bağlaçlar cümleye vurgulama, pekiştirme, açıklama gibi farklı anlamlar katabilir.

Sana para vermiyorum; yani seni cezalandırıyorum.

Belirteci, önadı, bağlacı yani kelimelerin her görevini ayrı ayrı açıklamak gerekir.

BÖLÜM 9: ÜNLEMLER

Ünlemlerin, önceki kelime türlerinden (adlar, önadlar, belirteçler, sayılar, adılar, edat, bağlaç) farklı yanı, hem anlamlı hem görevli sözcükler olmalarıdır. Tek başına anlamları yoktur, denilse de tek başına anlam taşıyan ünlemler de vardır. Anlam ilişkisi devam eden cümlelerde heyecan, korku, duygusallık, sevinç, onaylama vb. anlamları katarlar. Diğer ad soylu kelimeler gibi cümlede özne, nesne tümleç... gibi görevler yapmazlar.

Ünlemleri birçok yerde edatlar başlığı altında ele alındığını gördük. Ünlemleri ayrı bir başlık ve görevde incelemeyi uygun bulduk. Biz ünlemleri ayrı bir sınıflamaya tabi tutarken aşağıdaki ölçütleri de göz önünde bulundurduk:

- 1- Ünlemler duyguların dışı vurumudur, ilgeçler ise anlam ilişkisi kuran kelimelerdir.
- 2- Ünlemler bazen cümle değerinde sözcüklerdir, ilgeçler ise cümle içindeki kelimeler arası anlam ilişkisi kuran kelimelerdir.
- 3- Ünlemleri tek başına kullanabilirsiniz, ama ilgeçleri tek başına kullanamazsınız.
- 4- Ünlemler cümle ögesi değildir, ama ilgeçler cümle ögesi olurlar.
- 5- Vurgu, tonlama veya söyleyişe göre bütün kelimeler ünlem görevi üstlenebilir ama ilgeçler belirli kelimelerle sınırlıdır.
- 6- Ünlemler başka sözcük türünde görev alamazlar, ama ilgeçler başka sözcük türü görevi alabilirler.
- 7- Ünlemlerin sonuna noktalama işareti olarak genellikle “!” işareti konulur, ilgeçlere ait bir noktalama işareti yoktur.

Bu konuda birkaç görüşü de aşağıda belirtmek istiyoruz.

Tahsin Banguoğlu:

“Ünlemler dilde en eski bir kelime sınıfı olup aslında bağlamlar ve takılar gibi üreme ve devşirme bir kelime topluluğu teşkil etmekte değildirlir. Bu sebeple onları âlet (edat) kelimeler arasında saymak yerinde olmaz.

Ünlemler öbür kelimelerden farklı olarak kendilerine göre ton ve vurgu alırlar, farklı sesli uzunlukları, ikizleşme ve durguları olur. Buna göre söyleyişte de çok çeşitlenirler ve pek farklı anlatımlar alırlar.” (Banguoğlu, 2007; 396).

Prof. Dr. Zeynep Korkmaz:

“Ünlemler, nitelikleri ve taşıdıkları özellikler açısından incelendiklerinde, bizce ayrı bir kelime türü olarak değerlendirme gereği ortaya çıkmaktadır. Ancak, ünlemler yine edat konusu işlenirken açıklandığı üzere, ünlem olarak çekime girmemeleri ve doğrudan doğruya belirli bir kavrama karşılık olmamaları dolayısıyla bir yandan görevli kelime özelliği gösterirler ve onlara yaklaşırlar. Ama yukarıda 869. paragrafta belirtildiği üzere, yalnız başlarına da birer anlam ve anlatımları bulunduğu, yerine göre cümlenin yerini tutan anlatımlara sahip oldukları, ada dönüşebildikleri ve bir ad gibi kelimelerin ünlem sınıfına geçebildiği gibi özellikleri dikkate alınca da aynı zamanda anlamlı kelimeler sınıfına girebilmektedir. İşte biz ünlemlerin bu özelliğini göz önünde tutarak, onları yerine göre görevli, yerine göre anlamlı kelime niteliğinde, iki grup arası bağımsız bir kelime türü olarak ele aldık ve “görevli anlamlı kelimeler” ana başlığı altında bağımsız bir kelime türü olarak verdik.” (Korkmaz, 2003: 1146).

9.1. Dil Bilgisi Kitaplarında Ünlemlerin Tanımı

Türkiye Türkçesinde ünlemler ad soylu kelimeler olarak ele alınmaktadır. Genellikle korku, kızma, şaşırma, acıma ve heyecan belirten kelimeler olarak tanımlanır. Şimdi tanımlara bakalım:

a) Akademik / Bilimsel Kaynaklar

Haydar Ediskun ünlemi şöyle açıklamaktadır: “Ünlemler, bir heyecanın etkisiyle ağzımızdan çıkarak duygularımızı canlı bir biçimde anlatmaya yarayan kelimelerdir.”

“Ünlem, genel olarak, insanın herhangi beklenmedik bir olay, görülmedik bir yaratık karşısında konuşamaz duruma geldiği anda ağzından çıkıveren ses ya da seslerdir.” (Ediskun, 2004: 322).

Ali Oğuzkan: “Korku, sevinç, üzüntü, acıma, hayret anlatan sözcüklere ünlem denir. Ünlem, ‘seslenme’ karşılığı bulunmuş, yeni bir sözcüktür. O halde, karşımızdaki birine ya da birilerine seslenerek söylediğimiz, kendi kendimize mırıldandığımız her sözcük ünlem sayılabilir.” (Oğuzkan, 2001: 140).

Tahir Nejat Gencan ünlem için şöyle bir tanım ve açıklama yapmıştır:

“Sert, dokunaklı etkilerle, duygular birden uyanır, coşkunlaşır. Coşkunun söze dönüşmesiyle, yani, bir coşkunun etkisiyle içten kopup gelen; sevinç, korku, üzüntü,

acı, şaşma... duygularını canlı canlı anlatmaya yarayan sözcüklere ünlem diyoruz.” (Gencan, 2001: 516).

Tahsin Banguoğlu'nun ünlem tanımı ve açıklaması şöyledir:

“Bir duyuşu, bir dileği canlı bir şekilde ve bazen tek başına anlatmaya ve bir kimseye seslenmeye yarayan kelimelere ünlem (interjection) adını veriyoruz:

Oh! Eyvah! Hah! Vay! Ö! Püf! Haydi! Hey! gibi.

... Ünlemler dilin konmuş anlamlı kelimeleriyle haykırma arasında yer alan bir kelime sınıfı meydana getirirler. Bunun için dünya dilleri arasında benzeşirler:

Fransızca ah! Ouf! Hop! Türkçe ah! Of! Hop!” (Banguoğlu, 2007: 396).

Prof. Dr. Muharrem Ergin ünlemi de edat olarak kabul etmiş, ünlem edatları olarak açıklama ve tanım yapmıştır:

“Bunlar his ve heyecanları, sevinç, keder, ızdırıp, nefret, hayıflanma, coşkunluk v.s. gibi ruh hallerini; tabiat seslerini, seslenmeleri; tasdik, red, sorma, gösterme gibi beyan şekillerini ifade eden edatlardır. Bu edatlar umumiyetle geniş bir ifade kabiliyeti taşımakta, bazıları gerekince bir cümlenin yerini bile tutabilmektedir. Bir kısmı bu ifade kabiliyetini ihtiva ettikleri ses unsurlarından, kendi ses yapılarından, bir kısmı ise bir arada kullanıldıkları cümlelerden alır. İfadeleri ses yapılarına dayanan, ses yapıları bir şeye delalet edenler tek başlarına da vazife görebilir, kullanılabilir, bir şeyler ifade edebilirler. İfadeleri bir arada kullanıldıkları cümlelere dayananlar tek başlarına bir şey ifade etmez ve kullanılamazlar.” (Ergin, 1998: 352).

Neşe Atabay, Sevgi Özel, Dr. İbrahim Kutluk:

“Ünlemler kimi zaman sevinme, kızma, korku, acıma, şaşma gibi, ansızın beliren duyguları, kimi zaman da birtakım doğa seslerini yansıtmaya yarayan sözcüklerdir

Ünlemler her dilde olan sözcüklerdir. Kimi ünlemler, kimi dillerde ortaktır. Kullanıldıkları yerler de birbirine uyar

Ünlem sözcüğünün tek başına anlamını vermeye çalışırsak, ünlem eyleminden kurulduğunu ve sözcüğün kendinden de bu seslenme, çağırma kavramlarının bulunduğunu görürüz. Nida sözcüğüne karşılık olarak türetilen ünlemin, bütün ünlemlerin görev ne niteliklerini yansıtacak özellikte olması gerektiği düşünülmüştür.” (Atabay ve diğ., 2003: 125).

Prof. Dr. Zeynep Korkmaz: “Konuşanın korku, sevinç, acıma, şaşkınlık gibi her türlü duygu ve heyecanını etkili ve kısa bir biçimde anlatmaya, seslenmeye, çağırmaya yarayan ve kısmen bağımlı kelimeler sınıfına giren kelime veya kelimeler.” (Korkmaz, 2007: 224).

“Ünlem, söz içinde konuşanın acıma, beğenme, sevinç, korku, çaresizlik, şaşkınlık, üzüntü, dua, hayret, pişmanlık kıskançlık, özlem gibi çok çeşitli duygu ve heyecanlarını etkili ve kısa bir biçimde anlatmaya; karşısındakilere seslenmeye, çağırmaya, cevap vermeye, göstermeye, sormaya, onları onaylamaya, redde veya tabiattaki sesleri taklit yolu ile kelimeler türetmeye yarayan bir söz türüdür.” (Korkmaz, 2003: 1140).

Prof. Dr. Tuncer Gülensoy ünlemi edat olarak kabul etmiş, ünlem edatları olarak açıklama ve tanım yapmıştır: “Bir duyguyu (his, heyecan, sevinç, keder, ızdırap, nefret, hayıflanma, coşkunluk, üzüntü), bir düşünceyi anlatan veya bir tabiat sesini, seslenmeleri; tasdik, red, sorma, gösterme gibi beyan şekillerini ifade eden edatlardır.” (Gülensoy, 2005: 426).

Prof. Dr. Alâeddin Mehmedoğlu, ünlem ve hitap olarak iki gruba ayırmış ve ayrı ayrı tanımlar yapmıştır:

Ünlem: “Konuşanın sevinç, korku, heyecan vs. bildiren, şekilce değişmeyen ve özel gramer belirtisi olmayan kelime türüdür.

Hitap: Gramer yönünden cümlenin başka öğeleri ile bağlanmayan, yalnız müracaat olunan şahsı bildiren veya nesneyi (eşyayı) adlandırmak için ismin, zamirin, isimlenmiş sıfatın veyahut eşdeğeri olan kelime veya kelime grubudur.” (Mehmedoğlu, 2006: 142).

Prof. Dr. Necmettin Hacıeminoğlu, ünlemi edat olarak ele alıp; çağırma-hitap edatları, cevap edatları, ünlemler, olarak ayrı ayrı incelemiş ve şu tanımları yapmıştır:

Çağırma-Hitap Edatları:

“Bunlar isimlerden veya unvanlardan önce gelerek hitap hareketlerini bilhassa belirtmekten başka hiçbir mânâları olmayan sözlerdir. Bir kısmı taklidi kelimelerdir, bir kısmı ise kalıplaşmış diğer gramer unsurlarıdır. Bu sebeple menşelerini tesbit etmek güçtür.

Kullanılış bakımından da öbür edatlardan farklıdır. Daha çok konuşma dilinde veya senli-benli samimi bir eda taşıyan şarkı, türkü, hikâye” ve şiirlerde rastlanır.” (Hacıeminoğlu, 1992: 284).

Cevap Edatları:

“Bunlar cümle içinde başka kelimelere bağlı olmadan, tek başlarına bir mefhum ifade edebilen sözlerdir. Bazan, bir cevap edatı bir cümle yerine geçer. Hususiyile karşılıklı konuşmalarda, her edat bir cümle sayılır.” (Hacıeminoğlu, 1992: 290).

Ünlemler:

“(takdir, temenni, dua, hayret, teessür, pişmanlık, vb. duyguları ifade eden edatlar) Bunlar her türlü duygu ve heyecanı ifade etmek için kullanılan sözlardir. Menşe ve yapı bakımından ya tabiat seslerini taklit suretiyle, yahut da hislerin yorumlanarak “ses” şeklinde terennümü neticesinde meydana gelmişlerdir. Bu bakımdan bir kısmı aşağı yukarı bütün dillerde müşterektir. Ancak mânâlı dil birliklerinin kalıplaşmak suretiyle teşkil ettikleri müstesna örnekler de vardır.” (Hacıeminoğlu, 1992: 293).

Yukarıdaki üç tanıma baktığımızda aslında tür olarak şöyle bir sınıflama yapabiliriz:

9. Ünlemler, zaten biz bunu farklı kelime türü olarak alıyoruz.

10. Cevap sözleri

11. Hitaplar

12. Duygu sözleri

Dr. Kamil Tiken: “Ünlemler duygu, hitap ve tabiat sesini taklit ifade eden sözlardir. Tabiat seslerini taklit veya duyguların yorumlanarak ses halinde ifadesi suretiyle meydana gelmişlerdir.” (Tiken, 1992:113).

b) Öğretimlik (Pedagojik) Kaynaklar

İlköğretim Türkçe 7 Ders Kitabı’nda ünlemin tanımı: “...bir heyecanın etkisiyle insanın içinden kopup gelen mutluluk, rahatlama, şaşkınlık, sevinç, korku, üzüntü, şaşma.. gibi aşırı duygulanmaları anlatan kelimelerdir. Bu tür kelimelere ünlem adı verilir.” (Koyuncu ve Koyuncu, 2004: 103).

İlköğretim 7. Sınıf Türkçe Ders Kitabı’nda ünlemin tanımı: “Sevinç, üzüntü, öfke, korku, şaşkınlık ve benzeri duyguları daha canlı anlatmaya yarayan sözcüklere ünlem diyoruz.” (Gül ve Köktürk, 2006: 219).

İlköğretim Türkçe 6. Sınıf Öğretmen Kılavuz Kitabı’nda ünlemin tanımı tam olarak olmamakla beraber etkinlik yoluyla tanıma ulaşılmaya çalışılmıştır: “şaşkınlık, merak, korku, heyecan, gibi aşırı duyguları belirten söz ve cümleleri belirleyip altlarını çizmelerini isteyiniz.” (Kapulu ve diğ., 2007:201).

Türkiye Türkçesinde ünlem tanımı dil bilgisi kitaplarında çok az farklılıklarla tanım açısından hemen hemen aynıdır. Fakat ünlem adı altında değil farklı tür alt başlıklarında ele alınmıştır. Bizim ünlem hakkında yapacağımız tanımda birkaç ayrıntıyı da yer vermek istiyoruz.

Ünlem: Bir olay ya da herhangi bir durum karşısında aniden beliren duyguları (acıma, sevinç, korku, üzüntü, acı, çaresizlik, hayret, kıskançlık, şaşma, öfke, pişmanlık, beğenme) konuşanın daha canlı ve daha etkili biçimlerde anlatmasına yarayan sözcüklerdir.

Türk Dil Kurumu tarafından 17 Nisan 1998’de düzenlenen “Türkiye Türkçesinde Ünlem” konulu toplantıda Türk dil bilimcileri ünlem için: “Ünlemler, insanın ruh dünyasındaki duygu ve heyecanları dışa vuran kelimeler.” şeklinde bir tanımda ortak görüşe varmışlardır.

Seslenme, çağırma, gösterme, sorma, cevap verme, onaylama, reddetme gibi ifade şekilleri vardır. Fakat biz bunları farklı başlıklar altında inceleyeceğiz.

Yaptığımız araştırmada Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük’te yer alan ünlem olarak geçen kelimelerin tamamı şunlardır:

A, abe, abu, acayip, adam, aferin, agu, agucuk, ağababa, ağabey, ah, ahbap, akıllı, aklımda, ala ala, alabanda ateş, alarga, aleykümselâm, alimallah, Allah’a ısmarladık, Allah aşkına, Allahualem, alo, aman, amanın, amenna, âmin, ana, anam, aport, aptal, arş, âşık, aşk olsun, avara, ay, ayı, ayol, babalık, bacaksız, bacı, bakındı, banko, bari, başüstüne, bayan, be, bebek, behey, beybaba, bey kardeş, bili bili, birader, bonjur, bravo, bre, can, cana, can feda, can kurban, cart kaba kâğıt, ce, cık, cıs, cicoz, çabuk, çapkın, çer çöp, çinko, çüş, dadaş, dah, dalya, dandini, dayı, dede, deh, dehşet, delikanlı, destur, desturun, devam, deyyus, dikkat, dürzü, e, efendi, efendi efendi, efendim, efsus, eh, eleman, elveda, estağfurullah, evlat, ey, eyvah, fayrap, fertik, fesüphanallah, fevkalade, fonda, fora, garip, geri, gıdı gıdı, gidi, guguk guguk, guguk kuşu, güle güle, günaydın, güzelim, ha, hadi, hadi hadi, hadisene, hafazanallah, hah, hahaha, hain, hanımane, hap, hapşu, harika, haşa, hay, hayda, haydi, haydin, haydindi, haydisene, hayfa, hayhay, hayıf, hayret, hayrola, hazır ol, hazret, hele hele, hemşehri, hey, heyhat, hiş, hişt, hodri, hop, hop hop, hoppala, hoşt, höst, höt, hu, hurra, hücum,

ih, ibne, iki gözüm, ilahi, İlahî, ileri, illallah, imdat, insaf, inşallah, isabet, iskele alabanda, işin fenası, işin garibi, işin kötüsü, işin tuhafı, iyilik güzellik, iyilik sağlık, kâfi, kâfir, kahrolsun, kamera, kardeş, kardeşlik, keka, kelalaka, kerhaneci, keşke, keşki, kınalı kuzu, kısmet, kış, kız, köftehor, köpek soyu, kuçu kuçu, kurban, kuruyasıca, külhani, laf, lahavle, lala, lan, lava, lebbeyk, maazallah, mafiş, manyak, marş, marş marş, maşallah, mayna, medet, merhaba, mersi, minnoş, mirim, monşer, mübarek, müjde, müthiş, ne, ne âlâ, nerede, nereden nereye, nezübillah, neyse, nine, ninni, o, of, oğul, oh, oha, olamaz, oldu, ole, oy, ö, öf, ölüm, öyle, pas, paydos, pehpeh, pes, pezevenk, pisi pisi, pist, pöf, puf, puşt, Rabbena, rahat, sağ ol, sakın, sancak alabanda, selamünaleyküm, seza, silah başına, stop, süphanallah, şa, şinanay, tamam, teslim, teyze, tös, tu, tuh, tuhaf, tüh, tünaydın, ufaklık, ulan, üstat, varda, vay, velet, vesselam, vira, viya, voyvo, ya, yağlı boya, yahey, yahu, yaşa, yaşasın, yazık, yazık günah, yenge, yetiş, yetişin, yisa, yo, yuf, yuh, yuha, zıkkımın kökü, zırt kaba kâğıt, zor.

9.2. Dil Bilgisi Kitaplarında Ünlemlerin Sınıflandırılması

Dil bilgisi kitapların yapılan sınıflandırmalarda tür olarak farklılıklar görülmektedir. Ünlem olarak ele alanlar ile edat olarak ele alıp edatların bir türü gibi sınıflandırmalar da olmuştur. Şimdi yapılan sınıflandırmaları inceleyelim.

a) Akademik / Bilimsel Kaynaklar

Haydar Ediskun ünlemleri üçe ayırmıştır:

- a) Asıl ünlemler
- b) Ünlem olarak kullanılan kimi isimler, sıfatlar ve fiillerin emir kipleri
- c) Yansımalar

Ali Oğuzkan da ünlemleri üçe ayırmıştır:

- a) Asıl ünlem özellikli sözcükler
- b) Ünlem yerinde kullanılanlar
- c) Yansımalar – ses taklidi sözcükler

Tahir Nejat Gencan ünlemler başlıca ikiye ayrılabilir:

“1-Çağrı ünlemleri (interpellatif): Kendisine söylenenleri (ikinci kişileri) çağırmak, uyarmak, onlara bir şey sormak için kullanılan ünlemler.

2- Dokunaklı, duygusal (affectif) ünlemler:

Bunlardan kimisi:

- a) Pekiştirici (corroboratif)dir.
- b) Belirteç görevliler (adverbial) de var.
- c) Bağlaçlık (conjonctif) görevinde de bulunur.

Bu sınıflamayı yaptıktan sonra şöyle devam etmiştir: “Bu ayrış pek de kesin değildir. Onun için ünlemeye yarayan sözcükleri birer birer incelemek daha yerinde olur.”(Gencan, 2001: 516).

Bağlaçları yapıları olarak: 1. yalınç bağlaçlar, 2. türemiş bağlaçlar, 3. birleşik bağlaçlar, 4. öbekleşmiş bağlaçlar, 5. yabancı kökenli bağlaçlar.

Tahsin Banguoğlu ünlemleri:

A- Asıl ünlemler

1. Duyuş ünlemleri
2. Soruşturma ünlemleri

B) Ünlem olan başka kelimeler

1. Ünlemleşen isimler
2. Ünlemleşen fiiller
3. Birleşikler, üremeler

Yansımalar: Tasvir sesleri, taklit sesleri

Prof. Dr. Muharrem Ergin ünlemi, ünlem edatları olarak beşe ayırmıştır:

1. Ünlemler
2. Seslenme edatları
3. Sorma edatları
4. Gösterme edatları
5. Cevap edatları

Neşe Atabay, Sevgi Özel, Dr. İbrahim Kutluk: “Türkiye Türkçesinde ünlemler genellikle şu öbeklere ayrılır:

1. Doğrudan doğruya ünlem olarak kullanılan sözcükler
2. Ünlem olmuş sözcükler
3. Yansıma sözcükleri” (Atabay ve diğ., 2003: 157).

Prof. Dr. Zeynep Korkmaz, ünlemleri üç ana bölümde incelemiştir:

- I- Kökenleri bakımından ünlemler
- II- Ses ve kelime yapısı bakımından ünlemler
- III- Nitelik ve görevleri bakımından ünlemler

A. İçeride ünlemler

- 1) “Acı duyma, acıma” işlevinde olan ünlemler
- 2) “Alay etme, küçümseme” işlevinde olan ünlemler
- 3) “Beğenme, takdir” işlevinde olan ünlemler
- 4) “Sevgi, şefkat, sevinç, mutluluk” bildiren ünlemler
- 5) “Beğenmeme” bildiren ünlemler
- 6) “Bıkkınlık, usanma, can sıkıntısı, karamsarlık, memnuniyetsizlik” bildiren ünlemler

7) “Hatırlama, hatırlatma, hayret, ihtimal, tahmin, imrenme, merak”
bildiren ünlemler

8) “Özlem, istek, arzu, ısrar, itiraz” bildiren ünlemler

9) “Kızgınlık, sitem, öfke, nefret” bildiren ünlemler

10) “Korku, heyecan, uyarı, çekinme” bildiren ünlemler

11) “Abartama, haykırma, övünme” bildiren ünlemler

12) “Şaşkınlık duygusu” bildiren ünlemler

13) “Pişmanlık, özür bildirme rica, yalvarma, rahatlama, sakinleştirme”
bildiren ünlemler

14) “Süreklilik” bildiren ünlemler

15) “Karşı çıkma, tehdit” bildiren ünlemler

16) “Telaş” bildiren ünlemler

17) “Yöneltme, teşvik” bildiren ünlemler

18) “Üzüntü” bildiren ünlemler

19) “Pekiştirme” bildiren ünlemler

B. Dışa dönük ünlemler

1) Seslenme (hitap) ünlemleri

2) Gösterme ünlemleri

3) Sorma Ünlemleri

a) “Cevap verme, onaylama, kabullenme, red, inkâr, gizlenme”
bildiren ünlemler

C. Ses yansımaları (ses taklidi) ünlemler

Prof. Dr. Tuncer Gülensoy, ünlem edatlarını beş ayrı gruba ayırmıştır:

- a) Ünlemler
- b) Seslenme edatları
- c) Sorma edatları
- d) Gösterme edatları
- e) Cevap edatları

Prof. Dr. Alâeddin Mehmedoğlu, ünlem ve hitap olarak sınıflama yapmıştır (Mehmedoğlu, Yüksek Lisans Ders Notları).

Prof. Dr. Necmettin Hacıeminoğlu, ünlemi: çağırma-hitap edatları, cevap edatları, ünlemler, olarak üç kısımda incelemiştir; ünlemler başlığı altında sınıflama yapmamıştır.

b) Öğretimlik (Pedagojik) Kaynaklar

İlköğretim Türkçe 7 Ders Kitabı'nda ünlemlerin herhangi bir şekilde sınıflandırması yapılmamıştır (Koyuncu ve Koyuncu, 2004: 103).

İlköğretim 7. Sınıf Türkçe Ders Kitabı'nda ünlemler “1. ünlemler 2. kendileri ünlem olmadığı halde cümlede ünlem değeri kazanan sözcükler, 3. yapılarına göre: basit ünlemler, öbekleşmiş ünlemler” (Gül ve Köktürk, 2006: 219).

İlköğretim Türkçe 6. Sınıf Öğretmen Kılavuz Kitabı'nda ünlemlerin herhangi bir şekilde sınıflandırması yapılmamıştır (Kapulu ve diğ., 2007:201).

Yukarıdaki sınıflamalara baktığımızda bazı çalışmalarda görev ve anlamları bakımından ünlemleri sınıflandırmada farklılıklar olduğunu ve ortak bir görüşün olmadığını görüyoruz.

Bu sınıflamalara baktığımızda öğretim açısından kolaylık sağlayan ve sınıflama açısından da uygun gördüğümüz Neşe Atabay, Sevgi Özel, Dr. İbrahim Kutluk'un sınıflandırmasıdır:

1. Doğrudan doğruya ünlem olarak kullanılan sözcükler

2. Ünlem olmuş sözcükler

3. Yansıma sözcükleri” (Atabay ve diğ., 2003: 157).

Fakat yine de biz bu sınıflandırmayı şu şekilde oluşturmak istiyoruz:

1. Doğrudan doğruya ünlem olarak kullanılan sözcükler

2. Ünlem olarak kullanılabilen sözcükler

3. Ünlem olarak kullanılan yansıma sözcükler

Çünkü sözcükler ünlem olmaz, ünlem olarak kullanılır. Yansımalar ad, önad, belirteç olarak da kullanılabilirler:

Şırıl şırıl akan su içimizi rahatlatıyordu.

Dere şırıl şırıl akıyordu.

Tak tuk sesleri bizi rahatsız etmeye başlamıştı.

Hırıltılı seslerle yanıma yaklaşıyordu.

Burada sakın patırtı yapma.

9.3. Görev ve Anlam Bakımından Ünlemler

Ünlemlerin kullanıldığı cümleye ünlem cümlesi denir ve çoğunlukla bu cümlelerin sonuna ünlem işareti konur. Ünlem olarak kullanılan sözcüklerin cümlede yeri belli değildir; ünlemler cümlenin herhangi bir yerinde kullanılabilirler.

Ünlemler, cümlenin ögesi olmaz. Ad görevinde kullanılırsa cümlenin ögesi olur.

Çekim eki almaz, alırsa ad olur.

9.3.1. Doğrudan Doğruya Ünlem Olarak Kullanılan Sözcükler

Tek sestem, hecelerden, kelimelerden, kelime öbeklerinden oluşan, duygu ve coşkuları anlatma göreviyle kullanılan kelime türüdür.

Doğrudan doğruya ünlem olarak kullanılan sözcükler, ünlem göreviyle kullanıldıklarında cümlenin ögesi olmaz, cümle ögesi olmayan yardımcı kelimeler olarak kalırlar.

Doğrudan doğruya ünlem olarak kullanılan sözcükler, başka görevlerde kullanılabilirler: Bir kere bile ağzımdan üf çıktı mı? (ad)

A! / aa! / aaa!: Şaşma, beğenme, hatırlama, sevinme, üzülme gibi anlamlar veren ünlemdir:

A, ne kadar güzel bir çocuk!

A! Unutmadan söyleyeyim bir tane de ekmek al.

Aaa, o da mı geliyor!

Aaa, kazamı geçirdi!

Ah! / aah!: Üzüntü, hatırlama, istek, özlem, kızma ve acıma bildiren ünlemdir:

Ah! Yine anahtarları unuttum.

Ah yavrum! Kafana taş mı attılar?

Aah, ah! Nerde o gençlik günleri.

Ah! Seni bir elime geçirsem. Bak neler yapacağım.

Aah, ah! Şimdi Kalamış'ta olmak vardı.

Aman!: Rica, af, şaşma, sevinme, öfke, iğrenme, dikkat, yardım dileme, beğenme, bıkmaya bildiren ünlemdir:

Aman Yarabbim, Ne çirkin bir şey!

Aman, kırmızı ışıktaki geçme sakın!

Aman, yeter artık! Bıktım bu yaramazlıklarından.

Aman, söylediklerimi anlatmayın ona!

Aman Allah'ım! Bunlarda insan mı şimdi?

Ay! / aay!: Hayret, sıkıntı, korku, heyecan ve sevinme anlamı veren ünlemdir:

Aay, çocuk balkondan düştü!

Ay, yeter artık bunaldım!

Ay, ne güzel, ne şirin bir köpek!

E! / eee!: Merak, devam, sevinme, uyarma, kızma gibi anlamlar veren ünlemdir. Bazen soru anlamı veren ünlem cümlelerinde de kullanılır:

Eee, ondan sonra ne oldu anlatsana!

Eee, konuş bakalım başka neler diyeceksin!

Eee, ben sana demiştim! Sen beni hiç dinlemedin.

Eee, paranı ne yaptın!

Eee, anlat bakalım!

Eh! / eeh! / ehh!: Bezginlik, kabul, rıza, onaylama ve yetinme anlamı veren ünlemdir:

Eeh, artık yeter sen de çok oluyorsun!

Eh, olan olmuş sonrasına bakalım artık.

Eh, saat geç oldu, yatalım artık.

Eh, bunu beğendim diyorsan yapacak bir şey yok.

Eyvah!: Üzüntü, korku bildiren ünlemdir:

Eyvah! Babam geliyor.

Eyvah! Araba park yerinde yok.

Ha! / haaa!: Anımsama, korkutma, azarlama anlamı veren ünlemdir:

Seni müdüre söylerim ha!

Haaa! O mu? Şimdi hatırladım.

Bu ne, bu ne ha! Ben sana yere kırık dökme demedim mi?

Hah!: Beğenme, onaylama, hatırlama, yetinme, şaşma ve sevinme anlamı veren ünlemdir:

Hah tamam, bir sen eksiktin!

Hah şöyle, şimdi oldu!

Hah hatırladım! Çekmede olacaktı.

Hay!: Temenni, üzüntü, pişmanlık, kızma, şaşma gibi anlamlar veren ünlemdir:

Hay Allah! Çok üzüldüm şimdi.

Hay Allah Müstehakımı versin!

Hay yemez olaydım!

Hay senin şu mızızlanmana başlayacam şimdi!

Hay aklınla bin yaşa!

O! / oo! / ooo!: Hayret, sevinç beğenme, şaşkınlık, acıma anlamları veren ünlemdir:

Oo! Bu hareket sana hiç yakışmadı.

Ooo! Aman da aman kimler gelmiş kimler.

O! Kan kanseri mi olmuş?

Ooo! Bu gün pek şıksınız bakıyorum.

Oh! / ooh!: Sevinç, üzüntü, kızma, beğenme, ferahlık anlamları veren ünlemdir.

Oh! Ne güzel ötüyor kuşlar.

Ooh! Dünya varmış. Kafamı dinleyeyim biraz.

Oh olsun! Ben sana dondurmayı fazla yeme dedim.

Oh! Ne güzel yemekler böyle.

Of! / oof! / ooff / öf! / ööf! / ööff!: Acı, usanma, sıkıntı, kızma, üzüme, beğenmeme anlamları veren ünlemdir. uf! / uuf! / uuff / üf! / üüf! / üüff ünlemleri de aynı anlamı verir:

Off, canım çok sıkılıyor! Biraz dışarı çıkalım.

Of! Ayağıma bastın.

Ooff! Daha alışveriş yapmaya devam edecek miyiz?

Üf! Bu gürültüde de çalışılmıyor ki.

Ööff, yeter artık! Sabahtan beri evi temizlemekten bıkmadın mı?

Püf! / pöf!: Beğenmeme anlamı bildiren ünlemdir:

Pöf! Çok güzel olmuş sanki.

Tu! / tuu! / tü! / tüü!: Ayıplama, kızma, acıma, pişmanlık, üzüntü, anımsama, beğenme anlamları bildiren ünlemdir:

Tuu, yazıklar olsun sana!

Tuu! Faturayı yatırmayı unuttuk.

Tu! Allah belanı versin.

Tüü! Babası öldü demek. Allah rahmet eylesin.

Tü, tü, maşallah! Ne sevimli şey öyle.

Tuh! / tüh!: Ayıplama, kızma, acıma, üzüntü, anımsama anlamları bildiren ünlemdir:

Tüh! Yarın da gel diyecektim.

Tüh, tüh! Gitti dev gibi adam.

Tüh sana! Bir dokuz kere dokuz kaç eder, onu bile bilmiyorsun.

Vah! / vaah!: Acıma, üzüntü, pişmanlık anlamları bildiren ünlemdir:

Vah vah! Kazadan sonra kolunu kesmişler çocuğun.

Vah vah! Gitti güzelim porselen tabaklar.

Vay! / vaay! / vaayy!: Sevinme, beğenme, üzüntü, pişmanlık, kızma, acıma, kızma anlamları bildiren ünlemdir. Bazen tekrar edilerek kullanılır:

Vaayy! Demek, benim dediklerimi yapmamakta ısrar ediyorsun.

Vay anam vay! Daha neler göreceğiz.

Vay efendim, kimler gelmiş!

Vayy! Sınavdan en yüksek notu bel almışım.

Vay, vay, vayy! Neler de biliyormuş öyle.

Yahu! : Kızma anlamında kullanılan ünlemdir:

Yahu! Yarın geleceğiz demedik mi?

Yahu! Niçin ısrar ediyorsun? Olmaz dedik ya.

Yazık!: Acıma, üzüntü, kızma anlamı veren ünlemdir.

Yazık! Trafik kazasında bütün ailesini kaybetmiş.

Yazıklar olsun! Birazcık saygılı ol.

9.3.2. Ünlem Olarak Kullanılabilen Sözcükler

Ad, önad ve fiillerin emir kiplerindeki kelime türlerinin ünlem olarak kullanımınıdır. Aslında bu sözcüklerin cümle dışında ünlem oldukları anlaşılır.

Alçak adam! : Önad tamlamasıdır. Kızgınlık bildirerek ünlem görevinde kullanılır:

Alçak adam! Bize söylemediğini bırakmadı.

Alçak adam! Bütün paramı alıp gitti.

Allah!: Üzüntü, sıkılma, şaşma, sevinç anlamları katar.

Allah Allah ! Ne söyledim ki ben şimdi!

Bırak Allah'ını seversen! Kaç kez söyledim yapma diye.

Allah! Bu akşam bize teyzemler geliyor.

Allah Allah! Arkadaşım ameliyat olmuş. Neden acaba?

Hoppala!: Şaşma anlamı katar:

Hoppala! Nerden çıktı bu vergi cezası?

Hoppala! Yarın resmi tatil değil miymiş?

Tanrım: Çaresizlik, yalvarma, şaşma anlamları katar:

Tanrım, ben şimdi ne yapacağım!

Tanrım, ne olur dualarımı kabul et!

Aman Tanrım, ne uzun boylu adam öyle!

Ulan! Argo bir kelimedir. Kızma, öfke anlamları katar:

Ulan! Seni bir yakalarsam, bak ne yapacağım.

Ulan! Ben sana şeker mi al dedim.

Yuh! / yuf!: Öfke, kızma anlamı veren ünlemdir:

Yuh senin gibi işe yaramaz herife!

Yuh! Bu kadar da olmaz artık.

9.3.3. Ünlem Olarak Kullanılabilen Yansıma Sözcükler

Ses taklidi olan yansıma sözcükler ünlem olarak kullanılabilir. Genellikle hayvanları yönetmek, yön vermek için kullanılır.

Paldır küldür!: Kızma anlamı katar:

Merdivenden ne biçim iniyorsun sen öyle? Paldır küldür!

Tak, tak, tak!: Beklenmezlik, şaşma anlamı katar:

Tak, tak, tak! Birden kapı vuruldu.

Tık, tık!: Beklenmezlik, şaşma anlamı katar:

Kapı vuruluyor tık tık!

Ayrıca çat!, tuk!, cart, firt!, şangır!, pat!, küt!, gümbür!, takır tukur!, şıkır şıkır! gibi yansımalarda ünlem olarak kullanılırlar.

Yansımalar hayvanları çağırmak, kovmak yürütmek, durdurmak ve ürkütmek için de kullanılır. Kullanım şekilleri şöyledir:

Tavukları çağırma : Bili bili!

Kanatlı hayvanların tamamı için kovma: kışt!

Kedileri çağırma : Pisi pisi!

Kedileri kovma : Pist! Pist!

Köpekleri çağırma : Kuçu kuçu!

Köpekleri kovma : Oşt!

At ve eşek yürütme : Deh!

At ve eşek durdurma : Çüş!

Öküz, sığır durdurma : Oha!

BÖLÜM 10: HITAPLAR

Hitap sözleri, Türkiye Türkçesinde ünlemler olarak kabul edilmekte ve ünlemlerin alt başlığı olarak çağırma, seslenme ünlemleri olarak açıklanmaktadır. Bu konuda hala net bir karara varılmış değildir.

17 Nisan 1998 tarihinde düzenlenen “Türk Gramerinin Sorunları” toplantısında “Türkiye Türkçesinde Ünlemler” adlı konuda çeşitli görüşler ileri sürülmüş, cevap, sorma, gösterme ifade eden kelimelerin, yansıma sözcüklerin, seslenme ifade eden kelimelerin ünlem sayılıp sayılmayacağı tartışılmıştır. Çeşitli görüşler ortaya atılsa da kesin veya açıklayıcı bir sonuca ulaşılamamıştır.

Ünlemler duyguların dışı vurumudur, hitap sözleri ise duygu değil bir seslenme, çağırma anlamı taşırlar. Duygudan uzaktırlar.

Ayrıca aynı toplantıda Yard. Doç. Dr. Fatih Kirişçiöglü (şimdi profesördür):

“...Ünlemler duygu, heyecan, düşünce ve çeşitli seslenmeleri ifade ederler.” diye bir açıklama geldi. Burada seslenme ifade eden ünlemlerle duygu ifade eden ünlemleri iki başlıkta değerlendiresek bizim için faydalı olabilir. Türk lehçeleriyle ilgili gramerlerde bu seslenmelerde alt başlık altında ele alınmış. Mesela, kendi saham diye söylüyorum. Saka Türkçesi ile ilgili, insanların hayvanlara seslenmesi, büyüklerin küçüklere, küçüklerin büyüklere, kızların erkeklere, erkeklerin kızlara seslenmesi gibi birçok alt başlıklar var. Her seslenme, her duygu, düşünce ünlem ifade ediyor mu onu da değerlendirmek lazım. Her duygu aynı şeyi ifade edebiliyor mu?” (Kirişçiöglü, 1999: 510)

şeklinde hitaplar hakkında düşüncelerini dile getirmiştir.

Burada tekrar ele almakta fayda görüyoruz. Türk Dil Kurumu tarafından 17 Nisan 1998’de düzenlenen “Türkiye Türkçesinde Ünlem” konulu toplantıda Türk dil bilimcileri ünlem için: “Ünlemler, insanın ruh dünyasındaki duygu ve heyecanları dışı vuran kelimeler.” şeklinde bir tanım yaparak ortak görüşe varmışlardır.

Bu ortak görüşte hitaplar tanım dışında bırakılmıştır. Biz hitapların ünlem olup olmadığını tartışmıyoruz. Fakat farklı bir tür olarak ele alınmasının daha öğretici ve sorundan uzak kalacağı görüşündeyiz.

10.1. Dil Bilgisi Kitaplarında Hitapların Tanımı

Türkiye Türkçesinde Hitaplar ad soylu kelimeler olarak ünlemler altında ele alınmaktadır. Şimdi tanımlara bakalım:

a) Akademik / Bilimsel Kaynaklar

Haydar Ediskun'un hitapları belirleyici bir açıklaması yoktur fakat ünlemi şöyle açıklamaktadır: “Ünlemler, bir heyecanın etkisiyle ağızımızdan çıkarak duygularımızı canlı bir biçimde anlatmaya yarayan kelimelerdir.”

“Ünlem, genel olarak, insanın herhangi beklenmedik bir olay, görülmedik bir yaratık karşısında konuşamaz duruma geldiği anda ağızından çıkıveren ses ya da seslerdir.” (Ediskun, 2004: 322).

Bu tanımdan hitapları anlatan bir bilgi çıkarmak imkânsızdır.

Ali Oğuzkan: “Korku, sevinç, üzüntü, acıma, hayret anlatan sözcüklere ünlem denir. Ünlem, ‘seslenme’ karşılığı bulunmuş, yeni bir sözcüktür. O halde, karşımızdaki birine ya da birilerine seslenerek söylediğimiz, kendi kendimize mırıldandığımız her sözcük ünlem sayılabilir.” (Oğuzkan, 2001: 140).

Buradaki tanımda ise ünlem ile hitaplar aynı anlama gelmektedir. Her seslenme korku, sevinç, üzüntü, acıma, hayret anlatır mı? Ya da nasıl olur da her seslenme ünlem olur?

Anne, mutfakta mısın? / Hey Ahmet, buraya gelsene.

Yukarıdaki örnek cümlelere baktığımızda tekrar soruyoruz: Her seslenme korku, sevinç, üzüntü, acıma, hayret anlatır mı? Ünlem tanımı ile seslenme çelişmektedir.

Tahir Nejat Gencan ünlem için şöyle bir tanım ve açıklama yapmıştır:

“Sert, dokunaklı etkilerle, duygular birden uyanır, coşkunlaşır. Coşkunun söze dönüşmesiyle, yani, bir coşkunun etkisiyle içten kopup gelen; sevinç, korku, üzüntü, acı, şaşma... duygularını canlı canlı anlatmaya yarayan sözcüklere ünlem diyoruz.” (Gencan, 2001: 516).

Buradaki tanımda da hitaplar yer almamaktadır. Fakat hitapları, ünlemler bölümünde “Eyişler (hitaplar)” başlığı altında incelemiştir: “Belirtme duygusuyla değişik sesle

söylenmiş adlara ad değerindeki sözcükler; eytişler (hitaplar) de birer ünlemdir: Leydi! dedi verdi can-ı şirin/Ol aşık-ı bikarar ü miskin.” (Gencan, 2001: 526).

şeklinde kısa bir açıklama yaparak belirtmiştir.

Tahsin Banguoğlu'nun ünlem tanımı ve açıklaması şöyledir:

“Bir duyuşu, bir dileği canlı bir şekilde ve bazen tek başına anlatmaya ve bir kimseye seslenmeye yarayan kelimelere ünlem (interjection) adını veriyoruz:

Oh! Eyvah! Hah! Vay! Ö! Püf! Haydi! Hey! gibi.

... Ünlemler dilin konmuş anlamlı kelimeleriyle haykırma arasında yer alan bir kelime sınıfı meydana getirirler. Bunun için dünya dilleri arasında benzeşirler:

Fransızca ah! Ouf! Hop! Türkçe ah! Of! Hop!” (Banguoğlu, 2007: 396).

Burada “bir kimseye seslenmeye” ifadesi ile hitap sözlerini anlatmıştır.

Prof. Dr. Muharrem Ergin ünlemi de edat olarak kabul etmiş, ünlem edatları olarak açıklama ve tanım yapmıştır: “Bunlar his ve heyecanları, sevinç, keder, iztirap, nefret, hayıflanma, coşkunluk v.s. gibi ruh hallerini; tabiat seslerini, seslenmeleri; tasdik, red, sorma, gösterme gibi beyan şekillerini ifade eden edatlardır...” (Ergin, 1998: 352).

Hitapları seslenme edatları olarak şöyle tanımlamıştır:

“Bunlar hitap edatlarıdır. Ünlemler gibi his, heyecan, tabiat sesi şeklinde bir şey, bir hâl bildirmezler. Hiçbir ifadeleri yoktur. Sadece hitap, seslenme vasıtalarıdır: *a, ay, ey, hey, ya, yâhu, be, bre, (mere, more), ulan, hû* gibi. Bunlardan *hû, , ya ve yâhu* yabancı asıllıdır...

Bu edatlar umumiyetle seslenen, hitap edilen isimlerle birlikte kullanılır: *a beyim, ey arkadaş, ay oğul* gibi. *yâhu*, daima, *hey* ve *ey* ise bazen tek başına kullanılır.

Bu edatlar hitabı kuvvetlendiren kelimelerdir. Hitap için çok defa bunlar olmadan doğrudan doğruya isimler hitap şeklinde kullanılır: *arkadaş!, kardeşim!, Türkan!, Yüksel!* gibi. Bu şekilde hitap olarak kullanılan isimlerin de fonksiyon bakımından seslenme edatı durumunda bulduklarını belirtmeliyiz.” (Ergin, 1998:350).

Prof. Dr. Muharrem Ergin'e göre seslenme edatları ikinci dereceden ünlemdir.

Neşe Atabay, Sevgi Özel, Dr. İbrahim Kutluk:

“Ünlemler kimi zaman sevinme, kızma, korku, acıma, şaşma gibi, ansızın beliren duyguları, kimi zaman da birtakım doğa seslerini yansıtmaya yarayan sözcüklerdir...”

Ünlem ya da ünlem gibi kullanılan anlatımlar ya duygusal sözcüklerdir ya da seslenmeye, çağırılmaya yarayan öğelerdir. (Atabay ve diğ., 2003: 155).

Buradaki ayırım bizim dikkatimizi çekmiştir “ya duygusal sözcüklerdir” bize göre ünlem “ya da seslenmeye, çağırılmaya yarayan öğelerdir.” Bize göre hitap sözüdür.

Prof. Dr. Zeynep Korkmaz, seslenme ünlemi olarak şöyle bir tanım yapmıştır: “Çağırılmaya, haber vermeye ve cümledeki seslenmeyi güçlendirmeye yarayan ünlemler...” (Korkmaz, 2007: 186).

Prof. Dr. Tuncer Gülensoy, ünlemi edat olarak kabul etmiş, ünlem edatları olarak açıklama ve tanım yapmıştır: “Bir duyguyu (his, heyecan, sevinç, keder, ızdırap, nefret, hayıflanma, coşkunluk, üzüntü), bir düşünceyi anlatan veya bir tabiat sesini, seslenmeleri; tasdik, red, sorma, gösterme gibi beyan şekillerini ifade eden edatlardır.” (Gülensoy, 2005: 426).

Prof. Dr. Tuncer Gülensoy, bizim hitaplar olarak ele aldığımız bölümü ünlem edatlarının içinde “seslenme edatları” alt başlığında ele alır. “Seslenme edatları: Bunlar hitap edatları olup, ünlemler gibi bir duyguyu, bir düşünceyi ifade etmezler ve tabiat seslerini bildirmezler. Bu edatlar hitap, seslenme, için kullanılırlar: a, ey, e, hey, ya, yahu, be, bre, le lo ulan, üle, (lan, len), hu, yahu..gibi” (Gülensoy, 2005: 425).

Bu tanımlı yaptıktan sonra “Seslenme edatları genellikle seslenen, hitap edilen isimlerle birlikte kullanılır: ...Ey Türk Gençliği!...” (Gülensoy, 2005: 425) şeklinde bir açıklama yapmıştır.

Aslında Prof. Dr. Tuncer Gülensoy bir nevi hitaplar ile ünlemleri ayrı tutmuş aralarındaki farkı tanım içinde vermiştir.

Prof. Dr. Alâeddin Mehmedoğlu, ünlem ve hitap olarak iki gruba ayırmış ve ayrı ayrı tanımlar yapmıştır:

“Hitap: Gramer yönünden cümlenin başka öğeleri ile bağlanmayan, yalnız müracaat olunan şahsı bildiren veya nesneyi (eşyayı) adlandırmak için ismin, zamirin, isimlenmiş sıfatın veyahut eşdeğeri olan kelime veya kelime grubudur.” (Mehmedoğlu, 2006: 142).

Prof. Dr. Necmettin Hacıeminoğlu, ünlemi edat olarak ele alıp; çağırma-hitap edatları, cevap edatları, ünlemler, olarak ayrı ayrı incelemiş ve hitaplar için şu tanımları yapmıştır: Çağırma-Hitap Edatları:

“Bunlar isimlerden veya unvanlardan önce gelerek hitap hareketlerini bilhassa belirtmekten başka hiçbir mânâları olmayan sözlerdir. Bir kısmı taklidi kelimelerdir, bir kısmı ise kalıplaşmış diğer gramer unsurlarıdır. Bu sebeple menşelerini tesbit etmek güçtür.

Kullanılış bakımından da öbür edatlardan farklıdır. Daha çok konuşma dilinde veya senli-benli samimi bir eda taşıyan şarkı, türkü, hikâye” ve şiirlerde rastlanır.” (Hacıeminoğlu, 1992: 284).

Dr. Kamil Tiken: “Ünlemler duygu, hitap ve tabiat sesini taklit ifade eden sözlerdir. Tabiat seslerini taklit veya duyguların yorumlanarak ses halinde ifadesi suretiyle meydana gelmişlerdir.” (Tiken, 1992:113).

Bu tanım hitap sözlerini de kapsayacak şekilde yapılmıştır. Fakat hitaplar tabiat sesini taklit edilerek yapılmazlar “çocuklar!” taklit ses midir?

b) Öğretimsel (Pedagojik) Kaynaklar

İlköğretim Türkçe 7 Ders Kitabı’nda ünlemin tanımı: “...bir heyecanın etkisiyle insanın içinden kopup gelen mutluluk, rahatlama, şaşkınlık, sevinç, korku, üzüntü, şaşma.. gibi aşırı duygulanmaları anlatan kelimelerdir. Bu tür kelimelere ünlem adı verilir.” (Koyuncu ve Koyuncu, 2004: 103).

İlköğretim 7. Sınıf Türkçe Ders Kitabı’nda ünlemin tanımı: “Sevinç, üzüntü, öfke, korku, şaşkınlık ve benzeri duyguları daha canlı anlatmaya yarayan sözcüklere ünlem diyoruz.” (Gül ve Köktürk, 2006: 219).

İlköğretim Türkçe 6. Sınıf Öğretmen Kılavuz Kitabı’nda ünlemin tanımı tam olarak olmamakla beraber etkinlik yoluyla tanıma ulaşılmaya çalışılmıştır: “şaşkınlık, merak, korku, heyecan, gibi aşırı duyguları belirten söz ve cümleleri belirleyip altlarını çizmelerini isteyiniz.” (Kapulu ve diğ., 2007:201).

Yukarıda Türkçe ders kitaplarının üçünde de yapılan ünlem tanımında hitaplara yer verilmemiştir. O halde ders kitaplarına göre hitap sözleri nedir? Öğrencilere hitap sözlerini nasıl açıklayacağız. Bu tanımlar veya ünlem sınıflandırması yeterli midir? Bizce hayır.

Hitaplar: Konuşanın muhatap aldığı kişi veya kişilere yönelik dikkat çekmek, odaklandırmak, seslenmek veya çağırmak amacıyla daha vurgulu ve tonlamalı olarak kullandığı kelime veya kelime grubudur.

10.2. Dil Bilgisi Kitaplarında Hitapların Sınıflandırılması

İncelediğimiz akademik kaynak eserlerde ve Türkçe ders kitaplarının hiçbirinde hitap sözlerine yönelik sınıflandırma yer almamaktadır. Bizim gözümüze çarpan eksikliklerin başında yer almaktadır.

Sadece bu konuda Prof. Dr. Zeynep Korkmaz ünlemler ile seslenme bildiren öğeler arasındaki şekil ilişkisini:

“a) Ünlem (veya ünlem grubu) + seslenme ögesi (yalın ya da grup halinde)

b) Ünlem (veya ünlem grubu) + seslenme ögesi (yalın ya da grup halinde)+ünlem

c) Ünlem (veya ünlem grubu) + seslenme ögesi (yalın ya da grup halinde)+ 1. şahıs iyelik eki

ç) Seslenme ögesi (yalın ya da grup halinde)+ 1. şahıs iyelik eki

d) Seslenme ögesi (veya seslenme grubu)” (Korkmaz, 2003: 1179).

şeklinde sınıflandırmıştır.

Hitap sözlerini biz şu şekilde sınıflandırmayı uygun gördük:

1. Çağrı ve seslenme hitapları

2. Dikkat çekme hitapları

3. Kuvvetlendirme hitapları

10.3. Anlam ve Görev Bakımından Hitaplar

A, ey, hey, ya, yahu, be, bre, ulan, (lan, len), hu, yahu kelimeleri tek başına veya başka kelimeler ile birlikte kullanılan başlıca hitap sözleridir. Ayrıca özel adlar, hayvan isimleri, nesne isimleri de hitap sözleri olarak da kullanılırlar.

10.3.1. Çağrı ve Seslenme Hitapları

Kişi veya kişileri çağırma ve seslenmeye yönelik hitaplardır. Kelime veya kelime gruplarından oluşurlar:

Haydi Selim, biraz yürüyüşe çıkalım.

Hişt! Biraz bakar mısın?

Huu! Mehmet Bey! Evde misiniz?

Hey! Çabuk yanıma gelin.

Hey arkadaş! Sana bir şey sorabilir miyim?

Hep bir ağızdan bağırdık: Leyla! Leyla!

(Melahat Koyuncu, Mustafa Koyuncu, “İlköğretim Türkçe 7 Ders Kitabı”, Tutubay Yayınları, 2004, s.103)

Dur yolcu! Bilmeden gelip bastığım / Bu toprak, bir devrin battığı yerdir.

(Salih Sarıca, Mustafa Gündüz, “İlköğretim Türkçe 7 Ders Kitabı”, Fil Yayınevi, 2005, s.100)

Rüstem, ayakkabıların var mı?

Ziya Abi! Bize iki çay gönder.

Hurdacı! Bakırın kilosunu kaçaya alıyorsun?

Yavrum! Şu yazıyı bana okur musun?

Ey benim değerli dostum! Nerelerdeydin?

Oğlum! Önene dikkat et, çarpacaksın.

Merhaba! Diye seslendi tüm arkadaşlarına

Haydi Kemal! Geç kalıyoruz.

Usta! Araba tamiri için seni soruyorlar.

Ey hemşehri! Sakın kesme, yaş ağaca balta vuran el onmaz.

(Salih Sarıca, M. Gündüz, “İlköğretim Türkçe 7 Ders Kitabı”, Fil Yayınevi, 2005, s.230)

Saltan Malatya’da evim var idi. (İbrahim Saltan)

(Bekir Sami Özsoy, “Başlangıcından Günümüze Örnekleriyle Türk Şiiri”, Akçağ Yayınları, 2005, s.249)

Deyirem: Ay kız! Toyun mübarek olsun / Sadıcı solducu mirim var olsun

(Bekir Sami Özsoy, “Başlangıcından Günümüze Örnekleriyle Türk Şiiri”, Akçağ Yayınları, 2005, s.26)

Biligliğke ya dost özinni ula / Ey dost, bilgiliye yaklaştırmaya çalış

(Bekir Sami Özsoy, “Başlangıcından Günümüze Örnekleriyle Türk Şiiri”, Akçağ Yayınları, 2005, s.73)

Ey şehîd oğlu şehîd, isteme benden makber, / Sana âgûşunu açmış duruyor Peygamber.

(Bekir Sami Özsoy, “Başlangıcından Günümüze Örnekleriyle Türk Şiiri”, Akçağ Yayınları, 2005, s.689)

Arkadaş! Yurduma alçakları uğratma sakın.

10.3.2. Dikkat Çekme Hitapları

Konuşanın, dinleyen kişinin veya kişilerin dikkatini çekmek, konuya odaklanmalarını sağlamak amacıyla kullandığı hitaplardır. Seslenme hitaplarından farkı kendisinden sonra gelen cümlenin anlamında yatmaktadır. Kelime veya kelime gruplarından oluşur.

Ey Türk gençliği! Birinci vazifen, Türk istiklalini, Türk Cumhuriyetini, ilelebet, muhafaza ve müdafaa etmektir.

(Salih Sarıca, Mustafa Gündüz, “İlköğretim Türkçe 7 Ders Kitabı”, Fil Yayınevi, 2005, s.4)

Bre ağalar, bir dakika beni dinleyin.

Bre bezirgânlar, yüce Tanrı bana bir oğul verdi.

(Ahmet Saraçoğlu, Cengiz imen, Yunus Güzel, “İlköğretim Türkçe Ders Kitabı 8”, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2007, s.201)

Yurttaşlarım! Az zamanda çok ve büyük işler yaptık.

(Ahmet Saraçoğlu, Cengiz imen, Yunus Güzel, “İlköğretim Türkçe Ders Kitabı 8”, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2007, s.68)

Büyük Türk Milleti! On beş yıldı beri giriştiğimiz işlerde muvaffakiyet vadeden çok sözlerimi işittin.

(Ahmet Saraçoğlu, Cengiz imen, Yunus Güzel, “İlköğretim Türkçe Ders Kitabı 8”, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2007, s.69)

Sevgili ğrenciler, bugün yeni bir konuyu işleyeceğiz.

Değerli meslektaşlarım, bu yıl da dönemin sonuna geliyoruz.

Sayın baylar ve bayanlar, burada lösemili çocuklara yardım kampanyasını başlatmak için toplanmış bulunuyoruz.

Sayın bayanlar! Sayın baylar!

Bu toplantıyı düzenlemiş olanlara teşekkür ederim.

(Salih Sarıca, Mustafa Gündüz, “İlköğretim Türkçe 7 Ders Kitabı”, Fil Yayınevi, 2005, s.100)

Sayın dinleyicilerim,

Hayatta yalnız kendi çalışması, kendi ehliyeti, kendi bilgisi ile alın teri dökerek kazanılan ve başkasını zarara sokmayan başarı gerçek başarıdır.

(Salih Sarıca, Mustafa Gündüz, “İlköğretim Türkçe 7 Ders Kitabı”, Fil Yayınevi, 2005, s.201)

Arkadaşlar! Alınan kararları açıklıyorum:

Salonda herkes oturmuş bekliyordu. Müdür Bey: Firmamızın değerli alışanları,

Son ekonomik krizden dolayı üretime ara vermek durumundayız.

10.3.3. Kuvvetlendirme Hitapları

İnsan dışındaki varlıklara karşı yapılan hitaplardır. Burada amaç seslenmek veya dikkat çekmek değil anlamı kuvvetlendirmek, cümledeki söyleyişi daha etkili duruma getirmektir. Şiirlerde kullanımına çok fazla rastlanır.

Ey güzel Adana! Ne çileler çektik beraber.

Yurt toprağı! Sana her şey feda olsun.

Türk toprağı! Sen, seni seven Türk milleti için üreticiliğini göster.

(Ahmet Saraçoğlu, Cengiz Çimen, Yunus Güzel, “İlköğretim Türkçe Ders Kitabı 8”, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2007, s.124)

Ey Sakarya, sularından / Küçük Ali’ m zaman zaman /Bana gülüp diyor: Vatan!

(Bekir Sami Özsoy, “Başlangıcından Günümüze Örnekleriyle Türk Şiiri”, Akçağ Yayınları, 2005, s.669)

Güzel Kafkas! Yeter bu yas uykusu, uyan;

(Bekir Sami Özsoy, “Başlangıcından Günümüze Örnekleriyle Türk Şiiri”, Akçağ Yayınları, 2005, s.673)

Ne efsûnkâr imişsin ah ey didâr-ı hürriyet

(Bekir Sami Özsoy, “Başlangıcından Günümüze Örnekleriyle Türk Şiiri”, Akçağ Yayınları, 2005, s.799)

Hac yollarında meş’ale kârbân gibi / Erbab-ı aşk içinde nümâyansın ey gönül

(Bekir Sami Özsoy, “Başlangıcından Günümüze Örnekleriyle Türk Şiiri”, Akçağ Yayınları, 2005, s.815)

BÖLÜM 11: CEVAP SÖZLERİ

Yukarıda ünlemler bölümünde ünlemin tanımına baktığımızda cevap sözlerini kapsamadığı görülecektir.

Türk Dil Kurumu tarafından 17 Nisan 1998’de düzenlenen “Türkiye Türkçesinde Ünlem” konulu toplantıda Türk dil bilimcileri ünlem için: “Ünlemler, insanın ruh dünyasındaki duygu ve heyecanları dışa vuran kelimeler.” şeklinde bir tanımda ortak görüşe varmışlardır.

Aynı toplantıda cevap sözleri üzerinde ortak bir karara varılmasa da ünlem olmadıkları konusundaki görüş daha ağır basmıştır. Bizim de uygun gördüğümüz görüşü toplantıda Prof. Dr. Ahmet B. Ercilasun şöyle açıklamıştır: “... Bence ünlem de değildir. İsim de değildir. Dokuzuncu bir kelime türüdür. Biliyorsunuz Sovyet gramerciliğinde böyle bir ayrı tür var. Bazen “yardımcı sözler” diyorlar, bazen “modal sözler” diyorlar. Her halde bizim de ona ihtiyacımız var. Çünkü hakikaten ne isme benziyor, evet, hayır, işte, gibi kelimeler, ne de ünlemdir. Ünlemleri sadece seslenmeler ve duyguları ifade eden kelimelerle sınırlarsak –ki öyle yapmalıyız- o zaman “ünlem” de diyemeyiz evet, hayır, işte gibi kelimelere. O takdirde dokuzuncu bir tür kabul edebiliriz. Eğer dokuzuncu bir tür olarak kabul edilirse ayrı bir terim bulunabilir.” (Ercilasun, 1999: 532).

Cevap sözleri duyguların ve heyecanların dışa vurumu değildir. Söylenilen cümleyi olumlu veya olumsuz olarak tekrar etmektir. Aslında bu sözler birer cümledir. Dilde genel kural olan az çaba yarasından kaynaklanan uzun bir cevabın özetidir.

Bugün sinemaya gidelim mi? Sorusunun cevabı olan “Sinemaya gidelim.” Cümlesini karşılayan ve cümle anlamı taşıyan bir sözdür, cümledir “evet”.

Yazılı anlatımda ünlemler, ünlem işaretine ihtiyaç duyarlar. Çoğu zaman yazılı anlatımda ünlem işareti kullanılmayan yerlerde kelimenin veya cümlenin ünlem olup olmadığını anlayamazsınız. Fakat bu durum cevap sözleri için geçerli değildir. Nerede kullanılırsa kullanılsın “evet” sözünün anlamı kesin ve nettir. Cevap sözü olması için noktalama işaretine ihtiyaç duymazlar.

İngilizcede ve diğer dillerde de bu tür kısa cümleler yani cevap sözleri vardır ve farklı ses birlikleri ile karşılanırlar:

İngilizce: Are you a student? Yes I am a student, yerine Yes I am ya da Yes

Arapça: E şâribü'ş-şaye? Ne'am (Çay içer misin? Evet)

Fakat ünlemler dünya dillerinde ortak özellik gösterirler: Vay! / Vaov!, off! / off!

Prof. Dr. Muharrem Ergin: "Cevap edatları da başlı başına kullanılan ve ifade taşıyan, yanındaki kelimelere bağlanmayan edatlardır." (Ergin, 1998: 351).

Yukarıdaki açıklamaya baktığımızda edatların özellikleri ile cevap sözlerinin özellikleri aynı türde ele alınması açısından çelişmektedir. Çünkü edatlar kelimeler arasında ilgi kurmazlarsa cümlede anlam ilişkisi oluşturmazlarsa anlamları yoktur. Edatlar tek başına kullanılmazlar. Fakat cevap sözleri tek başına kullanılabilirler ve anlamlı kelimelerdir. Başka bir kelimeye ihtiyaç duymazlar.

Ünlemlerle de "insanın ruh dünyasındaki duygu ve heyecanları dışa vuran kelimeler" olmadıkları için ayrılırlar.

Kısacası cevap sözlerinin farklı bir tür olarak ele alınabileceğini düşünüyoruz.

11.1. Dil Bilgisi Kitaplarında Cevap Sözlerinin Tanımı

Türkiye Türkçesinde cevap sözleri de ad soylu kelimeler olarak ele alınmaktadır. Genellikle kabul etme, ret etme tanımlanır. Şimdi tanımlara bakalım:

a) Akademik / Bilimsel Kaynaklar

Haydar Ediskun cevap sözleri hakkında bir açıklama yapmamıştır.

Ali Oğuzkan cevap sözleri hakkında bir açıklama yapmamıştır.

Tahir Nejat Gencan cevap sözleri hakkında bir açıklama yapmamıştır.

Tahsin Banguoğlu cevap sözleri hakkında bir açıklama yapmamıştır.

Prof. Dr. Muharrem Ergin cevap sözlerini de edat olarak kabul etmiş, cevap edatları olarak açıklama ve tanım yapmıştır:

“Bunlar tasdik veya red ifade eden edatlardır: evet, hayır, yok, değil, peki, hay hay gibi, bunlardan hayır yabancı asıllıdır, yok aslında isimken edat olarak da kullanılır. Hayır’ın Türkçe karşılığı durumundadır. Peki, pek iyi grubundan doğmuş ve edatlaşmıştır. Hay hay tekrar şeklindedir. Bunlara Farsçadan geçen ve eskiden olduğu gibi bazı ağızlarda bugün de kullanılan belki “evet” edatını da katabiliriz. He, efendim, tabii, elbette kelimeleri de buraya girer.

Söz arasında iyi, güzel, olur, olmaz, gibi isim ve fiillerin de tasdik veya red edatı gibi kullanıldığını belirtmeliyiz.” (Ergin, 1998: 351).

Neşe Atabay, Sevgi Özel, Dr. İbrahim Kutluk cevap sözleri hakkında bir açıklama yapmamıştır.

Prof. Dr. Zeynep Korkmaz: “Bir konuyu ve bununla ilgili bir soruyu uygun görme, onaylama veya karşı çıkma anlamlarında kullanılan ünlemler: evet!, elbette, Hay hay!, öyle ya, vb.” (Korkmaz, 2007: 53).

Prof. Dr. Tuncer Gülensoy, cevap sözlerini edat olarak kabul etmiş, cevap edatları olarak açıklama ve tanım yapmıştır: “Kabul veya red ifade eden edatlardır: evet, hayır, yok, değil, peki, hay hay, efendim, tabii, elbette.” (Gülensoy, 2005: 426).

Prof. Dr. Alâeddin Mehmedoğlu, olumluluk ve olumsuzluk edatları olarak ele almıştır.

Prof. Dr. Necmettin Hacıeminoğlu, cevap sözlerini edat olarak kabul etmiş, cevap edatları olarak açıklama ve tanım yapmıştır: “Bunlar cümle içinde başka kelimelere bağlı olmadan, tek başlarına bir mefhum ifade edebilen sözlerdir. Bazan, bir cevap edatı bir cümle yerine geçer. Hususiyle karşılıklı konuşmalarda her edat bir cümle sayılır.” (Hacıeminoğlu, 1992: 290).

Dr. Kamil Tiken cevap sözleri hakkında bir açıklama yapmamıştır.

b) Öğretimlik (Pedagojik) Kaynaklar

İlköğretim Türkçe 7 Ders Kitabı’nda cevap sözleri hakkında bir açıklama yapılmamıştır.

İlköğretim 7. Sınıf Türkçe Ders Kitabı’nda cevap sözleri hakkında bir açıklama yapılmamıştır.

İlköğretim Türkçe 6. Sınıf Öğretmen Kılavuz Kitabı'nda cevap sözleri hakkında bir açıklama yapılmamıştır.

Türkiye Türkçesinde cevap sözleri tanımlı dil bilgisi kitaplarında çoğunda ele alınmamış, ele alınan kitaplarda da çok az farklılıklarla tanım hemen hemen aynıdır. Fakat ayrı bir tür olarak değil edatların alt başlıklarında ele alınmıştır.

Bizim cevap sözleri hakkında yapacağımız tanımda şöyledir:

Cevap sözleri, soru cümlelerine karşı verilen, olumlu veya olumsuz şekilde cümle anlamını da içinde barındıran kelime ya da kelime gruplarıdır.

11.2. Dil Bilgisi Kitaplarında Cevap Sözlerinin Sınıflandırılması

a) Akademik / Bilimsel Kaynaklar

Prof. Dr. Muharrem Ergin, “Tasdik veya red ifade eden edatlar (Ergin, 1998: 351) olarak ayırmıştır.

Prof. Dr. Zeynep Korkmaz: “Cevap verme, onaylama, kabullenme, red, inkâr, gizleme bildiren ünlemler” (Korkmaz, 2003: 1183) şeklinde anlamlarına göre sınıflama yapmıştır.

Prof. Dr. Tuncer Gülensoy, “Kabul veya red ifade eden edatlar” (Gülensoy, 2005: 426).

Prof. Dr. Alâeddin Mehmedoğlu, olumluluk ve olumsuzluk edatları olarak ele almıştır.

Prof. Dr. Necmettin Hacıeminoğlu, “Cevap edatları mana bakımından iki kısma ayrılırlar: 1. Tasdik ve kabul ifade edenler. 2. Red ve inkâr ifade edenler.” (Hacıeminoğlu, 1992: 290).

b) Öğretimsel (Pedagojik) Kaynaklar

İlköğretim Türkçe ders kitaplarına göre cevap sözlerini sınıflandırmak imkânsızdır. İncelediğimiz eserler arasında bu konu hakkında hiç bulguya rastlanmamıştır. Türkçe dersi ders kitaplarının dil bilgisi bölümünde bu sözler yer almamıştır.

Biz cevap sözlerini anlamları bakımından:

a) Olumlu cevap sözleri

b) Olumsuz cevap sözleri, olarak ele alacağız.

11.3. Anlamları Bakımından Cevap Sözleri

11.3.1. Olumlu Cevap Sözleri

Sorulan soruya karşılık olarak onaylama, kabul etme anlamında kullanılan kelime ya da kelime gruplarıdır: evet, peki, hay hay, doğru, elbette, he, ya, hıı, olur, tabii, tabii ya, tamam, öyle, kabul, var... gibi.

-Sen Ahmet Yıldız'ın oğlu musun?

-Evet. / He. / Doğru. / Elbette. / Tabii / Öyle.

-Babana yarın bize uğramasını söyler misin?

-Peki. / Olur. / Tabii. / Tamam. / Hay hay.

-Babanla beraber sen de gel olur mu?

- Peki. / Olur. / Tabii. / Tamam. / Hay hay. / Kabul.

-Bu akşam televizyonda Siyaset Meydanı var değil mi?

-Doğru. / Var. / Evet. / Tabii. / Öyle.

-Sende seyredecek misin?

-He. / Hıı. / Evet. / Elbette. /

-Hanım beni yarın sabah erkenden kaldırırsın değil mi?

-Elbette. / Olur. / Tabii. / Tamam.

Bu örnekler daha da çoğaltılabilir ve birçok kelime cevap sözü olarak kullanılabilir:

-O zaman yarın geleceksin söz mü?

-Söz. gibi.

Yukarıdaki örneklere baktığımızda diğer sözcük türlerinden farklı bir özellik göze çarpmaktadır. Cevap sözleri genellikle birbirinin yerine kullanıldıklarında anlam bakımından bir değişiklik göze çarpmamaktadır. Bu cevap sözlerindeki önemli özelliklerden biridir.

11.3.2. Olumsuz Cevap Sözleri

Sorulan soruya karşılık olarak reddetme, kabul etmeme, inkâr etme anlamında kullanılan kelimelerdir: değil, hayır, bilmem, hiç, çih, yo/yoo, yok, olmaz, yanlış.

-Size gösterilen evi kiralayacak mısınız?

-Hayır. / Çih. / Yoo. / Yok.

-Kiralayacağın diğer ev daha mı ucuz?

-Değil. / Hayır. / Yok.

-Sen Gebze’de oturuyorsun değil mi?

-Yanlış. / Hayır. / Yok. / Yoo.

-Burada ne yapıyorsunuz?

-Hiç.

-Bu akşam dışarıya çıkacak mısın?

-Bilmem. / Yok. / Hayır. / Çih. / Yoo.

“Değil, yanlış” sadece isim soru cümlelerinde kullanılır.

BÖLÜM 12: DUYGU SÖZLERİ

Türkiye Türkçesinde duygu sözleri genellikle ilgeçler ve belirteçler bölümünde ele alınmıştır. En çok kullanılan duygu sözleri şunlardır: acaba, âdeta, aslında, belki, bence, böylelikle, daha doğrusu, demek, doğrudan, doğrusu, elbette, hakikaten, galiba, genellikle, gerçekten, güya, keşke, kısacası, kuşkusuz, maalesef, mesela, nihayet, nitekim, sahiden, şüphesiz... gibi

Bu konu hakkında yüksek lisans tezi yazan Narin Azap, duygu sözleri hakkında şunları söylemiştir:

“Duygu sözlerinin bağımsız sözlük anlamları yoktur. Onlar hiçbir değişikliğe uğramadan cümlede kullanılan objektif varlığa ve söylenen fikre yalnız münasebet bildirir.

Cümlede esasen başka kelimelerle gramer ilişkiye giremediğinden söz dizimi görevi üstlenemiyor ve hiçbir sūale cevap veremiyor. Lâkin bazı duygu sözleri söz diziminde, özellikle diyaloglarda, atasözlerinde cümle gibi kullanılabilir.” (Azap, 2008: 77).

Duygu sözleri bizim incelediğimiz kaynaklarda başlık olarak olmadığından biz de yukarıda yer alan duygu sözlerini temel alarak hangi konu altında incelendiğini araştırdık.

12.1. Dil Bilgisi Kitaplarında Duygu Sözlerinin Tanımı

a) Akademik / Bilimsel Kaynaklar

Haydar Ediskun belirlediğimiz duygu sözlerini edatlar bölümünde ele almıştır.

Ali Oğuzkan'da ilgeç, bağlaç ve ünlem olan sözcükler detaylı olarak verilmediği için hangi türde ele aldığını kesin olarak söyleyemiyoruz. “acaba” kelimesini edatlar altında incelemiştir.

Tahir Nejat Gencan, “elbette, kuşkusuz, şüphesiz, gerçekten” için kesinlik belirteçleri; “keşke” için dilek belirteci; “galiba” kuşku belirteci; “demek” bağlaç olarak ele almıştır (Gencan, 2001: 455-457, 505).

Tahsin Banguoğlu ise “elbette, keşke, galiba, gerçekten” için açıklama zarfları; “demek ki” için açıklama bağlamı; “gerçekten” için yerverme bağlamı demiştir (Banguoğlu, 2007: 372, 392).

Prof. Dr. Muharrem Ergin'in duygu sözlerini hangi türde ele aldığı saptanamamıştır.

Neşe Atabay, Sevgi Özel, Dr. İbrahim Kutluk, duygu sözleri olarak ele aldığımız kelimeleri durum belirteci olarak belirtmiştir (Atabay ve diğ., 2003: 93).

Prof. Dr. Zeynep Korkmaz, duygu sözleri olarak ele aldığımız kelimeleri durum belirteci olarak belirtmiştir (Korkmaz, 2007: 502).

Prof. Dr. Tuncer Gülensoy duygu sözleri olarak ele aldığımız kelimeleri cümle başı edatları olarak ele almıştır (Gülensoy, 2005: 426).

Prof. Dr. Alâeddin Mehmedoğlu, duygu sözlerini ayrı bir tür olarak ele alınması gerektiğini düşünmektedir. Tanımı ise şöyledir: "Cümlede söylenen fikre konuşanın münasebetini bildiren yardımcı kelime türüne duygu sözleri denir." (Mehmedoğlu, Yüksek lisans ders notları).

Prof. Dr. Necmettin Hacıeminoğlu, duygu sözlerini bağlama edatı olarak kabul etmektedir (Hacıeminoğlu, 1992: 112-217).

b) Öğretimlik (Pedagojik) Kaynaklar

İlköğretim Türkçe ders kitaplarında da duygu sözleri hakkında bilgi sahibi olunamamıştır. Bütün dilbilgisi konuları taranmış ve hiçbir bilgiye ulaşılamamıştır.

Duygu Sözleri: Cümle ögesi olmayan fakat cümlede söylenen fikre konuşanın kendi düşüncelerini kattığı sözlerdir.

Duygu sözleri ilgeçler gibi kelimeler arasında anlam ilgisi kurmaz. Cümleye anlam katar.

12.2. Dil Bilgisi Kitaplarında Duygu Sözlerinin Sınıflandırılması

Türkiye Türkçesinde duygu sözleri ele alınmamış olduğundan incelediğimiz kaynaklarda sınıflandırma yönünden bir sonuca ulaşamadık.

Bu konu hakkında yazılan ulaşabildiğimiz tek eser olarak Narin AZAP'ın " Türkiye Türkçesinde Hitap ve Ara Sözler (Duygu Sözleri)" adlı yüksek lisans tezinde şöyle bir sınıflama yapılmıştır:

“1. Hakikilik, gerçeklik bildiren duygu sözleri.

“aslında, doğrudan, doğrusu, daha doğrusu, elbette, gerçekten, hakikaten, sahiden”

2. İhtimal bildiren duygu sözleri.

“belki, diyesin, galiba, güman ki”

3. Zorunluluk bildiren duygu sözleri.

“gerek, hükmen, mutlak, şüphesiz(ki), kuşkusuz(ki)”

4. Umumileştirme ve netice bildiren duygu sözleri.

“böylelikle, demek(ki), hülâsa, nihayet, umumiyetle, genellikle, kısacası”

5. Menbaa, isnad bildiren duygu sözleri.

“bence, diyilene göre”

6. Benzerlik bildiren duygu sözleri.

“âdeta, sanki, güya”

7. Taassüf, kuşku ve pişmanlık bildiren duygu sözleri.

“maalesef, acaba, keşke” (Azap, 2008: 78).

Bu sınıflandırmayı çok uygun bularak bu sınıflandırma üzerinden duygu sözlerinin anlam özelliklerini örneklerle aşağıda inceleyeceğiz.

12.3. Anlamları Bakımından Duygu Sözleri

Duygu sözleri cümle ögesi olmasa da cümleye çeşitli anlamlar katar. Bu anlamları aşağıda örnekleriyle ele aldık:

1. Hakikilik, gerçeklik bildiren duygu sözleri.

Aslında, doğrusu, daha doğrusu, elbette, gerçekten, gerçi, hakikaten, sahiden...

Aslında bütün gücünün Kayra Han'dan geldiğini anladı.

(Bilgehan Atsız Gökdağ, Kemal Üçüncü, Başlangıcından Günümüze Türk Destanları, Ankara, 2007, s.36)

Gerçi şimdilik bir avuç insanız; fakat, akşama-sabaha şu dağlar çeteler, fedailer, gönüllülerle dolup taşacak.

(Güzel Yazılar, Hikâyeler 2”, TDK Yayınları, Ankara, 2000, s.44).

Doğrusu, bunu öğrenmeyi pek istiyordum.

(Halide Nusret Zorlutuna, Benim Küçük Dostlarım, İstanbul, 2008, s.103)

Gerçekten benim çetemde her çeşit kötü insan vardı:

(Güzel Yazılar, Hikâyeler 2", TDK Yayınları, Ankara, 2000, s.41).

Gerçekten, eşek öyle bir yerde duruyordu ki, buraya nereden geldiğine akıl erdirmek zordu.

(Güzel Yazılar, Hikâyeler 2", TDK Yayınları, Ankara, 2000, s.90).

Hakikaten, tanımadıkları mahpuslardan ziyade hemşehrilerinden utanıyor gibiydiler.

(Güzel Yazılar, Hikâyeler 1", TDK Yayınları, Ankara, 2000, s.153).

Sahiden rengi mi atıyor?

(Güzel Yazılar, Hikâyeler 1", TDK Yayınları, Ankara, 2000, s.187).

Daha doğrusu hem bu yatakta yatıyor. Hem de odanın biricik penceresinde, bodur ve çok geniş bir ağacın altına bakıyordu.

(Güzel Yazılar, Hikâyeler 1", TDK Yayınları, Ankara, 2000, s.220).

2. İhtimal veya tahmin bildiren duygu sözleri.

Belki, diyesin, herhalde, galiba...

Herhalde iç aleminde büyük bir boşluk, ya da... kim bilir ne vardı?

(Halide Nusret Zorlutuna, Benim Küçük Dostlarım, İstanbul, 2008, s.102)

Herhalde sevdiğim çocuklardan biriydi.

(Halide Nusret Zorlutuna, Benim Küçük Dostlarım, İstanbul, 2008, s.107)

Galiba biraz aptalca idi.

(Güzel Yazılar, Hikâyeler 1", TDK Yayınları, Ankara, 2000, s.4).

Galiba bir ipucu buluyoruz.

(Güzel Yazılar, Hikâyeler 1”, TDK Yayınları, Ankara, 2000, s.12).

Belki, dinimin bana vaad ettiği en yüksek mertebeye erişir, belki bir gün şehit düşerim. Belki o zaman bu fotoğrafımı, bazı mecmualar, diğer şehitlerinkilerle beraber, basarlar. Belki mektebim, verdiği şehitler arasında benim de bu resmimi müzesinin bir köşesine asar. Belki sadece ölüp giderim.

(Güzel Yazılar, Hikâyeler 1”, TDK Yayınları, Ankara, 2000, s.172).

3. Zorunluluk ve kesinlik bildiren duygu sözleri.

Gerek, mutlak, şüphesiz, kuşkusuz...

Şüphesiz kendi tarlasına ekeceği fidanları düşünüyordu.

(Güzel Yazılar, Hikâyeler 1”, TDK Yayınları, Ankara, 2000, s.163).

Şüphesiz, dedi şüphesiz senden yumuşak ve zayıfları da var

(Güzel Yazılar, Hikâyeler 1”, TDK Yayınları, Ankara, 2000, s.215).

Kuşkusuz, parasının ne kadar daha yeteceğini düşünüyordu.

Muhakkak annesini görmeye gitmesi gerekir.

4. Genelleştirme ve netice bildiren duygu sözleri.

Böylelikle, demek, hülâsa, nihayet, umumiyetle, genellikle, kısacası...

Nihayet gülüşmeler, şakalar arasında misafirler kalkar, dağılırlardı.

(Güzel Yazılar, Hikâyeler 2”, TDK Yayınları, Ankara, 2000, s.55).

Nitekim bir hafta sonra tekrar mahalleye gelmişti.

(Güzel Yazılar, Hikâyeler 1”, TDK Yayınları, Ankara, 2000, s.51).

Nihayet Sakarya harbinin topları işitilmiş, şosedan karınca gibi, kum gibi asker geçerken görmüşler ve Şerif Bey harbe gidiyorum diye köyden uzaklaşmış!

(Güzel Yazılar, Hikâyeler 1”, TDK Yayınları, Ankara, 2000, s.41).

Nihayet çıktı, Kozyatağı'na gitti.

(Güzel Yazılar, Hikâyeler 1", TDK Yayınları, Ankara, 2000, s.234).

Kısacası, şu hınzır ayna meselesi huzurumu iyiden iyiye kaçıracığa benziyordu.

(Halide Nusret Zorlutuna, Benim Küçük Dostlarım, İstanbul, 2008, s.60)

Kısacası, örnek öğretmen, örnek insan oldular...

(Halide Nusret Zorlutuna, Benim Küçük Dostlarım, İstanbul, 2008, s.128)

Böylelikle birbirleriyle anlaşmaları yahut belirli sloganlardan başka bir şey anlamaları imkânsız hale gelen taze kalabalıkları, birer sürü haline getirmeye çalıştık.

(Nihad Sâmi Banarlı, Türkçenin Sırları, İstanbul, 2006, s.4)

Böylelikle, Türk destan ruhu, bu üç Türk'ün mezarını aynı yerde birleştirmekte gecikmedi.

(Nihad Sâmi Banarlı, Türkçenin Sırları, İstanbul, 2006, s.288)

5. Dayanak veya görelilik bildiren duygu sözleri.

Bence...

Bence her şeyden önce Türkçemizde kullanılan edatlar çok az.

(Türk Gramerinin Sorunları II, TDK Yayınları, Ankara, 1999, s.442)

6. Benzerlik bildiren duygu sözleri.

Âdeta, sanki, güya...

Sanki bir perde sıyrılmıştı.

(Güzel Yazılar, Hikâyeler 1", TDK Yayınları, Ankara, 2000, s.219).

Her geçtiği yerde rastladığı kadınlara, sanki rüyasında gördüğü kadını arıyormuş gibi uzun uzun bakıyordu.

Adeta tanrı'nın bu topraklara bahşettiği özel birer nimet gibiydiler.

(Bilgehan Atsız Gökdağ, Kemal Üçüncü, Başlangıcından Günümüze Türk Destanları, Ankara, 2007, s.71)

Aynı adamların, aynı gençlere bu sefer halk şairlerini (onlara göre halkların şairlerini) güya daha üstün göstermek için, onların şiirlerinin öz Türkçe olduğunu söylemeleri de aynı şekilde bir cehalet ve hıyanet örneğidir.

(Nihad Sâmi Banarlı, Türkçenin Sırları, İstanbul, 2006, s.182)

7. Kuşku, pişmanlık ve üzüntü bildiren duygu sözleri.

Maalesef, acaba, keşke...

Yıldız Hanım gitti maalesef onunla konuşmak çok istiyordum.

(Türk Gramerinin Sorunları II, TDK Yayınları, Ankara, 1999, s.391)

Acaba bana mı öyle geliyor?

(Güzel Yazılar, Hikâyeler 1", TDK Yayınları, Ankara, 2000, s.187).

Keşke gerçek olsa da, buna bulaşsa... Keşke benimde bir kardeşim olsa da, onun kucağında ölse.

(Namık Kemal, Vatan yahut Silistre. Akvaryum Yayınevi, İstanbul, 2007,s.37)

Keşki biraz daha dursaydım, biraz daha bakabilseydim. (keşki=keşke)

(Güzel Yazılar, Hikâyeler 1", TDK Yayınları, Ankara, 2000, s.220).

Acaba kültür denilen şey nedir?

(Mehmet Kaplan, Kültür ve Dil, İstanbul, 1996, s.27)

Acaba onları bir belirtme sıfatı gibi düşünebilir miyiz?

(Türk Gramerinin Sorunları II, TDK Yayınları, Ankara, 1999, s.459)

SONUÇ ve ÖNERİLER

Türkiye Türkçesinde Kelime Türleri üzerinde yapılan bu çalışmamız, kelimelerin bağlam ve cümle içerisinde üstlendiği görevlerin açıklaması, sınıflandırılmasıdır. Bu konu, Türkiye Türkçesinin tartışmalı ve henüz net sonuca ulaşılmamış konularından biridir. Özellikle bu sorun ad genel adı altında ele alınan kelimelerin bağlam ya da cümle içerisindeki görevlerinde ortaya çıkmaktadır. Eylemler, adlara göre daha az sorunlu bir tür olarak göze çarpmaktadır. Konumuz olan adların eylemlere oranla, bağlam ya da cümle görevlerinin daha kapsamlı olması beraberinde sorunları da getirmiştir.

Çalışmamızda Milli Eğitim Bakanlığına bağlı ilköğretim okullarında okutulan Türkçe ders kitapları ile akademik seviyedeki dil bilgisi kitapları karşılaştırmalı olarak incelenmiş genel farklılıklar ve sorunlar ele alınmıştır. Özellikle Türkçe ders kitapları ile akademik seviyedeki dil bilgisi kitapları arasındaki çelişkiler ile akademik seviyedeki dil bilgisi kitaplarının kendileri arasındaki farklılıklar göze çarpmıştır. Çalışmamızda yaptığımız karşılaştırmalar ve incelemeler sonucunda elde ettiğimiz sonuçları aşağıda maddeler halinde belirttik.

Kelime türü bir görev adlandırmasıdır. Kelimeleri özellikle ad, önad, belirteç vb. gibi adlandırmak yanlıştır. Bağlam ya da cümle içerisinde kullanılmayan kelimeler tek başına iken ad ya da eylemdir. Önad, belirteç, sayı, adıl, bağlaç, ilgeç, ünlem, cevap sözleri, hitaplar ve duygu sözleri ad olan kelimelerin bağlam ya da cümle içerisindeki görevi veya görev tanımlamasıdır. Bizim önerimiz bunun bir tür olarak değil bir görev olduğunun belirtilip, bu şekilde öğretilmesidir.

Adların görevlerinin terim olarak adlandırılmasında da birçok farklılıklar göze çarpmıştır: isim-ad / sıfat-önad / zamir-adıl / zarf-belirteç / bağlaç-bağlam-bağlama edatı / edat- takı-ilgeç-son çekim edatı / ünlem-nida gibi. Biz bu görev tanımlarını Türkçe kökenli olması eğitim ve öğretimde tutarlılığın sağlanması amacıyla ad, önad, belirteç, adıl, bağlaç, ünlem olarak kullanılmasını taraftarıyız.

Kelimenin yapılan tanımlarında göze çarpan en önemli özellik ise incelenen bazı eserlerde anlamlı ya da tek başına anlam ifade eden ses birlikleri açıklamasıdır. Oysa yardımcı kelime görevi üstlenen ilgeç, bağlaç ünlem vb. kelimeleri kapsamadığı

görülmektedir. Bizim önerimiz: Kelime, bir veya birden fazla heceden oluşarak, tek başına somut veya soyut kavramları karşılayan, cümlede anlamlı olarak niteleyici, belirleyici görevlerinde kullanılan veya anlamı olmadığı halde cümle içerisinde belirli görev ve anlam ilişkisi kuran ses veya sesler bütünüdür.

İlköğretim Türkçe ders kitaplarına baktığımızda akademik seviyedeki dil bilgisi kitapları ile farklılıklar tespit edilmiştir. Ders kitaplarını neye göre belirliyoruz? Ölçüt nedir? Hangi eser kaynak olarak alınmalıdır? Bizim bu düşüncelerimizi Prof. Dr. Tuncer Gülensoy da “Türk Gramerinin Sorunları Toplantısı”nda dile getirmiş, ilköğretim seviyesinde, ortaokul-lise seviyesinde, yüksek okul seviyesinde, ihtisas seviyesinde kaynak seviyede gramer yazılması gerektiğini belirtmiştir. Tutarlı ve düzgün bir eğitim-öğretim için bu şarttır. Bizde bu görüşü destekliyor ve en kısa zamanda bu çelişkinin ortadan kalkmasını temenni ediyoruz.

İlköğretim Türkçe ders kitapları ile akademik seviyedeki dil bilgisi kitapları arasındaki farklılardan biri de kelime türlerinin sınıflandırılmasıdır. İlköğretim Türkçe ders kitaplarında sekiz kelime türü: Ad, önad, belirteç, adıl, eylem, ilgeç, bağlaç ve ünlem olarak ele alınmış ve farklılık göstermemiştir. Oysa akademik seviyedeki kitaplarda tutarlı denilecek bir sınıflandırma yoktur. Aralarında sayı ve sınıflandırma farklılıkları gözükmektedir. Öyle ki ikiye bölenler, üçe bölenler, altıya bölenler, sekize bölenler, ona bölenler, on bire bölenler, on ikiye bölenler şeklinde karşımıza çıkmıştır.

Kelime türleri incelendiğinde özellikle ilgeçler konusunda büyük farklılıkların olduğu tespit edilmiştir. Ortak bir ölçüt yoktur. Edatlar başlığı altında ünlem edatları, bağlam edatları, son çekim edatları, cevap edatları, çağırma-hitap edatları şeklinde bir sınıflama göze çarpmakta; bağlaçlar ve ünlemler bu başlıklarda ele alınmaktadır. Diğer yandan da edat, bağlaç, ünlem olarak farklı sınıflamalar yapılmaktadır. Kelimeleri veya kelimelerin görevlerini birbirinden ayıran özellikler ve görevler tam olarak belirlenmemiştir. Biz görev ve anlam özellikleri yönünden bağlaçların ve ünlemlerin ilgeçlerden farklı bir görev türü olarak ele alınmasını doğru ve daha kolay öğretilebilir buluyoruz. Ayrıca ad durum ekleri ile kullanılan ilgeçlerin de “Taki” alt başlığında incelenmesi gerektiğini düşünüyoruz.

Kelimeler anlamlarına, dilsel görevlerine, biçim bilgisine ve söz dizimine göre ele alınırlar. Kelimelerin dilsel görevi incelenirken biçim bilgisine de yer vermek yanlıştır. İncelediğimiz ilköğretim Türkçe ders kitapları ile akademik seviyedeki dil bilgisi kitaplarında biçim bilgisine giren adların yapısı da incelenmiştir. Bunun yanında yine biçim bilgisinin çekim ekleri konusu olan ad durum ekleri, adlarda; iyelik ekleri ve ilgi ekleri kelime türüymüş gibi adıl başlığı altında “Öyle ki bunlara iyelik zamiri denmektedir.”; söz dizimi görevi olan tamlamalar, ad ve önad başlıkları altında incelenmiştir. Oysa bu doğru olsaydı adıl takımı, belirteç takımı, ilgeç takımı, bağlaç grupları gibi konuların da ele alınması gerekmez miydi?

Bize göre dilsel görevi olan kelime türleri temel sınıflandırmada ad ve fiilden başka bir şey olmadığına göre yapı bakımından adlar ve çekim ekleri olan kısımlar biçim bilgisinde ele alınmalıdır. Tamlamaların da söz diziminde işlenmesi daha doğru olacaktır.

İlköğretim Türkçe ders kitaplarında ad tamlamalarında ele alınan “takısız ad tamlamaları” bir önad tamlamasıdır. Bir ad, diğer bir adı önad görevi olmadan niteleyemez, belirtmez. Bu yüzden takısız ad tamlaması yoktur. Milli Eğitim Bakanlığına bağlı okullarda ilköğretim Türkçe dersinde öğretilen bu konunun ders kitaplarında yer alması çok düşündürücüdür. Kesinlikle bu yaklaşımın kaldırılması gerekmektedir.

Sıkıntılardan biri de ünlemlerdir. Ünlem, bir olay ya da herhangi bir durum karşısında aniden beliren duyguları (acıma, sevinç, korku, üzüntü, acı, çaresizlik, hayret, kıskançlık, şaşma, öfke, pişmanlık, beğenme) konuşanın daha canlı ve daha etkili biçimlerde anlatmasına yarayan sözcüklerdir. Ayrıca yine Türk Dil Kurumu tarafından 17 Nisan 1998’de düzenlenen “Türkiye Türkçesinde Ünlem” konulu toplantıda Türk dil bilimcileri ünlem için: “Ünlemler, insanın ruh dünyasındaki duygu ve heyecanları dışı vuran kelimeler.” şeklinde bir tanımda ortak görüşe varmışlardır. Bu tanımlara rağmen “evet/hayır” gibi cevap sözlerinin, hitapların ve yine bu tanım dışında kalan duygu sözlerinin ünlemler adı altında ele alındığı görülmüştür. Bunların yanında ünlemlerin, edatlar başlığı altında ele alınması dilsel görevi, söz dizimi görevi açısından değerlendirildiğinde yanlış bir tutum olduğu ortaya çıkmaktadır. Çünkü

ünlemler cümleden çıkarıldığında anlamı bozmazlar, edatlar gibi cümle ögesi değildirler, takılar gibi kelimelere eklenmezler, anlam bakımından ise ilgeçlere göre anlamlı kelimelerdir. Biz ünlemlerin edatlardan farklı bir dilsel görev olduğunu, edatlardan farklı bir söz dizimi görevi üstlendiğini belirtiyoruz. Ünlemlerin, doğrudan doğruya ünlem olan sözcükler, ünlem olarak kullanılabilen sözcükler ile ünlem olan yansıma sözcükler olarak alt başlıklar altında incelenmesini doğru buluyoruz. Ayrıca biz ünlemler içinde ele alınan cevap sözlerini, hitapları ve duygu sözlerini de ayrı bir tür olarak ele alınmasının daha uygun olacağını düşünerek farklı başlıklar altında ele aldık.

Hitaplar, konuşanın muhatap aldığı kişi veya kişilere yönelik dikkat çekmek, odaklandırmak, seslenmek veya çağırmak amacıyla daha vurgulu ve tonlamalı olarak kullandığı kelime veya kelime grubudur. Ünlemlerle hitaplar, cümle ögesi olmayan ve duygu bildirmeyen kelime veya kelime gruplarıdır. Hitaplar diğer öğelere oranla tonlama ve vurgu farklılığı gösterirler. Bunların ışığında bizim önerimiz ayrı bir tür olarak incelenmesidir.

Türkiye Türkçesinde cevap sözleri akademik dil bilgisi kitaplarının çoğunda; ders kitaplarının ise hiçbirinde ele alınmamıştır. Ele alınan kitaplarda ise edatlar alt başlığı altında ele alınıp çok az bilgi verilmiştir. Cevap sözleri, soru cümlelerine karşı verilen, olumlu veya olumsuz şekilde cümle anlamını da içinde barındıran kelime ya da kelime gruplarıdır. Ünlemler gibi insanın ruh dünyasındaki duygu ve heyecanları dışı vuran kelimeler değildir. Bize göre farklı bir sınıflama altında alınmalıdır. Cevap sözlerinin ünlemlerden ayrı tutulması beraberinde getirdiği sorunlardan uzaklaşmasını sağlayacaktır.

Türkiye Türkçesinde belirteç veya ilgeç altında ele alınan bazı kelimelerin cümle ögesi olmamasına rağmen bu görevde belirtilmesi yanlıştır. Bu sözler kimi kitaplarda belirteç kimi kitaplarda ilgeç olarak belirtilmektedir. Bu çelişki öğrenim ve öğretimi zorlaştırmaktadır. Bunları nasıl değerlendirmeliyiz? Dilsel görevi ve söz dizimi açısından ele alındığında belirtilen sınıflamalara uymamaktadır. Biz bu sözleri, konuşanın cümledeki fikre duygu ve düşüncelerini katması açısından “Duygu sözleri” dedik. “adeta, bence, doğrusu, elbette, galiba, keşke, şüphesiz” vb. kelimeler duygu

sözü olarak ele alınmalıdır. Duygu sözleri, hitaplar gibi söz diziminde hiçbir soruya cevap vermedikleri için görev almazlar. Bu yüzden dilsel ve söz dizimi görevine göre farklılıklar gösteren duygu sözleri farklı bir tür olarak incelenmelidir.

Sonuç olarak Türkçe ders kitapları ile akademik seviyedeki dil bilgisi kitaplarında yapılan sınıflandırmalarda dilsel görevler ele alınması gerekirken, yapıları ve söz dizimi konusu olan tamlamalar da ele alınmıştır. Bu sorunların ortadan kalkması için çalışmaların hızlandırılması gerekmektedir. Ayrıca “Türk Gramerinin Sorunları Toplantısı” her yıl yapılması gereken bir toplantı olmalıdır. Sınıflandırma farklılıklarının detaylı bir şekilde bu toplantılarda ele alınması ve öncekilerine nazaran daha net ve kesin sonuçlara varılması gerekmektedir. Bu kesin sonuçların da Türkçe ders kitapları ile akademik seviyedeki dil bilgisi kitaplarına yansıtılması bir zorunluluk olmuştur. Kelimelerin bağlam veya cümle içindeki dilsel görevlerinin tespit edilmesiyle, güzel Türkçemizin ilköğretim ve sonraki aşamalarda gelecekteki nesillerimize daha kolay ve tutarlı bir şekilde öğretilmesi sağlanacaktır.

KAYNAKLAR

- AKALIN, Ş.Haluk, (1999) “Türkiye Türkçesinde Ünlemler”, *Türk Gramerinin Sorunları Toplantısı*, 17 Nisan 1998, TDK Yayınları:718, Ankara
- AKSAN, Doğan (2003), *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, TDK Yayınları:439, Ankara
- ATABAY, Neşe, S. Özel ve İ. Kutluk (2003), *Sözcük Türleri*, Papatya Yayıncılık, İstanbul
- ATABAY, Neşe, S. Özel ve A. Çam (1981), *Türkiye Türkçesinin Sözdizimi*, TDK Yayınları, Ankara
- AZAP, Narin (2008), *Türkiye Türkçesinde Hitap ve Ara Sözler (Duygu Sözleri)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- BANARLI, Nihad Sâmî (2006), *Türkçenin Sırları*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul
- BANGUOĞLU, Tahsin (2007), *Türkçenin Grameri*, TDK Yayınları:528, Ankara
- BİRAY, Himmet (1999), *Batı Grubu Türk Yazı Dillerinde İsim*, TDK Yayınları:711, Ankara
- DENY, Jean (1941), *Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi)*, Çev. Ali Ulvi Elöve, Maarif Vekâleti Yayınları, İstanbul
- EDİSKUN, Haydar (2004), *Türk Dil Bilgisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul
- ERCİLASUN, Ahmet B. (1999), “Türkiye Türkçesinde Edat”, *Türk Gramerinin Sorunları II*, TDK Yayınları:718, Ankara
- ERCİLASUN, Ahmet B. (1999), “Türkiye Türkçesinde Ünlemler”, *Türk Gramerinin Sorunları II*, TDK Yayınları:718, Ankara
- ERDOĞAN, Metin (2006), *Kelime Grupları ve Cümle Bilgisi*, Nobel Yayım Dağıtım, Ankara
- ERGİN, Muharrem (1998), *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Basım Yayım Tanıtım, İstanbul

- GENCAN, Tahir Nejat (2001), *Dilbilgisi*, Ayraç Yayınları, Ankara
- GRÖNBECH, K. (1941), *Türkçenin Yapısı*, Çev. Mehmet Akalın, TDK Yayınları:609, Ankara
- GÜL, Metin ve Muhsin Köktürk (2004), *İlköğretim 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabı*, Yıldırım Yayınları, Ankara
- GÜL, Metin ve Muhsin Köktürk (2006), *İlköğretim 7. Sınıf Türkçe Ders Kitabı*, Yıldırım Yayınları, Ankara
- GÜLENSOY, Tuncer (2005), *Türkçe El Kitabı*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- HACIEMİNOĞLU, Necmettin (1992), *Türk Dilinde Edatlar*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul
- HACIEMİNOĞLU, Necmettin (1991), *Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiller*, Kültür Bakanlığı Yayınları:1348, İstanbul
- KAPULU, Ahmet, S.D. Okuyucu, Ş. Kaplan ve A. Karaca (2007), *İlköğretim Türkçe 6. Sınıf Öğretmen Kılavuz Kitabı*, Koza Yayın Dağıtım, Ankara
- KARA, Mehmet, M. Kurt, J. Altay, S. Kara ve İ. Tekten (2006), *İlköğretim Türkçe Öğretmen Kılavuz Kitabı 6*, A Yayınları, Ankara
- KORKMAZ, Zeynep (2007), *Grammer Terimleri Sözlüğü*, TDK:575, Ankara.
- KORKMAZ, Zeynep (2003), *Türkiye Türkçesi Grameri(Şekil Bilgisi)*, TDK Yayınları:827, Ankara
- KİRİŞÇİOĞLU, Fatih (1999), “Türkiye Türkçesinde Ünlemler” *Türk Gramerinin Sorunları II*, TDK Yayınları:718, Ankara
- KOYUNCU, Melahat ve Mustafa Koyuncu (2004), *İlköğretim Türkçe 7 Ders Kitabı*, Tutibay Yayınları, Ankara
- LYONS, Jhon (1983) *Kurumsal Dilbilime Giriş*, Çev. Ahmet Kocaman, TDK Yayınları, Ankara

- MEHMEDOĞLU, Alâeddin (2006), *Türkiye Türkçesinde Cümle Öğelerine Yeni Bir Bakış*, Değişim Yayınları, Sakarya
- OĞUZKAN, Ali (2001), *Örneklerle Türkçe ve Kompozisyon Bilgileri*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları:3247, İstanbul
- ÖZSOY, Bekir Sami (2005), *Başlangıcından Günümüze Örnekleriyle Türk Şiiri*, Akçağ Yayınları, Ankara
- PORZIG, Walter (2003), *Dil Denen Mucize*, Çev. Vural Ülkü. TDK Yayınları:617, Ankara
- SARAÇOĞLU, Ahmet, C.Çimen ve Y.Güzel (2007), *İlköğretim Ders Kitabı Türkçe 8*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları:3912, İstanbul
- SARICA, Salih ve Mustafa Gündüz (2005 a), *İlköğretim Türkçe 7 Ders Kitabı*, Fil Yayın Evi, Ankara
- SARICA, Salih ve Mustafa Gündüz (2005 b), *İlköğretim Türkçe 8 Ders Kitabı*, Fil Yayın Evi, Ankara
- TEKİN, Talat (1959), “A. N. Kononov, Grammatika Sovremennogo Turetskogo Literaturnogo Yazıka. Moskva-Leningrad, 1956. 569 s. (Akademiya Nauk SSSR İstitut vostokovedeniya)”, *Belleten*, TDK Yayınları, Ankara
- TOPALOĞLU, Ahmet (1989), *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, Ötüken Yayınları, İstanbul
- TİKEN, Kâmil (2004), *Eski Türkiye Türkçesinde Edatlar, Bağlaçlar, Ünlemler ve Zarf Fiiller*, TDK Yayınları:837, Ankara
- ÜNAL, Meral, M.Y. Öner, N. Bayrak (2005), *İlköğretim Ders Kitabı Türkçe 6*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları:3910, İstanbul
- YANGIN, Banu, A. Çelepoğlu ve F. Türkyılmaz (2008), *İlköğretim Türkçe 7 Öğretmen Kılavuz Kitabı*, Pasifik Yayınları, Ankara
- YILMAZ, Engin (2009) *Türkiye Türkçesi Üzerine Araştırmalar*, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara

EKLER

EK:1 ÖĞRETMENLERİN KELİME TÜRLERİ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

İLKÖĞRETİMDE KELİME TÜRLERİ

İlköğretimde anlamlı cümleler kurabilmek, cümle kurmakta kelimelerin doğru bir şekilde dizilişi, anlamlı birer bütün oluşturması açısından, akıcı ve düzgün konuşmak; çocukların ikinci kişilerle doğru iletişim kurması, duygu ve düşüncelerini doğru ifade edebilmesi bakımından önemlidir.

Birinci sınıftan başlanarak isim, sıfat, zarf, zamir edat, bağlaç ve ünlem olmak üzere kelime türleri ve cümle içindeki işlevleri öğretilmeye çalışılmaktadır. Temelde isim ve isim soylu kelimelerin cümleye göre durumlarının adlandırılması söz konusu olduğu için bütün kelimeler kendi başlıkları altında öğretilerek bu anlaşılabilirlik zorluğu giderilmeye çalışılmaktadır.

Kelime öğretiminde önce birkaç cümle üzerinde durularak, yakın çevreden örnek kelimeler buldurularak, bunların cümle içinde kullanılışları, nasıl yazıldıkları üzerinde örnek metinlerle çalışılır.

Kelime türleri özellikleri bakımından; birbirleriyle karşılaştırılır. Aralarındaki benzerlik ve farklar pratikte örnek çalışmalarla ortaya konarak öğrencilerin;

Örneğin; isim ve sıfatın farklı özellikte veya fiillerin farklı özellikte olduklarını bir cümle üzerinde ilk incelemede karıştırmadan anlamaları sağlanır.

Dil öğretiminin uzun bir süreç olduğu bilinciyle programın öngördüğü çerçeveye korunarak;

Konu başlıklarına göre, tanıtılan kelime türleriyle ilgili konusu geldikçe örnekleme çalışmaları yapılarak, metinler üzerinde çalışılarak, alıştırmalar yapılarak kelimelerin doğru kullanımı, tanınması ve anlaşılır ifadeler olarak günlük yaşamlarında etkili bir dile sahip olmalarına çalışılır.

Bunun yanında sözlük, imla kılavuzu kullanmayı alışkanlık haline getirmek, konu olan kelimelerle ilgili anı, öykü, masal yazdırmak veya belirtilen bir konuda dikte çalışmaları yaptırmak.

Konu ile ilgili, testler bulmacalar vb. etkinlikler yapılarak öğretimi yapılan kelimelerin dile ve yazıya yansımaya çalışılır.

Bu etkinliklerin yanı sıra öğrencilerin kitap okuma alışkanlıklarının geliştirilmesi, kelime hazinesinin zenginleşmesi ve dilin doğru kullanılması bakımından önemli bir yer tutmaktadır. Bu bakımdan öğrencilerin kitap okumaları ve bunun sürekliliği sağlanarak daha sağlam ve doğru anlaşılan ve doğru kullanılan bir dile sahip olmaları gerçekleştirilmeğe çalışılmaktadır.

Yeni öğretim anlayışının getirdiği imla ve dil kurallarını Türkçe dersi içinde işlemek, yani dil bilgisi kurallarını Türkçe dersi içinde öğretme avantajı, dili kurallarıyla birlikte aynı ders içinde öğretme imkânı sağlayarak, aynı zamanda hatalarında düzeltilmesine katkı sağlamaktadır.

Okunan bir metin üzerinde kelime türlerinin incelenmesi karşılaştırılması, anlam kargaşasının giderilmesine, kelimelerin isim, sıfat zarf ya da edat olduklarının anlaşılmasına böylece de dilin daha iyi öğretilmesine imkân tanımaktadır.

Kelime ve kelime türlerinin öğretimindeki zorluklardan biri ise soyut anlamlı kelimelerin veya anlamı olmayan kelimelerin öğretilmesindeki zorluklardır. Öğrencinin bu tür kelimeleri cümlenin durumuna göre algılamaları veya somut olarak anlamaları, somut ifadelerden daha zordur, bu da daha fazla alıştırma ve etkinlikler yapılarak öğretilmeye çalışılmaktadır.

Dilde asıl olan dili doğru ve etkili kullanabilmek için dilin özelliklerini iyi bilmektir. İlköğretim sürecinde daha zengin bir Türkçe konuşan nesiller dileğiyle.

Hikmet ATALAY

Sınıf Öğretmeni

İLKÖĞRETİMDE TÜRKÇE DERSİ UYGULAMALARI

Dilbilgisi bilindiği üzere canlı bir yapı, sürekli gelişime, değişime açık... Dilbilgisinin konuları üzerinde de birçok farklı tutumun mevcut olması doğal bir durumdur. Ne var ki ilköğretim öğrencilerine dilbilgisi mülahazaları değil, genel kaideler verilebilir. Kanaatimce Türk dilbilgisinde şu an en büyük sorunlardan biri Türk diline yönelik kural ve sınıflandırmalarda her şeyin üstünde, toparlayıcı (veya bağlayıcı) bir kurulun olmaması... Herkes bir şey söylüyor; herkesin de kendine göre haklı olduğu durumlar vardır mutlaka. Peki, Öğretmenler ilköğretim öğrencilerine neyi öğretecek? Hangi dilbilgisini? Bu konu da Prof. x şöyle söylemiştir. Prof y böyle söylemiştir mi diyecekler? İlköğretim öğrencisinin bunu algılamasına imkân var mı? O halde ilköğretim öğrencilerine hiç dilbilgisi öğretmeyeceğiz. Çözüm bu mudur? Eğer ilköğretim öğrencilerine dilbilgisi öğreteceksek Her öğretmen neyi öğreteceğini bilmelidir. Bunu da ancak yukarıda bahsettiğimiz gibi bir kurul sağlamalıdır. Şu an bu görevi MEB yapıyor-daha doğrusu yapıyor gibi görünüyor- Ne var ki MEB kaynaklı dilbilgisi ile akademik araştırmalar temelindeki dilbilgisi arasında da birçok çelişkinin mevcut olduğunu üniversitedeki herhangi bir Türk dili ve edebiyatı bölümü öğrencisi daha 1. sınıfta fark eder ve kendi kendine şu soruyu sorar: İlkokulda, lisede bize niye başka şeyler anlattılar?

Bugün hemen hemen birçok dilci takısız ad tamlaması diye bir kavramın olmadığını, bir adın başka bir adı niteleyemeyeceğini takısız tamlama olarak anlatılan şeylerin sıfat tamlamasından başka bir şey olmadığını söyler. Fakat senelerdir ilköğretim Türkçe müfredatında takısız ad tamlaması yer alır ve öğretmenler bunu anlatmak zorundadırlar.

Ettirgen eylem, oldurgan eylem anlatılır.

Tunç kafiye diye bir ucube kafiye türü vardır.

Bütün edat tümleçleri yok edilmiştir, her şey zarf tümleci olmuştur.

Okullarda her sabah mutad olarak “Andımız” okunur. Öğrenciler “...ülküm: yükselmek ileri gitmektir.” der. Daha doğrusu yarısı der. Diğer yarısı”ileriye gitmektir” der. Yani bu iki sözcük bu kadar birbirinin içine geçmiştir. Bizler derste”

ileri” için belirteç, “ileriye” için ad deriz; birisi belirteç tümleci diğeri dolaylı tümleçtir deriz. Uyanık bir öğrenci: “Neden? Aralarında bir fark yok ki !..” der, gevelemeye başlar, belirteçler çekim eki almazlar diyecek oluruz ki, bir soru daha ufuktan belirir:” İstisnalar kaideyi bozmaz ki, bazıları olsa ne olur?”

Yine kurnaz bir öğrenci çıkar: “Sanırım nedir?” der, galiba, kesinlikle, keşke, mutlaka, asla.... Hiçbir sözcük türüne sokamayız - zaten ders kitapları da sokamamıştır veya zorla bazılarını bir yerlere sokmuştur- gönderiveririz “keşke”yi: ya edata, ya belirtece... O an hangisi eserse...

Bazı öğretmenler vardır: Üniversite öğretimi mucibince dilbilgisi öğretir; yani müfredatmış, ders kitabıymış pek umurlarında olmaz. Ne var ki bir sürü sıkıntıdan sonra U dönüşüne mecbur kalırlar.

Atalar der ki” Horozu çok olan köyün sabahı geç olur.” Horozun çok olmasından mıdır, yoksa hiç olmamasından mıdır; gece gündüz birbirine girmiştir dilbilgisi öğretiminde.

Hülasa bence şu iki soruya cevap bulmalıyız:

1. İlköğretim öğrencilerine dilbilgisi öğretecek miyiz?
2. Öğreteceksek hangi dilbilgisini öğreteceğiz? Mesela MEB bana, “6.sınıf Türkçe kitabını yaz “derse ve ben de “kırmızı sözcüğü sıfattır” diye yazarsam sınıf ve Türkçe öğretmenleri ne yapacaktır? Bana neden kimse ”Dur yahu sen ne yapıyorsun” demez? Kitapta yazdıklarım tartışılan şeyler ise de o zaman aynı soru yine inkişaf eder: Hangi dilbilgisini öğreteceğiz?

Engin TERCAN

Türkçe Öğretmeni

SÖZCÜK TÜRLERİNDE ÖĞRETİM SORUNLARI

Türkçe öğretimi ile ilgili yaşanan sorunlar ayrıntılı olarak ele alınabilir. Türkçemiz gün geçtikçe sorunlar yumağı içerisinde kaybolmaktadır. Bu sorunlardan birkaç tanesini şöyle sıralayabiliriz: Türkçe Öğretimi Sorunları, Anadil Bilinci Sorunları, Dil Kirliliği Sorunu, Yabancı Dille Öğretim Sorunu, Sözlük ve Sözlükçülük Sorunu gibi. Bunların yanında bir de sözcük türlerinde öğretim sorunları yaşanmaktadır. Bu konuda da tanımlamalardan ve sınıflandırmadan kaynaklanan öğretim sıkıntıları yaşanmaktadır.

Bilindiği gibi sözcük türleri isim, sıfat, zarf, zamir, edat, bağlaç, ünlem ve fiil olarak ayrılır. Standartlaşmış olarak sözcük türlerinin anlatımında bir gruplandırma yapılır ve sözcükler bu gruplara yerleştirilir. Ancak sözcük türleriyle ilgili her kaynakta farklı gruplandırmalar yapılmıştır. Birlik sağlanamadığı için de öğrenciler tarafından konunun anlaşılması ve konuyu anlatımı güçleşmektedir. Örneğin “kısa” sözcüğünü ele alalım; bu sözcüğü “Kısalar bu oyuna katılamaz” cümlesinde isim olarak adlandırırız, ancak kısa sözcüğüne yalnızca isimdir dememiz yeterli olmuyor elbette çünkü “Kısa saç ona yakışıyor” cümlesinde isim değil sıfat görevini yüklenmiştir. Ayrıca “Babam onunla net ve kısa konuştu” cümlesinde de kısa sözcüğü zarf olarak karşımıza çıkıyor, işte bu durumda şu sonuca varıyoruz ki sözcükler cümle içindeki yerlerine göre farklı görevde kullanılır. Bu örnekten de yola çıkarak sözcük türleri öğretilirken cümle içindeki sıralamaya vurgu yapılmasının gerekli olduğunu düşünüyorum. Öğrencilerin aklında kalan basmakalıp ayırım ise “-mak, -mek” ekine dayalı basit kuraldır. Yani bir sözcüğe “-mak” ekini getirdiğimizde anlamlı oluyorsa fiil, anlamsız oluyorsa isimdir!

Öğrencilerimize sözcük türleri arasındaki farkı anlatırken daha kolay kavrayabilmeleri ve anlayabilmeleri için daha anlaşılır adlandırma ve gruplandırmalar yapılmalıdır diye düşünüyorum. Bu nedenle sözcük türlerinin sınıflandırılmasında kalıpların dışına çıkılmalı, yeni görüşler değerlendirilmeli. Böylelikle konu daha anlaşılır ve kalıcı olacaktır.

Müzeyyen ÇALLIOĞLU

Türkçe Öğretmeni

ÖZGEÇMİŞ

15 Haziran 1970 tarihinde Sakarya'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Sakarya'da tamamladı.1998 yılında Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Öğretmenliği Bölümünü kazandı. 2002 yılında lisans öğrenimini tamamladı. 2003 yılında atandığı Şırnak ili Uludere ilçesi Atatürk İlköğretim Okulu'nda 1 yıl Türkçe öğretmenliği yaptıktan sonra 2004 yılında Sakarya Merkez Atatürk İlköğretim Okulu'nda görev yapmaya başladı. 2006 yılında İstanbul ili Pendik ilçesi Tevfik İleri İlköğretim Okulu'na zorunlu hizmet dolayısıyla iller arası atamayla tayin oldu. Halen bu okulda Türkçe öğretmenliği yapmaktadır. 2006 yılında Sakarya Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı anabilim dalı, Yeni Türk Dili bilim dalında yüksek lisansına başladı. Halen yüksek lisans eğitimi devam etmektedir.